

Flådens oprør

MARINEHISTORISKE SKRIFTER

Flådens oprør

Viceadmiral Aage Helgesen Vedel. 1. september 1894 – 9. februar 1981. (Orlogsmuseet).

Flådens oprør

Søværnet den 29. august 1943

Redigeret af PER WESSEL-TOLVIG

Marinehistoriske Skrifter 23 · København 1993

Flådens oprør. Redigeret af Per Wessel-Tolvig. Marinehistoriske Skrifter 23

© Forlaget Marinehistoriske Skrifter. København 1993

Forside og grafik: Arkitekterne Birgitte og Lars Toyberg-Frandzen.

Lay-out: Jens Lorentzen.

Sats og tryk: Gullanders Bogtrykkeri a-s, Skjern.

ISBN 87-87720-11-6

Udgivet med støtte fra:

Dronning Margrethes og Prins Henriks Fond

Augustinusfonden

Tuborgfondet

Den Hielmstjerne-Rosencronske Stiftelse

S&W Fondet

Forsvarskommandoen

Indholdsfortegnelse

Forord	7	
»Operation K N U«	9	
Af overarkivar, cand. mag. <i>Hans Chr. Bjerg</i> , Marinens historiske konsulent		
Flåden den 29. august 1943	16	
Begivenhedernes baggrund og betydning for Søværnet af kommandør <i>Ebbe Wolfhagen</i>		
Sådan oplevede de det	27	
Hende derhjemme		27
Af fru <i>Bitten Knudsen</i> , gift med kaptajnløjtnant <i>K.O. Knudsen</i>		
Set fra Holmens Vagtkompagni		31
Af kontreadmiral <i>M.E. Michelsen</i>		
Om bord i minefartøjet LOUGEN		39
Af søløjtnant (R) <i>I. Westergaard</i>		
Afløsende chef for HAJEN		47
Af oberst (FLV) <i>Henning Valentiner</i>		
Ombord i inspektionsskibet HVIDBJØRNEN		51
Af søkadetlærling 10.367 <i>Per Wessel-Tolvig</i>		
Chef for ministrygeren MS9		58
Af kommandørkaptajn <i>Arne Clausen</i>		
»En symbolsk handling«	68	
Af kommandør <i>Per Wessel-Tolvig</i>		
Søværnet og den 29. august 1943 set af eftertiden – opinionsdannelsen i og udenfor Søværnet	86	
Af lektor, dr. phil. <i>Palle Raslyng-Jensen</i>		
Begivenhedernes indflydelse på udlandets vurdering af Danmark ..	99	
Af ambassadør <i>Anker Svart</i>		
»Sorg og stolthed«	107	
Sammenfattende kommentarer af <i>Hans Chr. Bjerg</i>		
Skibsfortegnelse	114	
Personregister	115	
Bibliografi	116	
Engelsk resumé	117	
Tysk resumé	119	

Forord

Det er blevet påstået, at historien er skrevet af sejrherreerne og dermed, at megen historieskrivning gav et ensidigt og ofte forherligende billede af begivenhederne. Som reaktion herpå oplevede man i en årrække, at historikere ud fra en materialistisk historieopfattelse gav en helt anden fremstilling af personers og begivenheders betydning end tidligere. Det afgørende i historieskrivning må være at kunne levendegøre fortidens atmosfære, karakterisere personer, så man fornemmer mennesket bag det og at skildre tilstande og begivenheder, så læseren kan leve sig ind i situationen og se mosaikkens sammensætning.

I år kan vi markere 50-årsdagen for den 29. august 1943 og begivenhederne i Søværnet denne dag. Meget er siden da sagt og skrevet om dagens dramatiske forløb; men med den viden, vi har i dag, synes tiden inde til at vurdere begivenhedernes betydning fra forskellige synsvinkler for at modvirke myte- og legendedannelse. Kredsen af forfattere i denne bog er sammensat af mennesker, der oplevede begivenhederne og af professionelle historikere. Ambassadør Anker Svart studerede ved University of Sheffield, hvorfra han blev Bachelor of Arts i 1941. Efter et par år i London, hvor han virkede for Det Danske Råd og som speaker i BBC's udsendelser til Danmark, blev han attaché ved gesandtskabet i Reykavik 1944-45. Efter krigen har han beklædt en række poster og var bl.a. fra 1973 til 1983 Danmarks ambassadør ved Det nordatlantiske Råd i Bruxelles.

Overarkivar, cand. mag. Hans Chr. Bjerg er afdelingschef ved Rigsarkivet og har siden 1974 været marinens historiske konsulent. Han har skrevet en række bøger om marinehistoriske emner.

Lektor, dr. phil Palle Roslyng-Jensen, forsvarede i 1980 sin doktorafhandling »Værnenes politik – politikernes værn« ved Odense Universitet, og har fra arbejdet hermed et indgående kendskab til besættelsestidens historie.

Dermed skulle grundlaget for en saglig vurdering og dialog være tilvejebragt.

De medtagne beretninger har, med undtagelse af Søløjtnant Ivar Westergaards, ikke tidligere været offentliggjort.

Når begivenheder, der udspillede i det samme scenario, beskrives af forskellige mennesker, har visse gentagelser ikke kunnet undgås. Men da indfaldsvinklen har været forskellig, medvirker disse skildringer til et mere facetteret helhedsbillede, hvorfor de er bibeholdt. Noter er i de enkelte kapitler og beretninger trykt på samme opslag som teksten de vedrører.

Når bogen kun behandler forholdene i Søværnet, skyldes det udelukkende vores økonomiske begrænsning. Siges bør det, at reaktionerne i Hæren og Søværnet overfor et tysk afvæbningsforsøg var afstemt mellem Cheferne for Generalkommandoen og Søværnskommandoen i vinteren 1942/43. Efter regeringens ordre måtte der ikke ydes modstand fra Hærens kaserne; men Chefen for Generalkommandoen havde forinden udtalt, »at han ikke kunne

hindre, at der kæmpedes, hvis tyskerne overfaldt kasernerne« – og det gjorde der.

Nogen har kaldt sænkningen af de mange skibe for besættelsestidens største sabotage. Kan hænde. Mere bemærkelsesværdigt forekommer det, at aktionen blev planlagt og gennemført af flådens faste – statsansatte – personale fra viceadmiral til yngste mand, og derved fik karakter af et oprør.

En varm tak skal hermed rettes til Fjernkendingsskolen, Søværnets Foto-gruppe og de mange enkeltpersoner, der velvilligt har udlånt fotografier og har været behjælpelige med renskrivning, med meget mere, hvorved projektet blev muliggjort.

Endelig skal der rettes en hjertelig tak til de fonde, der gennem deres støtte har muliggjort bogens udgivelse.

Per Wessel-Tolvig

Operation K N U

Af Hans Chr. Bjerg

Gengivet i afkortet udgave fra
Tidsskrift for Søværnen 1983 med
tilladelse fra redaktøren.

Det er i år 50 år siden, at den danske flåde blev sænket eller uskadeliggjort af egne besætninger. Det skete den 29. august 1943. Selve fremgangsmåden med at ødelægge sin flåde for at undgå, at den skal kunne bruges af fjenden er vel ikke helt ukendt i søkrigshistorien. Fremgangsmåden skal ofte ses som en konsekvens af en »fleet-in-being«-tilstand, som det ikke længere er muligt at opretholde og må ses som et sidste desperat forsøg på ganske vist på en negativ og passiv måde at skade fjenden.

Det vil være nærliggende i denne forbindelse at pege på, at da englænderne i 1807 gennem et angreb på København ville eliminere den dansk-norske sømagt, hvis fleet-in-being-status i den storpolitiske magtkamp mellem England og Frankrig var relativ stor, overvejede man fra den danske flådes ledelses side alvorligt at sænke eller ødelægge skibene, således at englænderne ikke kunne få glæde af dem. Af forskellige grunde, bl.a. de indgåede kapitulationsbetingelser, som man ikke mente at kunne fravige, blev denne sænkning ikke bragt til udførelse. Vi ved i dag, at englænderne i virkeligheden havde været interesserede i en sådan sænkning, idet de derved ville have undgået en del besvær samtidig med at de havde opnået det primære mål, nemlig den dansk-norske flådemagts elimination. Vi ved også i dag, hvilket moralsk knæk personellet led i anledning af udleveringen af en fuldstændig intakt flåde til landets fjender.

Den 27. november 1942 sænkedes den franske flådes skibe af egne besætninger i Toulon, forinden tyskerne trængte ind i flådebasen. Efter besættelsen af Frankrig havde tyskerne formelt tilladt etableringen af et selvstændigt frit område, kaldet Vichy-Frankrig. I dette område fik de militære styrker fortsat lov til at eksistere, på tilsvarende måde som i Danmark.

Der kan således drages flere sammenligninger mellem Danmark og Vichy-Frankrig i denne forbindelse, men det er nødvendigt at understrege, at begivenhederne, således som de udviklede sig i Danmark den 29. august 1943 inden for flåden skete helt på danske forudsætninger og overvejelser og var ikke en efterligning af den franske flådes beslutning i Toulon året før. Begivenhederne kom til at ligne hinanden, hvorfor ræsonnementer og beslutninger også kom til at følge samme veje.

For at forstå det, der skete 29. august 1943, er det nødvendigt at redegøre for flådens forhold fra tiden lige efter den tyske besættelse den 9. april 1940. Værnene og specielt Søværnet havde ikke fået lov til at kæmpe den 9. april, hvad der medførte en udtalt frustration blandt personellet. En frustration, der ikke blev mindre af den meget ejendommelige statsretlige status, som Danmark havnede i efter den tyske besættelse. Værnene fik lov fortsat at eksistere som det ydre tegn på en formel suverænitæt, der reelt var hul og værdiløs. Personellets situation havde været lettere, hvis tyskerne således som det oprindeligt var deres hensigt – havde beordret Søværnet stærkt reduceret eller helt opløst. Så havde der nemlig ikke været noget loyalitetsforhold til den siddende regering, hvis magt i virkeligheden var en fiktion.

Lige i begyndelsen af besættelsen forlangte tyskerne, at de fleste af Søværnets skibe blev oplagt i forskellige provinshavne og besætningerne blev hjemsendt, og at der af skibene udtoges en vigtig maskindel, som i de havne, hvor der var tyske sømilitære myndigheder, blev afleveret til disse, eller i andre tilfælde skulle opbevares under skibschefens ansvar. Ligeledes skulle låsedele eller slagbolte udtages af kanonerne og opbevares under pågældende skibschefs ansvar. Kun fartøjer, der skulle anvendes til mineeftersøgning og mineuskadeliggørelse skulle unddrages disse bestemmelser, der i realiteten indebar en elimination af den i forvejen meget sparsomme danske flådestyrke. Efterhånden trak tyskerne dog flere af disse bestemmelser tilbage og flåden kunne fungere normalt under visse restriktioner. Skibenes bevægelsesfrihed var således begrænset, idet der bl.a. måtte indhentes tysk tilladelse, når der skulle skiftes øvelsesområde; der måtte ikke skydes med de svære kalibre og slet ikke mod luftmål. Al dansk militærflyvning blev iøvrigt stoppet. Det siger sig selv, at disse forhold både praktisk og psykologisk var yderst vanskelige at arbejde under.

Dertil kom for Søværnets vedkommende uroen i dennes øverste ledelse. Den 10. maj 1940 blev den hidtidige chef for Søværnskommandoen, viceadmiral H. Rechnitzer af andre højtstående søofficerer presset til at trække sig tilbage, da det blev betydet ham, at han ikke længere havde de danske søofficerers tillid. Derefter blev kontreadmiral Briand de Crévecoeur konstitueret som chef, og situationen blev så at sige holdt flydende, hvad der næppe var gavnligt for Søværnets dagligdag. Først 1.9.1941 blev kommandørkaptajn A.H. Vedel udnævnt til kontreadmiral, senere viceadmiral, og chef for Søværnskommandoen.

Efter at situationen havde stabiliseret sig efter den tyske besættelse stod det klart for Søværnets ledelse, at det var nødvendigt af hensyn til personellets moral, at lade al uddannelse fortsætte på normal vis i det omfang det overhovedet var muligt, selv om man jo godt kunne sætte spørgsmålstegn ved det endelige formål med denne uddannelse. Hvad var det egentlig man uddannede sig til at kunne foretage? Men man fortsatte altså ud fra den kendsgerning, at en flåde, der ikke til stadighed arbejder og tilføres nyt liv meget hurtigt vil gå til grunde »indefra«. Det var vigtigt, at der ikke blev et hul i kontinuiteten, hverken moral- eller uddannelsesmæssigt. Endelig var der fleet-in-being-synspunktet. Så længe flåden rent fysisk eksisterede med et veluddannet personel udgjorde den under en eller anden form en magtfaktor, som såvel den siddende danske regering som besættelsesmagten kunne eller måtte tage hensyn til. I dag kan man blot undre sig over, hvor lidt tyskerne havde gennemtænkt besættelsen af Danmark politisk på længere sigt. Værnenes eksistens var således en særpræget konsekvens af suverænitetsfiktionen. Indtil videre afholdt flådens skibe øvelser i Mariager Fjord, farvandet syd for Fyn og i Isefjorden, der ikke uden grund blev kaldt »kravlegården« blandt Søværnets personel. Minesøgningen og minestrygningen i de danske farvande havde naturligt tyskernes bevågenhed, og som nævnt ovenfor var man i starten fra tysk side interesseret i, at de danske minestrygere fortsatte deres arbejde. En øst-vest-gående strygning ville alene være i dansk interesse og sikre forbindelserne mellem landsdelene, hvorimod en nord-syd-gående strygning klart ville være i tysk interesse. Englænderne fulgte nøje denne danske minestrygning og var forarget over, at det danske søværn bl.a. ved nord-syd-strygning hjalp tyskerne. Det lykkedes dog ad omveje, at

få overbevist englænderne om, at der kun blev strøget på tværs i farvandene, hvorefter kritikken derfra stoppede.

Den 15. januar 1941 kom en note fra den tyske gesandt til den danske regering; hvori man forlangte at få udleveret de danske torpedobåde. De ville efter krigens afslutning blive tilbageleveret. Dette krav virkede naturligt som et bombenedslag i Søværnskommandoen, der overfor forsvarsministeren protesterede meget skarpt. En udlevering af de 6 torpedobåde af *Dragen*-klassen, der var helt nye og de eneste enheder af en vis operativ betydning i flåden bortset fra ubådene, ville i princippet borttage grundlaget for Søværnets eksistens. Søværnskommandoen præciserede, at den forudså store vanskeligheder med at holde personellet samlet som én organisation, idet en udlevering ville fjerne personellens tro på nytten af dets videre arbejde. Endvidere forudså man, at en udlevering blot ville give tyskerne yderligere blod på tanden og snart medføre et lignende krav om udlevering af ubådene.

Brændstofmanglen havde bevirket, at torpedobådene midlertidigt var oplagt. Dette kan have inspireret tyskerne til at anmode om at »låne« de i alt 12 danske torpedobåde. Udleveringskravet medførte forståeligt nok en ophidset stemning blandt Søværnets personel. Tre yngre søofficerer, Haugsted, Wern og Valentiner, henvendte sig gennem orlogskaptajn P.A. Mørch til ledelsen og foreslog, at man saboterede torpedobådene ved at ødelægge bundventilerne på disse. Ledelsen var imidlertid ikke interesseret i en sådan ukontrollabel og partiel sabotage, der helt klart ville skabe loyalitetsproblemer mellem værnet og regeringen, samtidig med at den ville være så politisk ubekvem, at den ingen som helst betydning ville få og kun gøre ondt værre.

Forhandlingerne og protesterne medførte endeligt, at kun de 6 torpedobåde af *Dragen*-klassen uden armering udleveres til den tyske flåde i februar. Skønt denne udlevering, må siges at have haft en yderst begrænset militær betydning så opfattedes denne ikke uden grund som symbolsk og psykologisk at være af afgørende betydning. Moralen hos Søværnets personel var nede på et absolut nulpunkt. Det samme var landets prestige hos de allierede. Den engelske marineminister sendte således en note til sin attaché i Stockholm og anmodede denne om at bringe den videre til ansvarlige danske kredse. I noten, som bl.a. kontreadmiral Briand de Crévecoeur fik en kopi af, hedder det, at ud fra de oplysninger, man i øjeblikket sidder inde med, hersker der en almindelig foragt for den danske flåde på grund af dens mangel på mod og mandshjerte, da den tillod torpedobådene at blive udleverede til tyskerne. Den eneste måde, hvorpå den delvis kan genoprette sin ære, er, at den fuldstændig sikrer sig, at undervandsbådene ikke også falder i hænderne på Tyskland«. Det var hårde ord. Forståelige set fra engelsk side, men frygteligt forenklet set fra dansk side.

Søværnets ledelse var helt klar over situationens alvor, men kunne næppe handle anderledes. En sabotage i 1941 af torpedobådene udført af danske søofficerer havde politisk været helt uoverskuelig, ligesom det er tvivlsomt om en sådan handling i 1941 ville have stimuleret den danske modstand mod den tyske besættelsesmagt, der på dette tidspunkt var svær at få øje på. Tidspunktet var ikke inde til den slags tiltag. Det var dog oplagt, at Søværnet og specielt dets personel var loyalitetsmæssigt blevet sat på en meget hård prøve, og det var lige så oplagt for Søværnets ledelse, at man ikke kunne tåle flere af den slags udleveringer. Selv den stærkeste loyalitetsfølelse ville ikke

kunne opveje tabet af indre moral, der sikkert ville blive følgen af en sådan udvikling.

Situationen fremkaldte overvejelser om, hvilke modforholdsregler, der i fremtiden kunne sættes op. Disse overvejelser indgik i hvert fald i det arbejde, der i løbet af 1941 blev sat i gang med at tilvejebringe en ny udformning af den såkaldte skibschefsinstruks, hvis formulering stort set gik tilbage til 1887. Den nye instruks udstedtes 8. april 1943.

Den såkaldte telegram-krise i september-oktober 1942 bevirkede en stramning af den tyske besættelsespolitik. En ny øverstkommanderende, general von Hanneken, kom til landet, og han var straks klar over det militært set helt uantagelige i at lade en dansk militær styrke, hvis loyalitet over for besættelsesmagten kunne ligge på et meget lille sted, fortsat eksistere. I første omgang blev derfor danske hærstyrker fjernet fra Jylland, der var potentielt invasionsområde. Vi ved i dag, at Admiral Dänemark 6. oktober 1942 ligefrem gav ordre til, at tyske styrker skulle være i beredskab, således at den danske flåde kunne overrumples. Dette aktionsberedskab blev først afblæst 12. oktober. Faren havde været overhængende.

På samme tidspunkt var man i Søværnskommandoen under viceadmiral Vedels ledelse i gang med overvejelser omkring evt. modforanstaltninger. I et referat fra Søværnskommandoen fra denne periode hedder det således: »Efter at viceadmiralen (Vedel) havde udtalt, at det var hans agt under visse givne forhold (en afsættelse af konge og regering o.lign.) at modsætte sig flådens skibes udlevering til tyskerne – enten ved at sænke skibene eller ved at lade dem afgå til svensk havn, blev de forholdsregler, der i så tilfælde skulle træffes, diskuteret«. Den 9. oktober 1942 blev der endvidere til skibscheferne udsendt en fortrolig orientering om den politiske situation for at gøre opmærksom på, hvad der eventuelt kunne udvikle sig.

Af dette citat ses det bl.a., at sænkningen af den danske flåde 29. august 1943 intet inspiratorisk har at gøre med sænkningen af den franske flåde i november 1942. Planlægningen begyndte allerede tidligt i 1942. Vedel gav nu ordre til, at der blev installeret sprængladninger i alle skibene, således at disse i en given situation kunne sænkes hurtigt. Vedel blev imidlertid gjort opmærksom på af justitsministeren, at politiet var klar over, at der ude i befolkningen gik rygter om disse sprængladninger, hvorfor arbejdet med disse installationer foreløbig blev standset.

Af referatet fra Søværnskommandoen fra oktober 1942 fremgår det, at kontreadmiral Briand de Crévecoeur formelt tog forbehold over for en sænkning af flåden, som af Vedel foreslået, idet han mente, at tyskerne kunne hævde at have overtaget de danske skibe ifølge den danske regerings kapitulationsbetingelser fra april 1940. Synspunktet er interessant, fordi det var samme synspunkt hos Københavns Kommandant, general Peymann, der medførte, at den af flådeledelsen foreslåede – og forberedte – sænkning af flåden i 1807 ikke blev gennemført. Da København som sådan havde kapitulateret, ville en sænkning af flåden efter dette synspunkt have været et eklatant brud på kapitulationsbetingelserne!

I løbet af vinteren 1942-43 blev en hemmelig ordre udstedt til skibscheferne fra Marinestaben. Den blev først givet mundtligt og senere skriftligt. Ordren gik i hovedtræk ud på, at ethvert skib, der uprovokeret blev angrebet af tyskerne, enten skulle kæmpe med de til rådighed stående midler, sænkes af egen besætning eller afgå til neutral havn. Den forholdsordre, der udstedtes

30. maj 1943, nævner dog ikke noget om ødelæggelse af skibet ved egen besætning. I tilfælde af angreb på skibet skal dette imødegås med alle til rådighed stående midler. I tilfælde af krav om udlevering af skibet – en situation man altså nu anså for at være aktuel – skulle man meddele at »man ikke er bemyndiget til at forhandle om denne sag, men at Søværnskommandoens forholdsordre vil blive indhentet«, iøvrigt skulle man meddele, at et forsøg på at tage skibet ville blive mødt med kampmidler. Ved en engelsk/amerikansk eller russisk invasion skulle skibet hurtigst muligt bringes ud af kampområdet. Hvis skibschefen som følge af kongens eller regeringens afsættelse ikke længere kunne komme i kontakt med Søværnskommandoen skulle skibet »snarest afgang fra havn, og såfremt forholdene tillader det, afgang til neutralt (svensk) område for at søge materiellet bevaret til en eventuel senere indsats«. Den noget specielle udformning af denne forholdsordre afspejler den pressede og meget ejendommelige situation flåden befandt sig i på dette tidspunkt. Arbejdet med installering af sprængladninger i skibene blev atter taget op i foråret 1943 og denne gang førte til afslutning.

Symptomatisk for hele denne situation var den såkaldte *Søridderen*-affære i marts 1943. *Søridderen* var under kommando af orlogskaptajn T.S. Prip stationeret i Korsør. Den 10. marts 1943 blev chefen og officererne udsat for et regulært hold-up af frihedskæmpere, der var smuglet ombord ved hjælp af besætningsmedlemmer. Efter en fingeret radiomelding fik skibet uantastet af tyske skibe lov til at forcere over Kattegat, og blev af frihedskæmperne beordret til Sverige. Chefen følte sig truet til at udføre denne manøvre. Efter at have sat frihedskæmperne og nogle af besætningsmedlemmerne af i svensk farvand, returnerede Prip til Holmen. Det må være berettiget at stille det ganske vist hypotetiske spørgsmål, hvorfor officererne og besætningen ikke også benyttede denne enestående situation til at forblive i Sverige. Måske har loyaliteten her spillet en stærk rolle, samtidig med at officererne vel har ment, at den slags hold-up i den herskende situation i Danmark i foråret 1943 ville finde forståelse hos befolkningens flertal, samt at deres overordnede måske med baggrund i netop dette forhold også ville se med sympati på forløbet, skønt de naturligvis af hensyn til tyskerne udadtil blev nødt til at tage affære for hindre gentagelser. Til sin store overraskelse måtte chefen imidlertid konstatere, at Søværnets ledelse ikke alene eksternt, men i høj grad internt så meget alvorligt på affæren, der medførte, at chefen blev afskediget – ikke blot som et skuespil overfor tyskerne. Psykologien og mummespillet i denne affære er det svært at lodde dybden i, men en undren må i denne forbindelse være tilladt, når man ellers ved, hvad der foregik af overvejelser i Søværnskommandoen. Måske har holdningerne på højeste sted i denne sag været præget af en vis nervøsitet. Affæren kunne jo have medført en større aktion mod flåden for at hindre gentagelser. Måske har man ment, at hvis officerer kunne slippe heldigt fra en sådan affære, så ville den indre disciplin og moral gå i opløsning. Man kan gøre sig sine tanker, om hvad den samme aktion havde udløst, hvis den var blevet udført den 28. august 1943!

I løbet af sommeren 1943 udviklede situationen i Danmark sig eksplosivt, og i slutningen af august var alle klar over, at det kunne ende med en konfrontation med besættelsesmagten og den hidtil førte politiks sammenbrud, hvad der ville få konsekvenser for værnens stilling og hele eksistens. Samtidig ønskede tyskerne på grund af den stigende invasionstrussel at få bort-

fjernet den danske militærmagt. De militære tyske kræfter var derfor meget interesserede i en konfrontation, der kunne udnyttes i denne retning. Den 18. august beordredes »skærpet opmærksomhed« i flådens enheder.

Den 27. august var den politiske situation yderst truende og samme aften udsendtes til flådens enheder ordre om »skærpet beredskab«. På Holmen blev der nu gjort klar til at imødegå en evt. tysk indtrængen på dette område. Kl. 12 næste dag redegjorde viceadmiral Vedel over for forsvarsministeren for de forberedelser der var gjort for flådens vedkommende. Senere kaldtes viceadmiralen til ministeren og fik af regeringen besked om, at der, i lighed med hærens kaserner, var taget beslutning om, at der ikke på Holmen og ved Kystdefensionens værker måtte ydes modstand i tilfælde af et tysk angreb. Endvidere blev der til skibsscheferne på regeringens ordre udsendt meddelelse om, at bestemmelserne om, at Søværnskommandoens (dvs. regeringens) forholdsordre skulle indhentes i forbindelse med de forskellige muligheder, der var nævnt i den hemmelige ordre af 30. maj 1943. Ministeren fastholdt, at der fra skibene på Holmen ikke måtte ydes modstand. Chefen for Kystflåden, kommandør P. Ipsen, modtog imidlertid samme dag kl. 16 følgende ordre fra viceadmiralen: »Besættelse af skibene på Holmen må efter regeringens bestemmelse ikke imødegås med magt. Søværnskommandoen tilføjer: Skibe kan efter omstændighederne sænkes«. Da en flugt til

»Dagen derpå«. Fra venstre det udbrændte værkstedsskib Ilenrik Gerner, i midterbassinet til venstre u-båden Havhesten, til højre u-båden C1 Bellona. Ved broen til højre kaserneskipet Hekla. I forgrunden en tysk skildvagt og et skilderbus med Christian X's navnetræk. (Rigsarkivet).

Sverige også var omtalt i forholdsordren af 30. maj 1943, gav kommandør Ipsen meddelelse til de på Holmen værende skibshefter om, at de ville modtage ét af to signaler: Enten blev de beordret til Sverige eller også skulle de sænke deres egne skibe.

Som led i forberedelserne til det, der syntes uundgåeligt, havde Søværnskommandoen ladet opsætte to radiosendere uden for flåderadioen. Den ene på marineministeriets tag, den anden i en privat villa i Hellerup.

Den næste morgen – 29. august – ankom så et tysk detachement til Værftsbrovagten kl. 0403. Der blev nu telefoneret fra Chefen for Kystflåden til Søværnskommandoen og kl. 0407 gav viceadmiralen ordre til at skibene på Holmen blev sænket. Et minut efter udgik signalet K-N-U til skibene på Holmen. Dette var signalet til at ødelæggelsen af skibene påbegyndtes. Kl. 0500 kunne der meldes tilbage til viceadmiralen, at ordren var udført.

Kl. 0410 udsendtes over den i ministeriet opsatte radiosender: »Alle skibe! Alarmltilstand« og kl. 0412: »Alle skibe! Søg svensk område«. Radioen opfangedes dog kun af *Niels Juel* i Holbæk. Det er ikke tanken her at gennemgå de enkelte skibes skæbner. Der henvises i så henseende til den gængse litteratur. Mange af de begivenheder, der udviklede sig omkring flådens enheder, uden for Holmen, blev dramatiske, og er allerede gået over i den danske søkrigshistorie, som tegn på, at flåden godt kunne svare igen, og at disciplinen og kampmoralen hos personellet var intakt på trods af tre års besættelse.

Da viceadmiral Vedel samme aften mødtes med den tyske admiral Wurmbach på Hotel Phønix, den tyske flådes hovedkvarter i Danmark, udbød denne: »Wir haben beide unsere Pflicht getan!«, hvad der vel nok må betragtes som en slags anerkendelse fra tysk side.

Flåden den 29. august 1943

Begivenhedernes baggrund og betydning for Søværnet af *Ebbe Wolfhagen*

For at kunne vurdere, hvilken betydning begivenhederne den 29. august 1943 fik for alle i det Danske Søværn, er det nødvendigt gennem et tilbageblik at rekapitulere den række af sviende og nedværdigende oplevelser, personellet havde levet med fra kapitulationen, for flådens vedkommende helt uden sværdslag op til landets faktisk fremtvungne likvidering af den såkaldte tilpasningspolitik over for besættelsesmagten. Det er med baggrund i de foregående års ydmygelser, at man skal forstå den betydning flådens ingenlunde superhéroiske selvødelæggelse den 29. august 1943 fik.

For os, der kun havde været officerer i otte måneder den 9. april 1940 var den danske, næsten øjeblikkelige kapitulation, et fuldkommen lammende slag. Vi nåede end ikke at løsne et eneste skud. Den tilfredsstillelse havde enkelte enheder af Hæren dog haft. At Søværnskommandoen kommunikationsmæssigt havde bedre muligheder for at forhindre, at de sejlene enheder kom i kamp, gjorde jo ikke det hele hverken lettere eller bedre for os ombord. Men ydmygelserne skulle jo ikke stoppe med kapitulationen hin 9. april. Næste sviende slag faldt, da man måske nok under protest, men uden noget forsøg på at hindre en ubeskadiget overdragelse af vore seks nyeste torpedobåde (*Dragen*-klassen) foruden seks gamle både af *Springeren*-klassen til besættelsesmagten, lod dette passere. Godt nok blev torpedorør og skyts udtaget inden afleveringen, men alligevel en ny dødløs begivenhed. Intet under, at en englænders kommentar til denne begivenhed i Danmark var: »There must be a lack of guts in the Danish Navy«.

Hermed er vi så rykket frem til den for specielt de yngste søofficerer sidste vanskelige »hurdle« inden det endelige brud med besættelsesmagten i 1943. Kamelen, der skulle sluges, var indsættelsen af danske minestrygere til sikring af forbindelsen mellem landsdelene. Her stod vi ved et vædested, der lugtede langt væk af en indsats, nok til gavn for en sikring af en vital dansk livslinie, men samtidig noget, der også var i tyskernes interesse, dvs. en risiko for et *fait accompli*, der helt forståeligt måtte blive opfattet i den frie verden som kronen på værket oven på den danske tilslutning til Anti-Komintern-Pagten.

Reaktionen inden for flådens rækker var beklageligvis ikke spontan eller voldsom, men der kom dog en reaktion, og det var blandt de unge, idet samtlige søløjtnanter efter et fællesmøde skrev under på en protestskrivelse til den daværende fungerende chef for Søværnskommandoen, Kontreadmiral Briand de Crévecoeur, der konkluderede i, at ingen danske søløjtnanter ønskede at gøre tjeneste i minestrygere, der udførte minestrygning i tysk interesse. Som følge af denne skrivelse blev medunderskriverne beordret til parole hos admiralen, der meget skarpt foreholdt os vores disciplinært helt uacceptable optræden, som han meget alvorligt havde overvejet at forelægge Generalauditøren til videre behandling. Så skete der ikke videre i sagen, vi

blev ikke fyret; men en ny vattet stillingtagen, gående ud på at dansk minestrykning kun skulle foretages i indre danske farvande (Smålandsfarvandet, Isefjorden, farvandet syd for Fyn og Storebæltsoverfarten), bragte nogenlunde ro på de oprørte bølger. Men en lunken tilværelse henslæbte Søværnet sammen med det øvrige Danmark igennem disse år. Set med den kæmpende frie verdens øjne, stod vore aktier sløjt.

Den sidste tilspidsede situation inden den endelige afslutning på den nedværdigende tilpasningspolitik indtraf med den såkaldte telegramkrise, hvor et ret så intetsigende takketelegram fra Kongen på lykønskning fra Hitler på fødselsdagen den 26. september affødte et raserianfald – der skulle som bekendt ikke så meget til. »Når den tyske fører i Europas skæbnetime har tid til at beskæftige sig med en detalje som en konges fødselsdag, må han forvente mere end en blot og bar kvittering på sin hilsen«. Nå, krisen drev over uden mærkbare konsekvenser; men den hører med i dette brogede billede af Søværnets og Hærens mærkelige tilværelse i perioden 9. april 1940 til 29. august 1943. Vi havde skærpet opmærksomheden i de udrustede skibe, og jeg erindrer en årle morgenstund på agterdækket af *Lindormen*, hvor jeg sad sammen med chefen for Mineskibsddivisionen, kommandørkaptajn E.M. Dahl, der sagde: »Det er muligvis ved at drive over; men det gør det næppe en gang til, og så må vi håbe, at de hidtidige beskedne reaktioner fra vor side ikke gentages«.

Uanset den generelt lidet heroiske indsats det måtte være for en flåde at tilintetgøre sig selv, så blev det for Søværnet, såvel som for Danmark som helhed, et klart og endeligt brud med den uværdige tilpasningspolitik, som videreført til den bitre ende havde fået ret uoverskuelige og ubehagelige konsekvenser for Danmark.

Æren for at flåden ikke endnu engang skulle opleve en 9. april, en modstandsløs udlevering af effektive torpedobåde, et florumvundet minestrykningsarbejde og en endelig også modstandsløs tysk overtagelse af det resterende danske søværn må tilskrives viceadmiral A.H. Vedel, der som Søværnets ansvarlige chef mod regeringens ordre udgav befalinger, der resulterede i, at man undgik en ny dødløs udlevering af vore skibe til besættelsesmagten. Derfor er der tilsikret ham en hædersplads i Søværnets historie. Ingen kunne vide om reaktionen havde været en dødsdom eller snarere senere likvidering, han havde jo endog handlet imod regeringens ordre.

Admiralens befalinger blev effektivt eksekveret af Chefen for Kystflåden og hans stab med det resultat, at 31 enheder af 49, der blot havde nogen militær værdi, blev sænket, brændt eller sprængt. Et bevogtningsfartøj og tre minestrygere brød igennem til Sverige. Det vil sige, at 35 enheder undgik at komme under tysk flag.

En engelsk admiral bemærkede godt nok tørt til en dansk søløjtnant, der længe før disse begivenheder sammen med en kollega og kammerat var undsluppet til England, og som nu begejstret fortalte om begivenhederne i Danmark: »It is a funny way to fight the enemy«. Dette bringer naturligvis hele glorificeringen af Søværnets samlede indsats den 29. august 1943 på plads på et realistisk plan. Det blev ikke en stor maritim bedrift ej heller en samlet heroisk indsats, selv om dagen rummede adskillige smukke og opmuntrende detaljer. Som forholdene udviklede sig kunne vel disponeringen af de mange spredte enheder også have givet disse noget bedre chancer for at undslippe til Sverige; men det er jo let at være bagklog. Havde såvel Søværnskomman-

doen som Kystflåden rådet over en brugbar og effektiv radiostation, som kunne nå samtlige enheder, ville mange af dem have haft bedre chancer. *Niels Juel's* langsommelige og besværlige afsejling fra Holbæk ødelagde også dette skibs muligheder for succes. Det skal ikke nægtes, at var denne flådens største enhed undsluppet til Sverige selv med betydelige tab, havde det været en triumf.

Men lad os forlade denne form for ønsketænkning. Der var mange grunde til de begrænsede resultater, og selv om der var mange smukke eksempler på fantasi, beslutsomhed, mod og mandshjerte, var der også lidet gloriøse og dårlige episoder. Det kan næppe med rimelighed bebrejdes Kystflådens ledelse, kommandør P. Ipsen med stab, at han disponerede, som han gjorde. Kommandør Ipsen var den 27. august om aftenen blevet hentet til et møde i Marineministeriet, hvor Chefen for Kystdefensionen, kontreadmiral Briand de Crévecoeur, og Chefen for Flådestation København, kommandør Grandjean m.fl. også var tilstede.

Viceadmiral Vedel havde her givet en orientering om den meget spændte politiske situation affødt af tyskernes seneste særdeles rigoristiske krav. Admiralen havde på grund af den stadigt tiltagende spænding i løbet af 1943 i forsommeren udsendt en hemmelig, skriftlig ordre, som med officer fordeltes til samtlige skibschefer, og som skulle danne grundlaget for enhedernes optræden i visse givne situationer med nærmere ordrer om forsvar, evt. sænkning eller afgang til svensk farvand.

Ved det nævnte møde gav admiral Vedel forholdsordrer dels om flådestationens forsvar, dels om hvordan Kystflåden skulle forholde sig, hvis skibene skulle blive angrebet. Efter dette møde foretog Kystflåden forskellige sikringsdispositioner, bl.a. beordredes en mindre minestryger MS4 på post i Hønseløbet overfor Kvæsthusbroen, den eneste søværts adgangsvej til Holmens område.

Den 28. august var en hektisk dag med møder, ordreudgivelse og klargøring af enheder til afsejling. Da aftenen stundede til, lå alle skibe under kommando på kort varsel og skytset klargjort. Kl. 1600 den 28. august fik Kystflåden den meget nedslående meddelelse, at regeringen havde besluttet, at angreb af regulære tyske militærstyrker og besættelse af flådestationen og Kystflådens skibe ikke måtte imødegås med magt. Denne ordre var altså ikke udgivet af Chefen for Søværnskommandoen, der da også havde forlangt, at Forsvarsministeren personlig skulle signere denne bestemmelse. Til denne ordre knyttede Chefen for Søværnskommandoen en tilføjelse om, at skibene efter omstændighederne måtte sænkes. Dette meddelte Chefen for Kystflåden omgående til sine underlagte enheder på Holmen med den tilføjelse, at skibene ved en eventuel tysk besættelse af Holmen af ham ville få ordre til at afgå til svensk søterritorium, eller de ville få ordre til sænkning.

Under ingen omstændigheder måtte skibene overgives til den tyske krigsmagt i ubeskadiget stand. Alt dette konkretiseredes i en sidste historisk Kystflådeordre af 28. august 1943 kl. 1930. Man kan næsten høre dommedagsklokkerne som baggrundsmusik:

Følgende bestemmelser fastsættes for Kystflådens enheder på Holmen: Søværnskommando-ordre modtaget kl. 1600. »Besættelse af skibe på Holmen må ikke imødegås med magt i henhold til regeringens bestemmelse. Søværnskommandoen tilføjer: Skibene må efter omstændighederne sænkes.

1: Når Chefen for Kystflåden beordrer det, skal skibene sænkes, om dagen ved flagsignal KNU (sænk). Om natten afgives samme signal med signalprojektør. Med henblik herpå vil alle foranstaltninger være at træffe til, at så vidt muligt samtlige Kystflådens skibe kan sænkes med kort varsel.

2: Følgende skibe skal være klar til at afgå på højst et kvarters varsel: Lougen – Laaland og efter omstændighederne *Lindormen* – ubådene *Havhesten* – *Havkalen* – *Havmanden* – *Rota* og *Daphne*. Torpedobådene *Hvalrossen* og *Makrellen*, minestrygerne *Søbjørnen* og *Søulven* og MS4 og MS8.

Afgang finder sted efter Chefen for Kystflådens ordre på signal fra *Hvalrossen*, om dagen AEK (afgå) givet med signalflag, om natten AEK (afgå) med signalprojektør. Signalerne repeteres fra *Hekla*.

Skibene afgår i rækkefølge gennem Hønseløbet (eneste udsejlingsmulighed) ud af havnen: 1) 5 u-både 2) *Hvalrossen* og *Makrellen* 3) *Søbjørnen* og *Søulven* 4) MS4 og MS8 5) *Lindormen* 6) *Lougen* og *Laaland* snarest fra Søminegravnen.

Chefen for Kystflåden med stab afgår med *Havkalen*, der går først af u-bådene. I skibene skal være gjort »Klart skib«, ubetinget blændet. Redningsmidler bæres overalt, våbnene må kun anvendes i tilfælde af beskydning.

Såfremt ingen ordre foreligger søges svensk territorium efter chefernes bestemmelser.

Følgende skibe skal sænkes på Holmen: *Peder Skram* – *Lossen* – *Kvintus* – *Sixtus* – *Havfruen* – *Dryaden* – *Flora* – *Bellona* – *Henrik Gerner* – *Søhunden* – og MS10.

Der gås indtil videre søvagt i hver enhed under kommando.

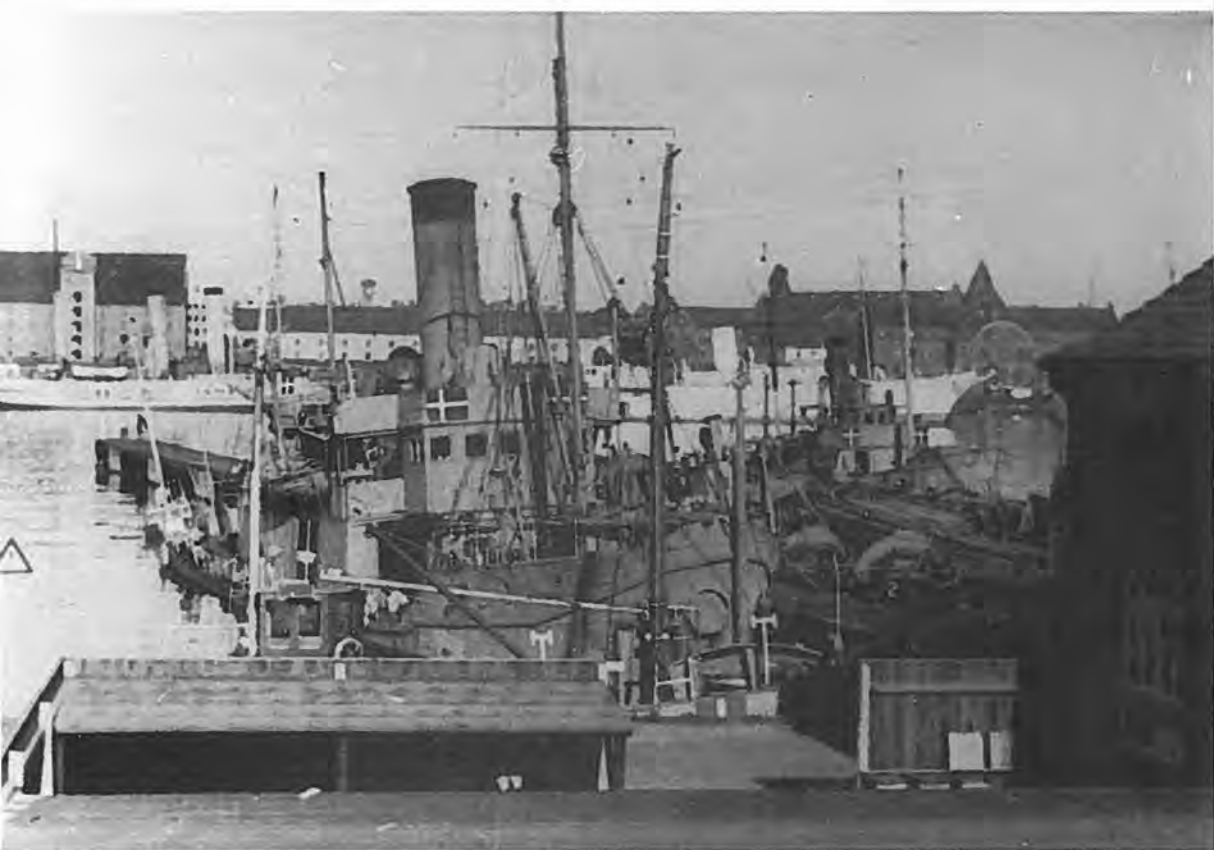
4: Intet skib må overgives til tysk magt, uden at alle bestræbelser for at sænke skibet gennemføres.

Paul Ipsen

/ F. Kjølens.«

Når denne ordredgivning er gengivet stort set i sin fulde udstrækning, er det for at understrege den absolutte overensstemmelse, der var mellem Chefen for Søværnskommandoen og Chefen for Kystflåden i deres ordredgivning på et tidspunkt, hvor det var en given ting, at Tyskland ville skride til voldsomheder over for Danmark politisk såvel som militært. Gennem en tre-årig såkaldt tilpasningspolitik havde såvel politikere som også forsvaret strakt sig godt ud over de grænser, der kunne bevare respekten for vort land i den frie verden.

Da Chefen for Kystflåden var klar over, at regeringens ordre om, at flådestationen ikke måtte forsvares, meget væsentlig ville reducere mulighederne for gennemførelse af Kystflådens hensigter, sikrede stabschefen ved Kystflåden om aftenen, at den meget vigtige melding om indtrængning på flådestationen blev videregivet til Kystflåden såvel telefonisk som pr. motorordonnans, samt at chefen for kasernen ved passive spærringer samt åbning af broerne over kanalerne forsinkede en evt. tysk fremrykning så meget, at Kystflåden kunne vinde fornøden tid til at gennemføre sine planer. Således

forberedt gik Kystflådens enheder på Holmen ind i natten til den 29. august 1943.

For alle lå det i luften, at det måtte ske nu. Jeg var selv næstkommanderende i *Lossen* og havde i løbet af den 28. august mindst 10 gange prøvekørt urværket til bomben til sænkning af eget skib sammen med vores mineregnskabsfører. Den måtte, når signalet kom, ikke kikse og gjorde det heller ikke. Natten igennem viftede tyske projektørkegler ind over Holmens område og endelig kl. 0400 kom meddelelsen: »Tyskerne er ved Værftsbrovagten«.

Chefen for Kystflåden indberettede straks dette telefonisk til Chefen for Søværnskommandoen og meddelte, at skibene i givet tilfælde ville blive sænket, dog ville afsejling til Sverige også blive taget med i betragtning, selv om forholdene var yderst vanskelige herfor. I dag er det let at se, at et succesfuldt udbrud fra Holmen formentlig kun ville have været muligt gennem det såkaldte »Nyt Løb« vest for »Elefanten«, hvorigennem al ind- og udpassage til og fra Holmen i dag foregår. Dengang var løbet lukket af et afmagnetiseringsanlæg og en afgrigning af dette og fjernelse af forbindelsesbroen mellem »Hønebroen« og »Elefanten« havde man frygtet ville have røbet planen for de meget tæt på placerede tyskere.

Bag kutteren det gamle mineskib Lossen.

Alle disse faktorer gjorde, at Chefen for Kystflåden sendte det i Kystflådens ordre af 28. august angivne signal KNU (sænk) ud over flådens leje med det resultat, at 28 enheder inden for 1/2 time med vajende flag og vimpler sank og gik til grunde. Besætningerne samledes i Planbygningen, hvor Chefen for Kystflåden stående iblandt dem kort men fyndigt udtalte: »Den danske flåde er sænket med ære. Leve den danske flåde«, hvad alle spontant besvarede med tre rungende hurra-råb.

Vender vi os nu mod de mange enheder, der var spredt rundt i de danske farvande, var deres forhold og vilkår højst forskellige. Langt størsteparten befandt sig i Storebæltsafsnittet og Isefjorden. Stort set alle enheder sorterede under Kystflåden, medens skoledelingen for søkadetter bestående af *Ingolf* – *Hvidbjørnen* – *Hvalrossen* og *Makrellen* var direkte underlagt Søværnskommandoen. De to sidstnævnte enheder var detacheret til Holmen, medens *Ingolf* og *Hvidbjørnen* holdt weekend i Svendborg. Efter at cheferne her var blevet orienteret om det tyske ultimatum af den sømilitære distriktchef, forlod de to skibe Svendborg og ankrede op i Lunkebugten. På basis af forskellige mere eller mindre klare dog til sidst konkrete oplysninger fra en P-kutter, der gik på siden af *Ingolf*, lettede de to skibe kl. 0800 og stod nord på gennem Kobberdyb i Storebælt. Det resterende hører til de mindre opløftende begivenheder på denne dag. Uvist af hvilken grund stoppede delingschefen på signal fra en tysk minestryger og lod, hvad værre var, et fartøj sætte væbnet prisemandskab ombord i *Ingolf*, hvis skæbne derefter var beseglet, hvorefter skibet som prise af tyskerne kunne bringes ind til Korsør. Et plaster på såret var, at *Hvidbjørnen* ved en rettidig ordre fra chefen til næstkommanderende om at aktivere bomben til sænkning af eget skib og takket være et par danske kadetters sidste indsats, med æren i behold gik ned i Storebælt med Dannebrog vajende. Men nægtes kan det ikke, at man kunne have ønsket det danske kadetkorps en mere gloriøs udgang på dagen gennem mere resolut kommandoføring.

De øvrige enheder var om aftenen den 28. august placeret som følger: I Kalundborg lå minestrygerne *Søhesten* og MS2, samt tre P-kuttere. I Korsør lå minestrygerne *Søløven*, *Søridderen*, *Springeren* og *Hajen*, samt fire P-kuttere. I Skælskør minestrygeren MS1, i Nyborg minestrygerne MS5 og MS6, samt fire P-kuttere. I Rudkøbing lå minestrygeren MS9 og to P-kuttere. I Stubbekøbing lå minestrygeren *Havørnen*. Desuden befandt minestrygerne MS7 og 3 sig i henholdsvis Mariager Fjord's munding ved Als Odde og i Køge Bugt. Endelig befandt artilleriskibet *Niels Juel* sig i Holbæk. Søværnskommandoen havde bestemt, at alle enheder, der lå på Holmen uanset underlæggelsesforhold, skulle have deres forholdsordrer fra Chefen for Kystflåden, medens alle enheder uden for Holmen skulle have deres ordre direkte fra Søværnskommandoen.

En svaghed ved kommunikationsmulighederne var, at Søværnskommandoen som tidligere nævnt ikke havde en kraftig radiostation til rådighed, hvorfor orienteringen hos de forskellige enheder var meget forskellig og f.eks. for Kalundborgstyrken var nul. Bl.a. disse forhold medvirkede til de »pauvre« resultater blandt enhederne rundt omkring i vore farvande. Gruppen i Kalundborg blev kl. 0500 om morgenen overraskende stormet og besat af tyske styrker, der var landsat i havnen fra en tysk hjælpekyrdsler, hvorefter besætningerne afgik som fanger til København. Styrken i Korsør omfattede på grund af en omgruppering blandt minestrygerne de tidligere nævnte ret

mange enheder. De lå fortøjet ved Vestkajen, medens der på den modsatte side af havnen lå to tyske invasionspramme og nogle mindre forpostbåde og armerede tyske trawlere. Udover Søværnskommando-ordren om skærpet beredskab og meddelelsen om, at al landlov var inddraget, samt at Søværnskommandoens forholdsordre i hvert tilfælde skulle indhentes, vidste disse enheder intet, da en grøn lysrakete og nogle lysbomber markerede starten på det tyske angreb. De danske vagtposter besvarede ilden efter bedste evne; men resultatet af det uvarslede angreb var på forhånd givet. Chefen for *Springeren* såredes, medens næstkommanderende i *Hajen* sammen med underkvartermester Chr. Thomsen faldt. De tyske tab kendes ikke, men var formodentlig større. Som følge af det tyske overfalds pludselighed lykkedes det ikke at få sænket enhederne ved hjælp af de dertil beregnede bomber, hvorfor de beklageligvis kunne tages som priser.

I Nyborg havn lå minestrygerne MS5 og MS6. Den ældste chef, søløjtnant Corfitzen, havde udstillet dobbeltposter den 28. august om aftenen og etableret en særlig telefonforbindelse i land. Den 29. august kl. 0415 åbnede tyskerne uden varsel ild med maskingeværer og pistoler mod skibene. Værnepligtig N.B. Olsen, der var på post, faldt straks. Da modstand var håbløs, blev besætningerne afvæbnet, og tyskerne overtog skibene, uden at bomberne til sænkning af eget skib blev bragt i anvendelse.

De eneste lyspunkter i Storebælt var, at det lykkedes MS9 med søløjtnant I.A. Clausen som chef beliggende i Rudkøbing og MS1 med søløjtnant I.U. Gad som chef at undslippe til Sverige syd om Gedser. MS9 var efter modtagelse af visse oplysninger fra myndigheder i Rudkøbing stået til søs gennem Klørdyb og syd om Gedser og nåede mærkelig nok uden hindring velholden til Trelleborg i Sverige den 30. august. De to ledsagende P-kuttere blev desværre opbragt af en tysk torpedobåd ved Kjelds Nor. Mere dramatisk var MS1's færd. Chefen blev den 29. august om morgenen urolig ved at anløbe Korsør som tidligere beordret og valgte at ankre ved Agersø, hvor han lod besætningen tjære hele skibet sort, fjerne alt opstående, hvorefter skibet camoufleret som *Sorte Sara* stod til søs og syd om Gedser op langs Falsters østkyst, hvor man takket være camouflagen undgik opbringelse af en stor tysk minestryger og velbeholden nåede Trelleborg i Sverige den 31. august – vel nok den 29. august's smukkeste indsats.

I Stubbekøbing lå minestrygeren *Havørnen*, chef kaptajnløjtnant Schulze, som var søgt ud hertil fra Næstved i anledning af skærpet beredskab, hvorefter chefen nødig ville ligge indespærret i den snævre kanal. Kl. 0545 den 29. august lykkedes det at få telefonforbindelse med Søværnets Kaserne på Holmen og få oplyst, at flådestationen var besat, og skibene på Holmen sænket. *Havørnen* afgik straks for at søge at undslippe gennem Grønsund. Her spærredes udløbet af en tysk jager, hvorefter chefen stod tilbage og over Farø-Jord ville søge at slippe ud via Bøgestrømmen. Den tyske jager fulgte tøvende efter, satte stopsignal og åbnede ild uden resultat. Tyskerne prøvede nu at sende den af dem erobrede kutter P8 ind efter *Havørnen* med parlamentærflag sat og opfordrede til overgivelse. Dette nægtede chefen, og da den tyske jager atter nærmede sig, skød *Havørnen* sin torpedo af, som desværre gik i bund på grund af den ringe vanddybde, hvorpå chefen med fuld kraft satte *Havørnen* op på stenrevet ved Stammenakke. Derpå aktiveredes bomben til sænkning af eget skib, hvorpå hele besætningen råbte tre hurraer og sprang udenbords for at svømme i land under beskydning fra ja-

*Ministryeren S5 Havørnen
grundsat og sprængt ved Stam-
menakke. Fotograferet af
Jørgen Strange Lorentzen i
1945. »Nogen« har i de forløbne
år fjernet skorstenene og brugt
dem til »noget bedre«.*

geren og kutteren. Kl. 1415 sprang *Havørnen* i luften, medens chefen med hele sin besætning uskadt nåede stranden og undslap tysk fangenskab.

Ministryeren MS7, der havde ligget i Mariager den 28. august, havde fornuftigvis reageret på de for den tilgængelige oplysninger ved at forlægge til fjordens munding ved Als Odde. Herfra opfangedes nogle af de fra Søværnskommandoen udsendte ordrer samt nogle af kystbevogtningen udsendte radiosignaler, på basis af hvilke søløjtnant Barfoed stod til søs og nåede svensk farvand.

Herudover lykkedes det bevogtningsfartøjet *Havkatten*, chef kaptajnløjtnant P. Würtz og ni P-kuttere fra den såkaldte »Kystbevogtning«, der udførte politimæssige opgaver i Sundafsnitter, på radiotelefonisk ordre fra Lynetten, hvor chefen orlogskaptajn Jegstrup sad, at undslippe til Sverige. Endelig lå artilleriskibet *Niels Juel* med kommandørkaptajn Westermann som chef, da ballonen var ved at gå op og klokken ved at falde i slag, i så uheldig position som Holbæk Havn. Den 27. august modtoges ordre fra Søværnskommandoen til at ligge på kort varsel og at situationen skulle opfattes som »Skærpet opmærksomhed«. Holbæk var som nævnt ingen ønskeposition med hensyn til undvigelsesmuligheder, hvad der også senere skulle blive anskueliggjort. Havnen ligger i bunden af en snæver fjord og en smal rende fører ud i Orø Vester Løb. Søndag kl. 0400 om morgenen modtoges i hurtig rækkefølge Søværnskommandoen's ordre om »Skærpet beredskab«, »Alarmeredskab« og derefter »Søg svensk territorium«. Disse ordrer var udsendt fra den i tide i København placerede hemmelige nødsender. Der blev straks gjort klart skib og efter mange vanskeligheder på grund af dårlige vejrforhold med stiv pålandsvind, der medførte, at det tog to timer at komme

ud af havnen lykkedes det gennem den gravede rende at nå vel ud i Isefjorden. Kl. 0610 observeredes det første tyske fly passerende lavt over Holbæk, hvorfor man måtte forvente at være rapporteret. Ved ankomsten til Isefjordens udløb observeredes nord på i Kattegat en tysk styrke bestående af en hjælpekyrds og to stk. 7-800 tons torpedobåde. Ved passage af Hundested modtoges signal om, at en tysk minespærring var udlagt nord for Isefjorden, og at man ville få supplerende ordre fra Søværnskommandoen. Chefen holdt derfor gående ud for Hundested, hvor skibet udsattes for to uvarslede angreb fra tyske luftfartøjer. Selv om skibet ikke fik direkte træffere udover ilden fra maskinskytset, var detonationerne fra bomberne, der faldt i vandet, overordentlig voldsomme og medførte strømsvigt for vitale installationers vedkommende, samt at torpedoerne i undervandsudskydningsapparaterne gik i gang. Antiluftskytset ombord gjorde sit bedste. Fra mærset observeredes, at i hvert fald et luftfartøj blev ramt ligesom man fra land kunne se, at flere fly styrtede ned eller nødlandede ved kysten. Fem mand af artilleribesætningen såredes og en, artillerikvartermester M.E. Andreasen, dræbtes ved maskinskytsbeskydningen fra de angribende fly. Under de givne forhold og på grund af de mange skader på skibet skønnede chefen fortsatte udbrudsforsøg for uigennemfærlige og returnerede til Isefjorden, hvor han med fuld fart løb skibet på grund ud for Nykøbing og gjorde skibet militært uanvendeligt for tyskerne. Søventilerne knustes, alt luftskyts og håndvåben samt de adskilte kiler til 15 cm kanonerne blev kastet udenbords. Ærgerligt var det, at det ikke skulle lykkes flådens største skib at undslippe til Sverige. Viljen hos chef og besætning manglede ikke; men den meget sene passage af Isefjordens udløb var nok hovedårsagen til det magre resultat; det var kostbare timer, der var gået tabt. Om der overhovedet var lagt et tysk minefelt nord for Isefjorden for at forhindre et udbrud af *Niels Juel* bliver nok aldrig opklaret, men det fik heller ikke afgørende betydning for chefens dispositioner.

Ser vi på Søværnets indsats som helhed hin 29. august, må vi i dag erkende, at der var meget man kunne have ønsket sig bedre, selv om der iblandt var mangen brav indsats. Nogen egentlig maritim indsats var og kunne det ikke blive. Der var selvfølgelig også mange odds imod. Når dagen fik så stor betydning for moralen blandt Søværnets personel og for befolkningen i øvrigt skyldes det væsentligt, at der, som nævnt i denne beretnings begyndelse, blev gjort en ende på tre års ydmygende og uværdig tilværelse. I stedet for en gloriøs, kæmpende udgang blev det i hovedsagen til den hidtil og vel også under hele besættelsestiden største sabotage. Folkestrejken, demonstrationer og stadigt øgede sabotagehandlinger havde medført mere og mere skærpede krav fra tysk side til den danske regering, der til sidst måtte nægte at imødekomme dem. Trods alt dette ønskede regeringen ingen væbnet konfrontation mellem det efterhånden kun rudimentært tilstedeværende danske forsvar og værnemagten, hvorfor ordren om at tyske angreb ikke måtte imødegås med magt forelå. Regeringen demissionerede jo først den 30. august, efter at den tyske general Von Hanneken den 29. august havde taget magten i landet.

Det var for alle os, der gjorde tjeneste dengang, uanset at vi meget gerne havde set et væsentligt større antal enheder undslippe til Sverige, en uendelig lettelse at opleve denne dag, som da også er gledet ind i rækken af Søværnets hæders- og mindedage. Det var givetvis de mange nedtrykkende

Niels Juel *bombes udfor
Hundested.*

oplevelser i årene, der gik forud, der hævdede den på sin vis negative indsats, at gå til bunds med flaget vajende, til noget positivt opløftende. Dette synspunkt deltes helt sikkert også af et flertal af befolkningen, og synet på Danmark i den frie verden fik en hårdt tiltrængt ansigtsløftning, uanset de beskedne resultater. Den engelske professor Brinley Thomas, som under krigen ledede Englands kontakt med modstandsbevægelsen i Danmark og tilrettelagde BBC's udsendelser til Danmark, udtalte ved sin ankomst til Danmark efter den tyske kapitulation, at de elementer i vor frihedskamp, der udadtil havde haft den største betydning, var sabotagen, flådens sænkning, folkestrejken og de danske søfolks seks-årige indsats på verdenshavene. Det ville have været helt katastrofalt for vort i forvejen nok så lasede renommé blandt de allierede, hvis tyskerne uden nogen form for modforholdsregler bare kunne have overtaget flådens skibe, og hvor mange år, det ville have taget at genoprette den fornødne gejst hos personellet, er ikke til at fantasere sig til. Søværnets indsats kan vel karakteriseres som den hidtil største sabotagehandling, men næppe heller som mere. Hovedansvaret for dagens forløb var viceadmiral A.H. Vedel's, hvis ordres klare indhold tilsikrede, at vi ikke fik en gentagelse af tidligere ydmygelser. Havde admiralen helt og fuldt fulgt regeringens ønsker, havde det medført en mere end beskæmmende dødløs tysk overtagelse af hele den om end beskedne danske

flåde, og det havde været en uoprettelig katastrofe ikke alene for vort omdømme hos de allierede, men så sandelig også for Søværnets personel. Vi havde været »lost« uden den 29. august, uanset at den ikke kunne blive nogen form for sømilitær indsats.

Sådan oplevede de det...

...Hende derhjemme

Af fru *Bitten Knudsen*, gift med kaptajnløjtnant *K. O. Knudsen*

Den 9. april 1940 var en skammens og sorgens dag, hvor vi blev både rystede og fortvivlede; men på dette tidspunkt mere vrede end bange.

Den første tid af besættelsen forløb nogenlunde roligt, nok var der rationering, mørklægning, luftalarmer og ubehaget ved at se de forhadte tyskere på gaderne; men det var trods alt muligt at føre en nogenlunde normal tilværelse, – med »normal« skal forstås, at min mand boede hjemme, når han ikke var ude at sejle.

Denne tilstand ændredes langsomt, efterhånden som sabotager og modstand tog til og flere og flere af ens bekendte måtte flygte til Sverige eller gå under jorden. Alvoren i tiden og forholdene sænkede sig langsomt over os. Da orlogskaptajn Chr. Ries den 6. april 1941 efter ordre måtte udlevere tre torpedobåde af *Dragen*-klassen til tyskerne og samme dag skød sig, blev vi dybt rystede og ængstelige. Denne angst forlod mig ikke under resten af besættelsen.

Med tiden, som sabotagen og schalburgtagen tog til, tilspidsedes situationen, og vi blev mere og mere klar over, at det måtte ende med en konfrontation. I ugerne op til den 29. august 1943 var vi ikke i tvivl om, at vi stod overfor en afgørelse.

Gennem den illegale presse fik vi meget at vide, og min mand fortalte mig også ting, han måske ikke måtte. Men han vidste, at han kunne stole på, at jeg ikke lod det gå videre, og selvom jeg vidste, at jeg ikke fik alt at vide, var det bestemt ikke beroligende information.

Min mand var på dette tidspunkt chef på bevogtningsfartøjet *Nordkaperen* og den 28. august om formiddagen fortalte han mig, at han ikke kom hjem om aftenen, fordi de ikke måtte forlade Holmen. Hvis det vi frygtede skete, ville han forsøge at komme til Sverige med *Nordkaperen*.

Det var bestemt ikke nogen rar viden at gå rundt med, og hele dagen gik jeg ved siden af mig selv. Jeg var både ængstelig og frustreret over intet at kunne foretage mig og turde ikke gå ud med mine små drenge på fire og et år, men heldigvis forstod de ikke noget af, hvad der foregik.

Jeg hørte hele dagen, at der var ualmindelig megen kørsel i gaderne og af og til hørtes også skyderi. Det blev værre om aftenen, og senere erfarede jeg, at det var på dette tidspunkt tyskerne omringede kaserneerne, der senere måtte overgive sig.

Hele aftenen og natten travede jeg rundt i lejligheden og ventede. Jeg vidste jo, at noget ville ske, og meget tidligt om morgenen den 29. august lød der nogle vældige detonationer fra Holmen. Da jeg kiggede ud af vinduet, – vi boede dengang på Sct. Pauls Plads på 3. sal, – så jeg kraftige lysglimt og

Dagligdag i København i besættelsens første år. (Museet for Danmarks Frihedskamp).

hørte tilsvarende brag, når ammunition og lysraketter exploderede. Det stod mig klart, at flåden nu blev sænket.

Det var nogle rædselsfulde minutter. Jeg ved ikke, hvor længe det varede, men det føltes som en evighed, og den tanke for igennem mig, at vi nu ikke længere var besat, nu var vi i krig.

Min første følelse var, – måske ikke så mærkeligt, – en slags tilfredshed; det var en befrielse for skammen og bitterheden, som jeg havde følt siden den 9. april. Men lige så hurtigt kom angsten, for hvad var der egentlig sket, og hvad skete der yderligere? Jeg kunne stadig høre skyderi i det fjerne. Var det regulære kampe? Mange tanker og spørgsmål for gennem mit hoved: Hvor mange ville blive dræbt? Var jeg måske allerede enke med to små børn? Og hvad ville der ske fremover med de overlevende? Ville de blive skudt som sabotører eller sendt i koncentrationslejr?

Mine følelser var meget modstridende. Det ene øjeblik var jeg stolt over, at min mand havde været med til at redde Danmarks ære; i det næste var jeg

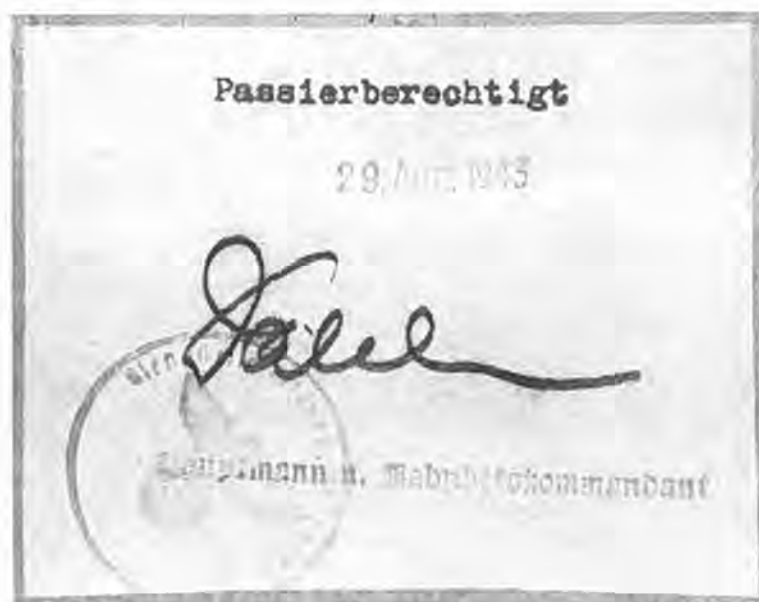
vred og rasende på ham, fordi han lod mig alene med børnene. Hadet til tyskerne, som jeg havde haft fra barnsben (min morfar var med i krigen 1864) var ikke blevet mindre, tværtimod, og intet kunne jeg gøre. Det er frygteligt at stå udenfor, når sådan noget sker. Jeg bad til og håbede på, at der ikke var sket eller måtte ske min mand noget; men jeg var angst og forestillede mig det værst tænkelige. Samtidig var jeg vred på mig selv, jeg havde jo ønsket, at vi havde gjort mere modstand den 9. april, så det var urimeligt, at jeg følte sådan nu. Men jeg var angst og rædselsslagen, jeg rystede og tudede, og det kan kun forstås af dem, der har været udsat for noget lignende. Bedre blev det ikke, da en veninde om formiddagen kom og sagde disse venlige ord: »Det er jo skik og brug, at chefen går ned med sit skib.« Da kunne jeg ikke mere, for trods alt havde jeg inderst inde hele tiden troet og håbet på, at det værste ikke var hændt, og at min mand ville være i live.

Heldigvis ringede han om eftermiddagen. Der var blevet etableret en telefonforbindelse, uden at tyskerne havde opdaget det. Samtalen var kort, da de var mange, der skulle ringe hjem. Men jeg fik bekræftet, at flåden var sænket, at alt var forløbet planmæssigt, og at alle havde det godt. Jeg skulle passe på mig selv og børnene, og derefter fik jeg et par adresser, som jeg skulle ringe til.

Så var den største sorg slukket, men mange nye tanker meldte sig: Endnu vidste jeg ikke noget om, hvad der skulle ske de internerede. Ville lønnen indgå i banken som sædvanlig? Kunne jeg blive boende?

Jeg havde kunnet spare mig for disse dumme tanker. Lønnen kom, min familie hjalp mig utroligt meget, og vores elskelige købmand sagde uden tøven, at jeg kunne få uindskrænket kredit til krigen var slut. Jeg fik på en gang en række af positive oplevelser, men blandet med uvished. Hvornår ville krigen ende, og hvad nu hvis tyskerne vandt? Det var på en gang en trist og grusom tid, men også en tid, hvor venskaber voksede.

Tysk passérseddel, anvendt af mennesker, der skulle med toget. (Museet for Danmarks Frihedskamp).

Efter telefonsamtalen med min mand hørte jeg ikke noget fra ham i lang tid, men i henhold til de rygter der gik, havde de det rimeligt godt på kaserne. Omkring den 8. september fik jeg et kort, der gav mig lov til at besøge ham den 12. september. Vi var en lille flok hustruer, der mødtes ved Værftsbroen og derfra blev ført til kasernen af to tyskere. Kortet, som vi skulle fremvise ved indgangen, gemte jeg, og det findes nu på Frihedsmuseet.

Efter en måneds tid blev de internerede sendt til forskellige steder. Min mand blev overført til K.B. Hallen og den 22. oktober blev de alle hjemsendt. Den dag i dag undrer det mig, idet tyskerne da måtte kunne have sagt sig selv, at officererne enten ville tage til Sverige for at slutte sig til den danske brigade eller gå ind i modstandsbevægelsen, hvad de fleste da også gjorde,

Sænkede bevogningsfartøjer ved Dokoen. Det er min mands skib Nordkaperen til højre, Sælen til venstre. (Illegalt foto, pressefotograf Poul Petersen).

således også min mand. Det førte dog til, at han inden længe måtte gå under jorden; men vi mødtes stadig om ikke daglig så dog ofte.

En nat i slutningen af 1944 kom tyskerne efter min mand, som dog heldigvis ikke var hjemme på det tidspunkt. Jeg blev forhørt i længere tid, men da jeg foregav intet at vide, ville de have mig med. Kun fordi jeg hårdnakket forlangte at få mine børn med og de naturligvis skreg i vilden sky gik tyskerne, men kom tilbage efter en times tid, måske i det håb, at jeg havde sat mig i forbindelse med min mand. Da dette ikke var tilfældet, og børnene stadig var urolige efter det nærlige postyr, gik de igen.

Efter denne oplevelse turde jeg nu ikke længere blive boende hjemme, og nu begyndte et rakkerliv for børnene og mig. Vi boede dels hos familie og venner. Den bedste tid var, da vi alle fire i flere uger boede på Grønlanderhjemmet. Den sidste tid af besættelsen var min mand i Holbæk, og børnene og jeg boede i en baggård i Helsingør.

...set fra Holmens Vagtkompagni

Af M. E. Michelsen

Se kort s. 112-113.

Den 29. august 1943 var jeg, som søløjtnant af 2. grad og 23 år gammel, tjenstgørende som kompagnifører for Holmens Vagtkompagni, hvilket nok skyldtes et sammentræf af en række tilfældige omstændigheder, som jeg kort skal redegøre for:

Holmens Vagtkompagni var blevet oprettet i 1942 med henblik på etablering af en bedre og mere effektiv bevogtning af Holmens område.

Vagtkompagniets personelstyrke udgjorde ca. 80 værnepligtige menige, seks underkvartermestre og en kvartermester af 1. grad, alle tilhørende flyvemekanikergruppen fra Marinens Flyvevæsen, som af tyskerne var beordret »lagt i mølpose« i 1940, endvidere to underkanonerer udlånt fra Kystdefensionen og endelig tre søofficerer (en kompagnifører og to delingsførere).

92 mand.

Med hjælp af instruktører fra Hæren fik Vagtkompagniet en til forholdene på Holmen særlig tilpasset infanteriuddannelse. Denne grunduddannelse foregik på Lynæs Fort ved Hundested.

I foråret 1943 blev jeg – til min store overraskelse – stillet til rådighed for Vagtkompagniet og måtte følgelig gennemgå en supplerende infanteriuddannelse. Derefter gjorde jeg delvis tjeneste som delingsfører m.v. i forbindelse med nogen tjeneste på Søværnets Kaserne. Holmens Vagtkompagni var underlagt Flådestationen i operativ henseende og Søværnets Kaserne i alle administrative henseender.

Vagtkompagniet var indkvarteret på Frederiksholm i Fjernkendings-skolens bygning, oprindeligt indrettet til at huse Orlogsværftets Modelsamling, som på grund af forholdene var blevet evakueret fra Holmens område.

Blandt Vagtkompagniets opgaver henhørte også bevogtningen af Søværnets del af Christianshavns Voldareal (bastioner og redaner), hvis nordlige ende støder op til den af det tyske Luftwaffe anvendte tidligere Luftmarinestation på Refshalevej. På voldarealerne havde Søværnet ammunitions- og sprængstofmagasiner, som det nok kunne have sabotørers og andres interesse at bestjæle. Det skete derfor jævnligt, at vore poster om natten mente, at uvedkommende var trængt ind på området. Dette gav så anledning til varselsskud m.v., som igen foruroligede tyskerne på Luftmarinestationen med det resultat, at vagthavende officer måtte forklare tyskerne, at skyderiet ikke var rettet mod dem osv.

Hvorvidt der nogensinde var egentlig indtrængen på området er nok tvivlsomt, da der aldrig blev konstateret egentlig indbrud i depoterne.

Den daglige tjeneste ved Vagtkompagniet foregik ved, at halvdelen af kompagniet varetog bevogtnings-, ronderings- og beredskabstjeneste på Holmen. Den anden halvdel af kompagniet modtog videre- og vedligeholdende uddannelse i skydning med håndvåben, rekylgevær, håndgranatkast o. lign. Uddannelse i felttjeneste skete lejlighedsvis i samarbejde med et kompagni af Livgarden, og i så fald foregik det på Lundtoftesletten. På denne måde lykkedes det at indarbejde og vedligeholde en god militær uddannelse og -anstand, som vakte almindelig opsigt og beundring (skjult) blandt det øvrige sømilitære personel, der færdedes på skibene og landtjenestestederne på Holmen.

Flugten til Sverige og retur:

I lighed med tidligere år under besættelsen gav tyskerne også i sommeren 1943 tilladelse til, at der måtte foretages sejlads med lystfartøjer i Øresund ud til ca. 10 sømil fra kysten. Søværnet rådede over fire til fem sejlfartøjer, som søofficererne kunne låne med henblik på deltagelse i kapsejladser m.v.

Den daværende kompagnifører for Holmens Vagtkompagni, søløjtnant af 1. grad Kaj N.P. Johansen, var en habil og rutineret lyst- og kapsejler, og jeg deltog ofte som forgast sammen med ham til aften og weekend-kapsejladser.

Søndag den 1. august 1943 havde søløjtnant Kaj Johansen og jeg lånt et af Søværnets sejlfartøjer til en søndagssejltur indenfor det af tyskerne tilladte område i Sundet. Men det skulle komme til at foregå på en lidt anden og af mig uforudset måde. Efter at have spist vores medbragte frokost ud for Vedbæk, gjorde vi klar til tilbageturen til København, men Kaj Johansen syntes, at vi først skulle se, hvor langt østpå vi kunne sejle i Sundet uden at blive opdaget og stoppet af den såkaldte »Kystbevogtning«, som udførtes af danske marinefartøjer. På denne måde nåede vi ud på højde med Hven's sydspids, uden at vi så noget til »Kystbevogtningen«. Kaj Johansen mente nu, at vi lige så godt kunne fortsætte helt til Sverige med henblik på derfra at søge at komme videre til England. Dette var en impulsiv tanke, og vi havde ikke truffet forberedelser af nogen art for at kunne gennemføre den, hvorfor jeg ikke var helt indforstået med ideen. Imidlertid enedes vi om at sejle til Landskrona for at landsætte Kaj Johansen på en eller anden måde, hvorefter jeg så kunne sejle tilbage til København. Ved ankomsten til Landskrona fik

vi ganske vist Kaj Johansen sat i land med noget besvær, men da jeg ville forlade havneområdet igen, blev det opdaget af den svenske kystbevogtning, hvilket resulterede i, at jeg blev stoppet, anholdt og sat i arresten i Landskrona, hvortil Kaj Johansen også blev indbragt lidt senere. Vi opdagede snart, at vi ikke var særlig velkomne i Sverige, og ideen om at kunne komme videre til England var ganske udelukket, sagde man til os i Landskrona. Resultatet af det hele blev, at Kaj Johansen påtog sig skylden for det passede og ønskede at blive i Sverige som flygtning. Jeg derimod blev udvist af Sverige og sendt retur med færgen Helsingborg-Helsingør et par dage efter. Jeg kunne ikke få sejlfartøjet udleveret, der var beslaglagt af den svenske stat. Ved ankomsten til Helsingør (uden papirer, pas e. lign.) var jeg så heldig at komme i kontakt med det danske sikkerhedspolit, inden jeg nåede frem til den tyske kontrol af de indrejsende passagerer. Efter afhøring hos politiet i Helsingør blev jeg sendt videre til Søværnets Kaserne i København, hvor jeg indtil videre blev pålagt »husarrest«, mens der blev iværksat en auditørundersøgelse med henblik på videre retsforfølgelse og strafudmåling baseret på den dagældende militære straffelovs bestemmelser vedrørende rømning og landsforræderi under krigsforhold, hvilket var en nok så alvorlig sag. Jeg var konstant i forhør et par dage, hvorunder auditøren med alle midler forsøgte at få mig til at erkende mig skyldig i »rømning og landsforræderi«, men hvortil jeg fastholdt og gentog, at da jeg var kommet frivilligt tilbage, kunne der jo ikke være tale om rømning, men højst om forsildemøde, udeblivelse e.lign. Som tidligere nævnt var Kaj Johansen tjenstgørende som kompagnifører for Vagtkompagniet, og da der den 2. august 1943 var blevet indkaldt og mødt et nyt hold værnepligtige til Vagtkompagniet og dertil hørende infanteriuddannelse på Lynæs Fort, så opstod der en akut mangel på infanteriuddannede officerspersonel ved Vagtkompagniet på Holmen. Omkring 6.-7. august var auditøren åbenbart færdig med at afhøre mig i første omgang. Jeg fik derfor besked om, at min »husarrest« var ophævet, og at jeg straks skulle tiltræde tjeneste som kompagnifører for Vagtkompagniet på Holmen. foreløbig indtil auditørundersøgelsen var afsluttet, og der kunne træffes afgørelse i sagen.

Begivenhederne omkring søndag den 29. august 1943:*

* Den efterfølgende redegørelse er baseret dels på egne iagttagelser set ud fra Holmens vagtkompagni og dels på Søværnskommandoen »Generalrapport over Begivenhederne omkring den 29. august 1943« udarbejdet bl.a. til brug for den af Rigsdagen nedsatte parlamentariske kommission af 8. januar 1948.

Fra midten af august 1943 forekom der et stigende antal uroligheder og arresteringsnedlæggelser i en række jyske og fynske byer, hvilket kunne medføre indførelse af skrappe tyske militære forholdsregler.

Chefen for Søværnskommandoen holdt følgende daglige møder med cheferne for Flådestationen og Kystflåden samt Kystdefensionen.

Under et sådant møde, fredag den 27. august kl. 2200 gav Chefen for Søværnskommandoen (viceadmiral A.H. Vedel) ordre til, at der ved en tysk indtrængen på Holmens område, om muligt skulle søges forhandling, men at magtanvendelse fra tysk side skulle imødegås med magt.

I konsekvens af denne ordre etablerede Vagtkompagniet i løbet af natten nedgravede rekylgeværgrupper m.v. ved både Værftsbro- og Kongebrova-ten, ligesom der i begge vagter oprettedes officersvagt.

Disse forholdsregler blev bibeholdt, så længe det var mørkt, men ophævedes lørdag morgen den 28. august kl. 0600, og skyttehuller m.v. blev sløjfede,

angivelig for ikke at provokere nogen. Vagtkompagniet blev dog holdt klar til hurtig udrykning.

*Klargøring til lørdagsparade.
Eftersyn af kompagnifører og
delingsfører.*

Lørdag den 28. august kl. 1200 til søndag den 29. august kl. 0400: Tjenesten på Holmen blev, trods den rådende beredskabstilstand, så vidt muligt udført som under normale forhold. Det må herunder erindres, at lørdagen dengang var en normal arbejdsdag for såvel militært som civilt personel. Således gennemførtes et militært idrætsstævne på Holmens stadion med deltagere fra såvel Hæren som Søværnet. For det militære personel på Holmen var al landlov inddraget, og da det civile personel ved arbejdstidens ophør omkring kl. 1500 forlod Holmen, kom der mange tilråb til Vagtkompagniet, om vi ikke snart skulle til at grave huller igen. I øvrigt skete der intet særligt førend kl. 1515, hvor der ankom en officer fra Marineministeriet til Chefen for Flådestationen med meddelelse om, at regeringen nu havde bestemt, at en eventuel tysk indrykning på flådestationen ikke måtte imødegås med magt fra dansk side. Ministeren havde endnu ikke haft tid til at underskrive ordren, men at en skriftlig ordre ville komme, så snart den var blevet underskrevet.

Denne ordre kom til flådestationen kl. 1605, hvorefter Chefen for Søværnets Kaserne og føreren af Vagtkompagniet blev tilkaldt for at gennemlæse Forsvarsministerens ordre og ved deres underskrift kvittere for, at de havde forstået den. Chefen for Flådestationen udtrykte derefter, at mandskabet sikkert ikke ville kunne forstå betimeligheden af en sådan ordre, hvorfor han pålagde os ikke at meddele den til andre end officerer, som på æresord forpligtede sig til at fortie den overfor mandskabet.

Flådestationens opgave var herefter reduceret til at give Kystflåden besked om en eventuel tysk indtrængen på Holmens område, som jo ikke måtte

imødegås med våbenmagt, hvorfor Vagtkompagniet iværksatte en række passive foranstaltninger i aftenens løb.

Der blev opsat spanske ryttere ved vagterne, broen fra Arsenaløen til Frederiksholm blev løftet, og der blev atter etableret officersvagt i Værftsbro- og Kongebrovagterne.

I konsekvens af ministerens ordre blev rekylgeværgrupperne ikke udlagt i lighed med den foregående nat, hvilket naturligvis gav anledning til undren blandt og spørgsmål fra Vagtkompagniets mandskab, og da officererne var bundet af et æresord om ikke at sige noget desangående, så kan man vist nok forestille sig visse interne problemer i Vagtkompagniet den aften.

I Vagtkompagniets bygning var der installeret en såkaldt »jager« radio sender-modtager. Jeg havde ikke modtaget nogen uddannelse i radioens betjening m.v. og vidste heller ikke, hvem der i øvrigt havde en sådan station, ligesom kaldesignaler m.v. var mig ubekendt. Imidlertid fik jeg radioen aktiveret og holdt i gang hele natten, men der kom aldrig nogen meddelelser ad denne vej.

Søndag den 29. august fra kl. 0400: Vind og vejr: Overskyet med regnbyger, vind SSW-3, solopgang kl. 0510.

Kl. 0356 ankom tre tyske militærkøretøjer til Værftsbrovagten; den derværende officersvagt afgav straks melding desangående til Vagtkompagniet, som efter kontroloprindning videregav alarmsignalet såvel telefonisk som pr. ordonnans til flådestationen, som havde kontorer i Nordre Kontorbygning, til Kystflåden, som befandt sig ombord i artilleriskibet *Peder Skram* fortøjet ved Mastekranen og til kommandorummets på Søværnets Kaserne.

En tysk officer (Oberleutnant) henvendte sig til vagthavende officer i Værftsbrovagten kl. 0357 og anmodede om at måtte tale med »den Komman-

Holmens Vagtkompagni til lørdagsparade får »et ord med på vejen« af chefen for Flådestationen, kommandør A. Grandjean.

danten«. De tyske vogne fik derefter lov til at køre ind på Holmen, men da klapbroen fra Arsenaløen var hævet, var videre passage ad den vej ikke mulig, hvorfor de tyske vogne måtte vende og køre tilbage gennem Værftsbrogvagen for via Refshalevej at køre til Kongebrovgaten.

Her indfandt de sig kl. 0412 og den tyske Oberleutnant meddelte, at han snarest skulle aflevere et meget vigtigt brev til »den Kommandanten«. Chefen for Flådestationen blev telefonisk adviseret herom, hvorefter Oberleutnanten, der var ledsaget af to soldater bærende hvidt parlamentærflag fik lov til at køre ind på Holmen, men blev ved en fejltagelse vist til kommandorummet på Søværnets Kaserne, hvortil han ankom kl. 0418. Efter at fejltagelsen var blevet oplyst overfor den pågældende, blev han straks – under ledsagelse af en søofficer – sendt videre til Chefen for Flådestationen, hos hvem han indfandt sig kl. 0427.

Oberleutnanten, der stadig var ledsaget af to soldater med »parlamentærflag«, overrakte Chefen for Flådestationen to skrivelser fra »Der Kommandant im Abschnitt dänische Inseln«, den ene affattet på dansk og den anden på tysk.

I skrivelsen, som var stilet til: »Den kommanderende søofficer i området fra Orlogsværftet til Lynetten«, stillede krav om, inden for det således betegnede område, uden modstand at overlevere alle anlæg, skibe, våben og soldater. Såfremt bekræftende svar ikke var modtaget forinden 30 minutter efter skrivelsens overlevering, ville kravet blive gennemført med våbenmagt uden yderligere varsel.

Efter at have læst skrivelsen gjorde Chefen for Flådestationen den tyske officer opmærksom på, at skibene på Holmen og Lynetten ikke henhørte under hans kommandoområde. Oberleutnanten blev derefter bedt om at vente i forkontoret, mens de af forholdene nødvendiggjorte dispositioner blev truffet.

I mellemtiden var jeg blevet tilkaldt til flådestationen for at afvente nærmere ordre, og sad således i forkontoret sammen med Oberleutnanten. I denne periode kunne vi begge høre spredte detonationer fra Holmens område uden at vi dog vidste, hvorfra de stammede eller hvad der foregik. Chefen for Flådestationen konciperede i mellemtiden en svarskrivelse, hvis indhold han telefonisk konfererede med viceadmiralen, som accepterede udkastet, der lød således:

»Idet jeg protesterer mod besættelsen af Holmens område og under hensyn til truslen om våbenmagt, giver jeg – i overensstemmelse med den danske regerings ordre for en eventuel besættelse – positivt tilsagn om, at anlæg, skibe, våben og soldater indenfor Holmens område vil blive udleveret uden modstand.

A. Grandjean«

Kl. 0450 blev svaret overrakt til den tyske parlamentærofficer, som derefter erklærede, at indmarchen ville starte kl. 0457, hvilket tidspunkt var 30 minutter efter brevets aflevering til Chefen for Flådestationen.

I mellemtiden havde jeg fået ordre til at sænke broen til Arsenaløen og klargøre Vagtkompagniet til overgivelse uden modstand.

Indmarchen m.v.: Kl. 0457 påbegyndte den tyske hovedstyrke indrykningen igennem Værftsbrovagten. Fortroppen, ca. 100 mand, var formeret i enkeltkolonner på hver side af hovedvejen, efterfulgt af en stabsvogn, radiovogn og to lastvogne med soldater, efterfulgt af yderligere en marchkolonne på ca. 100 mand. *make. 300 mand.*

Kl. 0500 nærmede de tyske styrker sig Vagtkompagniets hovedkvarter på Holmen, hvor kompagniet nu var samlet i passagen mellem Beklædningsmagasinets nordre ende og den senere Fjernkendingsskoles søndre ende. Den tyske fortrop gjorde holdt og gik i dækning bag træerne langs hovedvejen. Derefter blev det på tysk beordret, at den ansvarlige officer for Vagtkompagniet skulle træde frem og stille sig midt ude på vejen for nærmere ordre.

Jeg måtte derfor stille mig i skudlinien midt ude på vejen, hvorefter den kommanderende tyske officer ved råb forlangte, at våben og ammunition blev samlet for aflevering, og at det ubevæbnede mandskab blev opmarcheret langs hovedvejen. Jeg stod fortsat alene ude på vejen og måtte videregive disse ordrer, som også blev efterkommet, men under højlydt tilkendegivelser af utilfredshed hermed fra mandskabets side. Mens denne afvæbning skete, rykkede den tyske hovedstyrke videre frem ad hovedvejen mod Nyholm, og samtidig kunne vi se og høre, at lavtflyvende tyske fly (Stukas) blev holdt i beredskab for eventuel indsats, hvis det skulle vise sig nødvendigt.

Efter at afvæbningen af Vagtkompagniet var blevet gennemført, blev jeg beordret til at fungere som vejviser for stabsvognen til Chefen for Kystflåden. Følgelig kørte vi til *Peder Skram*, der var kommandoskib for Kystflåden, og som lå fortøjet ved Mastekranen på Nyholm. Lige siden kl. 0435 havde vi hørt mange kraftige eksplosioner fra forskellige steder på Holmen, men jeg var ikke vidende om situationen i flådens skibe eller besætningernes skæbne.

Vi kom til *Peder Skram* kl. 0515, men den lå dybt i vandet med stærk slagside og var tilsyneladende forladt af sin besætning. Da vi således ikke fandt Chefen for Kystflåden om bord i *Peder Skram*, og da jeg ikke vidste, hvor vi ellers kunne finde ham, blev jeg efterladt af den tyske stabsvogn med besked om at blive på stedet og afvente nærmere ordre.

Mens jeg således ventede, tog jeg ophold i en af de udvendige nicher i Planbygningens nordlige ende, og herfra kom jeg til at overvære to begivenheder, nemlig

- kl. 0535 da en del af kaserneskipet *Fyen's* mandskab var på vej hen over Elefanten og videre til Søværnets Kaserne blev der åbnet ild imod denne kolonne fra en mig ubekendt tysk position. To mand dræbtes.
- Formentlig vildledt af rikoletter fra muren i Arresthuset fik man fra tysk side den fejlagtige opfattelse, at der blev affyret geværskud inde fra Arresthuset. Derfor beordrede man Chefen for Kystflåden, (som de selv havde fundet inde i Planbygningen), kommandør Ipsen, til at stille sig op foran Arresthuset og derfra varsko til såvel Arresthuset som til Søværnets Kaserne: »At for hver tysker der blev skudt, ville fem danske orlogsgaster blive skudt«. Med en pistol i ryggen gik kommandør Ipsen derefter frem og varskoede budskabet. Ved den efterfølgende tyske afsøgning af arresten forefandtes der ingen bevæbnede danskere derinde.

Kl. 0600 ophørte skyderiet på og omkring pladsen foran Søværnets Kaserne, og genopstilling og afmarch af de danske styrker, der havde søgt dækning under skydningen, kunne fortsættes.

Som beordret fra tysk side, forblev jeg i min niche – nogenlunde i sikkerhed – under skydningen, indtil kl. 0610, da stabsvognen kom tilbage, og man beordrede mig til at vise vej til Kystdefensionens kommandostation Lynetten, hvilket ikke gav anledning til særlige bemærkninger. Stabsvognen returnerede kort efter til Holmen, hvor jeg blev frigjort fra mit vejviserjob med ordre om at melde mig på Flådestationens kontor.

Der er en enkelt ting, som jeg gerne vil fremhæve her, og det er telefontjenesten natten mellem den 28. og 29. august. De daværende telefoner var jo alle manuelt betjent og fungerede kun via et manuelt betjent omstillingsbord på Holmens telefoncentral, dengang placeret i stueetagen i Nyholms Hovedvagt, »Under Kronen«. Vinduerne var dengang tildækkede med jernskodder om natten, bl.a. af hensyn til mørklægningen. Der har formentlig kun været en telefonistinde på vagt denne nat, men vedkommende klarede de vigtige telefonopkald og – meldinger med sikkerhed og uden problemer, uanset at vedkommende befandt sig i begivenhedernes centrum med eksplosioner og skyderi udenfor vinduerne, uden formentlig at vide ret meget om hvad der egentlig foregik omkring ørene på hende.

Den heldige gennemførelse af sænkningen af flådens skibe den 29. august 1943 på Holmen skyldtes – efter min mening – hovedsagelig, at tyskerne var dårligt forberedte, og at heldet var med Søværnet, idet

- den tyske sammendragning af de nødvendige tropper til aktionen skete meget sent,
- kommandoforholdene for de sømilitære styrker på Holmen var tilsyneladende ikke tyskerne bekendt, og
- vejrliget med regn og mørke var til Søværnets fordel med lokalkendskab til området.

De menige tyske soldater, som jeg kom i kontakt med, var ganske unge og temmelig nervøse under aktionen. De kom formentlig fra Norge og var på vej mod et eller andet frontafsnit.

Den af tyske styrker anvendte parlamentær-metode, som var ganske usædvanlig og enestående, gav Kystflåden den nødvendige tid og arbejdsro til gennemførelse af de planlagte sænkninger.

Såfremt tyskerne – som de øvrige steder i landet – uden varsel var trængt ind på Holmen gennem begge vagter kl. 0400 under anvendelse af den nødvendige våbenmagt, så ville dette have vanskeliggjort for ikke at sige umuliggjort sænkningen af flådens skibe, samtidig med, at antallet af dræbte og sårede ville være blevet betydelig større.

Interneringen: I løbet af eftermiddagen blev jeg sammen med vagtkompagniet indkommanderet på Søværnets Kaserne, sammen med mange andre, og interneringen (krigsfangenskab) blev hermed påbegyndt. Dette betød, at vi i afventning af vores videre skæbne, blev sat i fangenskab med ordre fra tysk side, om selv at holde justits og disciplin blandt mandskabet.

Dette var naturligvis en brat overgang; men forholdene var tålelige, forplejningen udmærket osv. Det værste var vel nok usikkerheden omkring

vores videre skæbne. Skulle vi transporteres til egentligt krigsfangenskab i Tyskland i lighed med, hvad der var sket med norske officerer i 1940? Rygterne var mange, og mulighederne for flugtforsøg blev naturligvis diskuteret og nærmere overvejet. Henset til at tyskernes bevogtning af os og området på Nyholm var lempelig, havde de bekendtgjort, at flugtforsøg naturligvis ville blive hårdt straffede, men også medføre ubehagelige konsekvenser for de øvrige medfanger. Bl.a. derfor var der kun en eller to officerer, der gennemførte en flugt fra interneringen på Holmen.

I begyndelsen af oktober måned blev det værnepligtige mandskab frigjort fra interneringen og hjemsendt på normal vis. I slutningen af oktober måned 1943 – efter to måneders internering – blev officererne også frigivne og »hjemkommanderede«, der var dog den betingelse, at yngre officerer skulle holdes passende beskæftiget indenfor statens område, eller påbegynde et universitetsstudium e. lign.

Den egentlige årsag til, at vi blev frigivet efter kun to måneders forløb, kender jeg ikke, men det var igen en usædvanlig fremgangsmåde, som tyskerne normalt ikke praktiserede.

...om bord i minefartøjet *Lougen*

Af I. Westergaard

Beretningen er gengivet efter Sct. Knuds Skoles: »Meddelelser om Skoleåret 1944-45«. (Kbh. 1945).

I sommeren 1943 gjorde jeg tjeneste som næstkommanderende i minefartøjet *Lougen*, der sammen med søsterskibet *Laaland* hørte til Søværnets nyere skibe, bygget i 1941.

Vi højste kommandoen i de to skibe den 3. juni og afgik dagen efter til farvandet syd for Fyn for der at støde til *Lossen*, det gamle mineskib fra 1910.

Lossen, *Laaland* og *Lougen* udgjorde tilsammen mineskibsgruppen med *Lossen* som gruppeskib.

I de følgende to måneder skulle de tre skibe på øvelsestogt med uddannelse af mineelever og værnepligtige for øje.

Farvandet syd for Fyn, der var valgt som øvelsesområde, egnede sig glimrende til formålet.

Dels var farvandet, så vidt man kunne påregne, ikke alt for spækket med engelske miner, dels egnede Ærøs østkyst, nærmere betegnet Revkrogen, sig udmærket til øvelser med udlægning af kabelminespærringer.

Alt tegnede til, at vi ville få en så god sommer ud af det, som man nu kunne forvente, når landet var besat, og man alligevel skulle gøre sit bedste i det omfang, som tyskerne tillod.

Juli måned gik da også fredeligt og roligt.

Soljtnant I. A. R. Westergaard. (Privat foto 1941).

Tilsyneladende var tilstandene i Danmark ikke forandret i nævneværdig grad, men vi hørte selvfølgelig al den engelske presse, der kunne afses tid til, og fulgte spændt landgangen på Sicilien.

Da de store luftangreb på Hamburg og Kiel begyndte, kunne vi om natten se ilden fra brændende, nedstyrtende maskiner og høre dumpe drøn fra detonerende bomber, der faldt over Kiel.

Fra først i august begyndte begivenhederne som bekendt at tage fart også herhjemme.

Sabotagerne tog til i omfang, og selv om bord i skibene, der det meste af tiden holdt søen, sporedes tydeligt den fortættede stemning, der snart skulle nå sin klimaks.

Søndag den 22. august lå vi i Svendborg for at komplettere beholdninger og give besætningerne landlov.

Ved landlovsparaden blev det indskærpet besætningerne, at de skulle afholde sig fra sammenstød med tyskerne.

Der var dagen forinden ankommet et større kontingent tyske tropper til byen.

På Turisthotellet blev det forbudt vore folk at vise sig, da der de sidste dage havde været nogle vældige slagsmål mellem tyskerne og de danske orlogsgaster, der var om bord i de i Svendborg stationerede minestrygere.

Søndag aften hørtes voldsom skydning i byen omkring torvet, og der blev sendt patruljer i land for at kalde vore folk om bord.

Der var dog ikke sket noget særligt, udover at nogle tyskere var blevet sårede, og det var jo ikke noget at være ked af.

Om mandagen afgik vi igen til Revkrogen, hvor vi skulle afholde de sidste øvelser, for derefter at afgå til København.

Onsdag morgen stod Mineskibsgruppen øst over gennem Svendborgsund og op gennem Storebælt og nord om Sjælland til Isefjorden, hvor vi i Bramsnæsvig omladede alle vore miner.

Torsdag fortsatte vi mod København, men ankrede op for natten syd for Helsingør.

Her lå vi så og fordøjede de sidste nye rygter, der havde nået os: Københavns Havn og Holmen var besat af 50.000 tyskere, flåden skulle afleveres og mere af samme skuffe.

Vi, *Lougens* officersbesætning, der bestod af chefen, kaptajnløjtnant Hastrup, jeg selv, 3. kommanderende, søløjtnant Kehler og 1. mester Skjoldan Jørgensen, sad i officersmessen og drøftede de forskellige muligheder.

Var det meningen, at vore skibe skulle tages af tyskerne, syntes vi, at det var en forbandet dårlig idé at gå ind på Holmen næste dag.

Der ville vi uhjælpeligt være fanget som rotter i en fælde uden muligheder for at slå os igennem og komme ud.

Nå, »after all«, så havde vi jo kun at adlyde vore ordrer, og inderst inde kunne i hvert fald jeg ikke rigtig tro på, at tyskerne ville være gemene nok til at lave den svinestreg, de satte i scene dagen efter.

Nu er jeg en kende klogere, og det er vi vel alle.

Fredag eftermiddag gik vi som forud bestemt ind på Holmen og fortøjede ved torpedobådsbroerne.

Rygterne svirrede om ørene på os, og vi blev nu ganske klar over, at der var optræk til noget alvorligt.

Al landlov var inddraget, og telefonerne på Holmen var blokerede med samtaler til byen og omvendt.

Vi i de hjemvendte skibe havde om aftenen besøg af vore koner, der selvfølgelig var noget ængstelige efter de sidste dages begivenheder med strejke, mord, begået af tyskerne, og sabotager, men vi, der ikke vidste mere end alle andre, kunne kun forsøge at berolige dem ved at fortælle, at det var vældig fint alt sammen.

Lørdag den 28. Kl. 10 strøg vi kommando, stadig efter programmet; men få timer efter blev besætningen, der lige var gået i land med sit tøj, beordret om bord igen.

Jeg blev kaldt ind til chefen, der kort meddelte mig, at situationen nu var alvorlig, og at skibet øjeblikkelig skulle gøres klar til afgang med fuld udrustning om bord.

Tyskerne havde stillet regeringen et ultimatum, men hvad det nærmere gik ud på, vidste chefen ikke, og vi kunne kun gisne om det, som vi nu alle ved.

Kl. 18 blev officererne samt minekvartermesteren kaldt ind til chefen, der meddelte os, at vi nu sammen med *Laaland* skulle afgå fra Holmen og over i Søminegraven og der ligge klar til øjeblikkelig afgang, såfremt tyskerne skulle trænge ind på Holmen.

Søminegraven er kort fortalt en kanal på den anden side af det Holmen, man ser over mod fra københavnssiden.

Indsejlingen til den er mellem Batteriet Sixtus og B.W.'s flydedok.

I flydedokken, som vi passerede i få meters afstand, lå der en tysk hjælpeskryder med kanonerne strittende ned på *Laaland* og *Lougen*.

Øvre på langeliniesiden lå der adskillige tyske orlogsfartøjer med masser af kanoner, så hvis vi i løbet af natten skulle forsøge at slippe ud, måtte vi

være mere end kvikke, al den stund vi kun havde 2x2 20 mm A.L.¹ rekylkanoner om bord.

Efter at have fortøjet i Søminegraven med stævnen udefter og kun de nødvendigeste fortøjninger i land samt stukket folk ud til med sekunds varsel at lade gå fortøjningerne, blev vi igen kaldt ind til chefen, hvor vi fik at vide, at der nu var kommet ordre fra Chefen for Kystflåden, der med sin stab holdt til i *Peder Skram*, som lå ved Mastekranen på Holmen.

Ordren gik ud på, at såfremt noget alvorligt indtraf, ville der fra *Peder Skram* blive givet følgende to signaler til samtlige under kommando værende skibe på Holmen:

1. »Afgå«, hvilket betød, at vi skulle forsøge at afgå til svensk territorialfarvand.

2. »Sænk«, hvilket betød, at skibene skulle sænkes eller ødelægges i den grad, det var os muligt for derved at unddrage tyskerne vore skibe.

Til det brug havde vi om bord en 20 kg bombe, der efter nærmere ordre fra chefen blev anbragt af mig omtrent midtskibs, lige over kølen.

I midten af bomben blev tændpatronen og de to ledninger fra den trukket op til stirridset i officersmessen og tilsluttet urværket, der kunne startes ved at trykke en fjeder ned, hvorefter bomben ville bringes til sprængning små 10 minutter efter.

Vagten blev nu sat således, at hele besætningen skulle være fuldt påklædt, men halvdelen måtte opholde sig om læ.

Officersvagten blev ordnet sådan, at jeg havde vagt til kl. 24, Chefen fra kl. 00 til kl. 4 og 3, kommanderende fra kl. 4 til kl. 8, d.v.s. så langt nåede vi altså ikke.

Vejret var surt hen på aftenen på min vagt.

Det regnede og blæste, og jeg var trukket i olietøj og søstøvler og gik det meste af tiden frem og tilbage på fordækket, mens tanker og forestillinger om, hvad der nu ville ske, kørte gennem hovedet på mig.

Var det mon muligt, at man skulle sprænge dette rare, hyggelige skib i luften, her hvor jeg havde tilbragt så mange gode dage?

Jeg ville ikke tro det, men følte mig overbevist om, at vi nok på en eller anden måde skulle kunne slippe af sted og på den måde snyde tyskerne.

Vagten forløb ellers fredeligt, og klokken 24 afløstes jeg af chefen og gik ned i messen, hvor jeg smed mig på sofaen og blundede.

Klokken 4 hørte jeg Kehler blive purret ud og tænkte: »Så er der da ikke sket noget endnu«.

Kehler trampede op ad trapperne, og så var der ro igen, men kun et øjeblik, så lød der et brøl fra ham: »Signal fra *Peder Skram*, Sænk!«, og op røg vi allesammen.

Chefen gav ordre til 1. mester om at starte og sagde: »Vi prøver at slippe ud«. »Selvfølgelig«, svarede vi, og næsten samtidig havde mester fået motorerne startet.

I det samme oplystes hele havnen af projektører fra de tyske skibe, både fra Langelinie og B.&W.

At slippe ud gennem det var lige så umuligt som at køle snaps i helvede, og chefen gav da ordre til Kehler om at få hele besætningen i land i nærmeste beskyttelsesrum.

Dette var sket i løbet af få sekunder, og da meldingen kom om, at besætningen var fuldtallig i land, gik chefen og jeg nedenunder.

1. A.L. = Anti Luftskyts.

Minefartøjet Lougen i Sømine-graven. I baggrunden det gamle krudtmagasin, som besætningen søgte ly bagved. (Søværnets foto-gruppe).

Chefen så på sit ur og sagde: »Start uret, næstkommanderende«. Jeg trykkede fjederen ned, og vi forvissede os begge om, at uret tikkede og gik så i land og søgte læ bag et magasin.

Minutterne forekom os frygtelig lange, og da der var gået 10 minutter, og vi rundt omkring hørte og så detonationerne fra andre af skibene, blev vi begge utålmodige og var på spring til at fare om bord igen og se efter, hvad der kunne være i vejen.

I samme nu så vi et glimt, der efterfulgtes af et brag, og så regnede det ned omkring os med vragstumper fra *Lougen*.

Vi stod stille lidt, indtil vi ikke kunne høre mere falde ned, og sprang så ned til skibet, der allerede lå med agterskibet under vand.

Synke helt kunne det ikke på grund af den ringe vanddybde.

Oppe på broen brændte det, og nedgangen til officersbeboelsen midtskibs var et virvar af forvredne jernplader, splintret træværk og brand.

Der var ingen tvivl om, at *Lougen* var så ødelagt, som den kunne blive, og vi gik i land igen i en underlig, uvirkelig stemning, hen til besætningen i beskyttelsesrummet.

Stadig hørtes detonationer ovre på Holmen og skyderi, men endnu havde vi ingen tyskere set.

Da vi nåede beskyttelsesrummet meddelte Kehler, at der var kommet andre om, at hele besætningen skulle møde i Planbygningen på Nyholm.

Da vi nåede derover, kunne vi se vore andre skibe ligge kæntrade og brændende rundt omkring, mens det knitrede og knaldede, når ilden i et skib nåede ammunitionsmagasinerne.

I Planbygningen var samtlige skibsbesætninger samlede.

Chefen for Kystflåden holdt en kort tale og meddelte, at den danske flåde var sænket med ære, at tyskerne nu satte sig i besiddelse af Holmen, og at vi alle skulle lægge vore våben, idet der fra højere sted var givet ordre til ikke at gøre modstand overfor tyskerne.

Det lød fælt.

Med hensyn til at gøre modstand kunne vi for resten, efter at have sænket skibene, ikke foretage os store ting, eftersom kun en del af os var forsynede med våben, d.v.s. ældgamle tromlerevolvere, der overfor moderne håndvåben ikke havde megen virkning.

De fleste smed da også revolverne og ammunitionen i en dyng; men nogle, deriblandt jeg selv, syntes det var et nummer for surt.

Jeg spekulerede på, hvordan jeg i en fart skulle slippe væk fra Holmen.

Fra Kvintus Batteri førte en låge ud til Refshalevej, og der, mente jeg, lå den eneste mulighed for at komme ud.

Da der endnu ingen tyskere var at se, havde jeg ingen vanskelighed ved at spadsere ud af Planbygningen og løbe over flydebroen til Kvintus og forbi den brændende *Lougen* hen til gitterlågen.

Men jeg var for sent på den, for der stod allerede 3-4 tyskere, de første jeg så den morgen, alle med maskinpistoler, så der var ikke noget at gøre.

Jeg vendte om igen og løb ned efter Værftsbrovagten ved Prinsessegade; men det var efterhånden blevet lyst, og tyskerne kom nu rask væk kørende ind, så hvor nødig jeg end ville, måtte jeg vende om og gå tilbage til Planbygningen, hvor besætningerne stadig opholdt sig med undtagelse af nogle stykker, der ligesom jeg havde forsøgt at slippe af sted.

Der var stadig ingen tyskere her, men det varede kun kort, så kom de kørende op foran bygningen og sprang ud af vognene.

Chefen for Kystflåden henvendte sig til den tyske officer, der havde kommandoen, og meddelte øjensynlig denne, at samtlige danske styrker på Holmen overgav sig, og at ingen bar våben.

For en sikkerheds skyld blev de, der endnu ikke havde afleveret deres revolvere, endnu en gang opfordret til at gøre det, da tyskerne havde meddelt, at det ellers ville gå ud over alle.

Der var jo ikke stort at gøre, og der røg endnu nogle Tom Mix revolvere hen i den dyng, der allerede lå der, og så var vi altså tyskernes fanger.

Der kom nu ordre til, at samtlige officerer skulle træde an udenfor Planbygningen og derfra afgå under bevogtning til Chefen for Flådestationens kontor, der lå sydligere på Holmen.

Sure og triste begyndte vi at traske af sted; men det varede ikke længe, førend vi vågnede op.

Nervøse som de var, havde tyskerne nede fra Hønseløbet, indsejlingen til Holmen fra havneløbet, troet, at der blev skudt på dem, hvorpå de omgående åbnede ild med 20 mm A.L. skyts lige i hovedet på os, der kom gående.

Da de lige så nervøse tyske krigere på hjælpeskrydseren i B. & W.'s Flydedok hørte skyderi, var de straks klar over, at vi skød på dem - med ryggen til.

Så kom vi også under beskydning fra dem.

For at der ikke skulle være noget at tage fejl af, skød de også på os fra den anden side af Søminegraven samt ovre fra Toldboden.

Det varede selvfølgelig ikke ret længe, førend vi var klar over, at det her ikke var så godt.

Især skyderiet fra Hønseløbet så grimt ud.

Der skød de med tracerprojektiler², og jeg var bombesikker på, at hver evige eneste lysspyd³ havde kurs lige i hovedet på mig, men mærkværdigvis blev kun én ramt, søløjtnant Prause, der fik en 20 mm granat i foden.

En anden fik en granat igennem en lille sæk, som han bar på nakken med noget af sit tøj, han havde nået at bjærge i land.

Dette vanvittige skyderi var nu heller ikke blevet mange sekunder gammelt, førend vi alle var sprunget ind ad vinduer og døre i den nærliggende Spanteloftbygning, hvor vi kravlede rundt bag ølkasser og andre gode sager, mens kuglerne fløjtede ind gennem vinduerne fra begge sider eller smækkede ind i murværket.

Jeg havde sammen med Hastrup, min chef fra *Lougen*, mave mig frem gennem en gang i stueetagen og ud i marketenderiets køkken, hvis vinduer vendte ud til vejen og plænen foran Søofficersskolen.

I køkkenet var der kun os to.

Vi lå på maven, Hastrup bagved komfuret, så han ikke kunne ses fra vinduerne, jeg selv ved siden af komfuret, så jeg kunne se ud.

Noget efter stilnede skydningen af, og jeg rejste mig på knæ for at se, hvordan det stod til udenfor.

Jeg var dog næppe kommet op, førend to tyskere kom til syne i vinduerne.

De så mig øjeblikkelig og hylede: »Hände hoch«, mens de rettede riflerne imod mig.

Begge de to krigere var grønlig og fortrukne i ansigterne af ophidselse.

Øjnene skinnede vildt, og riflerne rystede i hænderne på dem, alt imens de hylende som en flok idioter skreg, at jeg skulle komme hen og kravle ud ad vinduet til dem.

Jeg tror nok, at jeg var en kende bleg om næbbet.

De kanoner så kedelige ud, og da jeg med hænderne i vejret var nået hen til vinduet en halv meter fra tyskerne, lød der et gevaldigt rabalder, og så drattede jeg ned bag vindueskarmen med højre arm hængende i nogle laser og i øvrigt ødelagt så fint, som man kan forlange af et enkelt riffelprojektil.

Det gjorde nederdrægtigt ondt og så heller ikke godt ud med blodet væltende ud af armen sammen med knoglesplinter.

Et eller andet sted i bygningen skød tyskerne vistnok efter vore kammerater, for mens jeg lå under vinduet, kom der styrtende en del af dem ind i køkkenet ude fra gangen.

De måtte også op med labberne for de to, der havde ordnet mig, og blev beordret ud gennem vinduet.

Som sidste mand kom Hastrup frem og hjalp mig på benene og ud til de øvrige.

Hastrup og jeg forsøgte at overtale tyskerne til at lade mig komme til en læge, men det kunne der ikke være tale om.

Sammen med de øvrige, der var kommet gennem vinduet, blev vi med en riffel i ryggen jaget den modsatte vej.

2. Tracerprojektiler = lyssporprojektil.

3. »lysspyd«, læs: lysspor.

Vi lavede dog stadig vrøvl, og da vi havde gået i måske fem minutter, fik han og jeg lov til at vende om for at komme hen til K.S.A., Kasernens Sygeafdeling.

Jeg var nu rigtig godt sløj og slap i knæene af blodtab, men holdt den da gående, indtil vi kom hen til Planbygningen, hvor vi blev jaget ind af en tysker, der sagde, at vi ikke kunne komme over på K.S.A., så længe danskerne blev ved med at skyde.

Han var ikke klogere, sølle fyr.

Hastrup fik nu flået jakken af mig, rev en strimmel af skjorten og snørede strimlen om armen oppe ved skulderen.

Det stoppede lidt på det blod, der var tilbage.

Efter hvad jeg senere har kunnet få oplyst, varede det 15 å 20 minutter, førend vi fik tilladelse til at gå over på K.S.A.

Da vi nåede derover, var der allerede travlhed med andre sårede.

Vagthavende læge var tilfældigvis en af mine venner.

Han havde været gruppelæge i Mineskibsgruppen om sommeren, og da han så mig komme dinglende ind, modtog han mig med første linie af den gode gamle »Old Sailors Never Die«, den sang, vi havde skrålet så mange gange i løbet af sommeren, når vi om aftenen efter endt arbejdstid sad nede i messen og hyggede os ved en flaske og fortalte historier fra den gang, vi fo'r på de store have.

Det her med »Old Sailors Never Die« lød jo meget opmuntrende, og resten er der ikke meget ved.

Jeg endte på Kommunehospitalet, hvor de gjorde alt for at få armen til at blive hængende; men 12 dage efter måtte den af alligevel, og en uge efter kunne jeg igen begynde at dingle rundt på gulvet og så småt begynde at trække nogle af de flasker op, som jeg havde fået foræret.

Jeg kedede mig aldrig på hospitalet, men ærgrede mig tit over, at jeg ikke havde fået lejlighed til at knalde et par af fyrene ned.

...afløsende chef for *Hajen*

Af Henning Valentiner

Efter afslutning af »Eksercerskole for Søkadetlærlinge«, hold '43 (Thiede's klasse), blev jeg beordret til at overtage kommandoen over ministrygeren *Hajen*, mens dennes chef, kaptajnløjtnant Palsgaard, skulle holde sin ferie.

Skibet lå i Næstved og skulle forlægges til farvandet syd for Fyn via Korsør. Chefskifte skulle ske den 29. august.

Den 27. august mødte jeg om bord for at være klar til afsejling den 28. august efter behørig overlevering med påfølgende øvelse undervejs. To år tidligere havde jeg været næstkommanderende i den større ministryger *Søbjørnen* i Storebælt, stationeret i Korsør.

At den generelle situation var yderst tilspidset var vi ikke i tvivl om, og vi chefer var da også gennem både mundtlig »tilkendegivelse« og en forseglet, hemmelig ordre forberedt på, hvad vi skulle og burde foretage os i tilfælde af yderligere forværring af situationen. Standard ordre var tilrigning af sprængbombe på det mest hensigtsmæssige sted i skibet. Man var i høj grad overladt til egen vurdering, da radio- og telefonkommunikation var yderst sporadisk. Var der endelig mulighed for forbindelse, var indholdet holdt i formummet sprog.

Ankommet til Korsør den 28. august kl. 1800 samledes skibscheferne i *Søløven* hos orlogskaptajn Münster for at overveje øjeblikkelige foranstaltninger om bord. Jeg kunne som den sidst ankomne meddele, at der udenfor hav-

*Ministrygeren Hajen.
(Søværnets fotogruppe).*

nen lå et aneligt antal tyske orlogsfartøjer af forskellig art og størrelse, så en forcering ud af Korsør havn med vore beskedne styrker, og det ganske imponerende opbud af tyske fartøjer liggende lige overfor på den modsatte kaj, måtte anses for selvmord. Det bedste vi kunne gøre i tilfælde af overfald ville være at følge vor hemmelige ordre om at sænke skibene efter at have bragt besætningerne i sikkerhed på land. Forslaget blev vedtaget med »fri manøvre« til hver chef.

Sammen gennemgik Palsgaard og jeg skibets sikkerhedsforanstaltninger og kontrollerede sprængbombens placering. Min idé om at etablere en anordning, så det var muligt at aktivere bomben fra broen, blev opgivet, da muligheden for at komme til søs var minimal. Torpedoen blev oppumpet til højt tryk, forhåndsammunition blev bragt frem, og ordre blev givet om damp på kedlerne på kort varsel. Torpedounderkvartermesteren, som var færdig med sit virke, var første vagtassistent på dækket, og efter at kaptajnøjtnant Palsgaard havde forladt skibet lidt før midnat, så han kunne nå et tog til København, kontrollerede underkvartermester Thomsen og jeg, at besætningen var forsvarligt underbragt om læ, fuldt påklædt, og blev af mig fornødent underrettet om, hvad der kunne forekomme. Vagthavende fyrbøder var på fyrpladsen, første maskinmester i sit lukaf med adgang fra maskinrummet, da skibet var bygget i en tid, da maskinen blev betjent af underofficerer. Anden maskinmester i bagbords køje i messen og næstkommanderende i styrbords køje i messen, alle fuldt påklædt og med revolvere. Selv blev jeg på dækket eller i tårnet endnu en times tid inden jeg fuldt påklædt og med min revolver i hånden lagde mig til at »slange« i mit lukaf. *Hajen* lå yderst af tre skibe. Det gav os nogle sekunder længere tid til at reagere end de to andre, da overfaldet kom kl. 0400, – med stor hast og præcision!!! Voldsom skydning med håndvåben om bord i alle skibene, og fra tyske enheder lige overfor på 150 m afstand en særdeles livlig ild med lettere kanoner. Det var naturligvis ikke muligt at danne sig et skøn over, hvad der foregik i de andre skibe, her gjaldt det om at redde så mange menneskeliv som muligt, og at få gjort det af med angriberne, så godt vi formåede.

Næstkommanderende var nærmest lejderen² til dækket, og han var lynsnart på vej, nåede op da den tysker, der havde erstattet en anden, som vagtassistent havde skudt, stoppede ham med bajonetangreb. Han nåede dog at bruge sin revolver og traf to tyskere. Forude var underkvartermester Thomsen i en position, der gav ham mulighed for at bruge sit våben mod den første angriber, der entrede, men han blev selv truffet af en maskinpistolsalve og styrtede ned gennem tårnet³ på banjerne⁴, hvor han døde. Fyrbøder Præstkær var på vej op fra fyrpladsen, men fik en geværkolbe i hovedet og faldt tilbage på dørken. Jeg selv var nogle sekunder efter næstkommanderende, da chefslukafet lå umiddelbart foran messen. Jeg styrtede hen mod lejderen for at komme op på dækket, men blev modtaget af et riffelskud fra dækket, som gennemborede dørken⁵. Det må have været et riffelskud, for jeg nåede at se en bajonet. Officersnedgangen er forskudt til styrbord i disse fartøjer, så om læ⁶ er der mulighed for at komme i skjul ved radiostation m.v. Der søgte jeg skjul og fik lejlighed til at affyre et par skud med venstre hånd, dog velsagtens uden at træffe. Den voldsomme skydning fortsatte uafbrudt, og beskydningen fra den modsatte side af havnen har undertiden været nok så lav, hvilket fremgår af nogle huller i mit flag, som jeg siden kom i besiddelse af. Situationen fra min side var jo selvsagt således, at jeg måtte efter-

1. »slange«: maritimt udtryk for at blunde næsten påklædt.
2. lejder: maritim betegnelse for stige eller let trappe af metal.
3. Tårnet: Rørformet opbygning med nedgang til rummene under dækket. I *Hajen* fandtes den åbne kommandobro oven på tårnet.
4. Banjerne: Den menige besætnings opholdsrum.
5. Dørken: Maritimt udtryk for gulvet i et skib.
6. Om læ: Maritimt udtryk for »under dækket«.
7. Maskincasing: En lille opbygning på dækket med lemme til udluftning af maskinrummet.

komme den nok så »håndfaste« opfordring til at kaste mit våben og komme op; udsigten til en geværpibe og en håndgranat talte nok så klart et sprog! Da jeg så næstkommanderende ligge på dækket ved maskincasingen om styrbord forlangte jeg omgående, gentagne gange, hjælp til den stakkels mand, som jeg faktisk anså for død på det tidspunkt. Resten af besætningen var ikke synlig for mig. Det blev senere oplyst, at de blev holdt indelukket i torpedorummet, så det var nok så godt, at jeg ikke fik aktiveret sprængladningen. Da jeg var kommet over på dækket af *Springeren*, som vi lå på siden af,

Bisættelsen af søløjtnant I (R)
A. Rübner Jørgensen og torpe-
dounderkvartermester C.
Thomsen fra Korsør kirkegårds
kapel i september 1943. (Korsør
lokalhistoriske arkiv).

blev jeg mødt af en ældre søofficer, som på gebrokkent dansk spurgte, om jeg var kaptajn på det yderste fartøj, hvortil jeg naturligt svarede, at jeg var chef for *Hajen*. Derefter blev jeg beordret tilbage om bord, ledsaget af en ung søofficer og en underofficer, der begge var bevæbnede. De tog ophold i messen, mens jeg lukkede døren bag mig i chefslukafet. Hvilke tanker gør man sig så? Skal man i tysk fangenskab eller det, der er værre? Er ens 13 års forudgående uddannelse og erfaring i Søværnet spildt? Hvilke muligheder har jeg for flugt – uden våben? Hvad sker der med min familie? Fortrolige og hemmelige sager? 20-30 sekunders overvejelse! Fortrolige sager var underordnede i denne situation, men min hemmelige forholdsordre skulle de i hvert fald ikke have. Den blev åbnet, revet i småstykker og med åbent køje brændt i små portioner. Til flugt eller længere ophold vil den nyeste uniform vare længst: Hurtig omskiftning! Et blik i bunden af klædeskabet, hvor penge-kassen var fastboltet, mindede mig om udbetaling af forstrækning⁸ i morgen: Altså tømning af indholdet, ca. 10.000 kr. i sedler. De fyldte godt i lommer og indenfor skjorten! Fotografi af kone og lille søn ud af rammen og i inderlommen sammen med pibe, tobak og cigaretter. Så var der bare at vente på den usikre skæbne. Ca. tre kvarter senere blev døren åbnet og jeg blev, ganske høfligt denne gang, anmodet af den unge søofficer om at komme med op på dækket. Ikke mere larm, alt stille – d.v.s. ingen skydning. Ingen af mit mandskab i syne, ingen i de andre skibe heller. Jeg var åbenbart den sidste, der forlod flåden i Korsør, – med andre ord havde jeg været deres gidsel om bord, mens oprydningen stod på!. En lidt ældre søofficer modtog mig på dækket og »beordrede« mig, igen ganske høfligt, til at bevæge mig op til byen under ledsagelse, – jeg skulle nok blive vist vej!

Min vejviser var knap så høflig, en grov underofficer med en maskinpistol i ryggen på mig og som forlangte, at jeg skulle gå med hænderne over hovedet! Men da jeg stoppede, vendte mig om og gjorde ham opmærksom på, at jeg ikke gik et skridt videre, før han fjernede sit våben, begyndte det at gå lidt bedre, – uden hænderne over hovedet! Solen var ikke stået op endnu, og det var ruskregn. Opsamlingsstedet var en skole, hvor jeg blev modtaget med overraskelse og glæde af de øvrige besætninger, som ikke havde ventet at se mig i live.

Nogle dage efter interneringen i Korsørlejren blev jeg purret ud en tidlig morgen med besked om inden en time at udtage fire besætningsmedlemmer og være klar til afgang. Vi skulle til begravelse på Korsør Kirkegård. Stående på en åben ladvogn blev vi fem under bevæbnet eskorte transporteret til kuppet, hvor kisterne med søløjtnant af 1. grad i reserven A. Rübner Jørgensen og torpedounderkravtermester C. Thomsen befandt sig. Nogle familiedlemmer til de to dræbte stakler var blevet hidkaldt, velsagtens ved hjælp af de lokale myndigheder. Det var en dyster affære, – jeg sagde et par velmente mindeord. Thomsen blev begravet med militær honnør (»salut«) og Rübner Jørgensen blev senere ført til København og begravet på Bispebjerg kirkegård.

Efter begravelsen forlangte jeg på tilbagemturen at blive kørt ned til *Hajen* for om muligt at hente mit flag og kommandotegn, det blev bevilget, og til min store overraskelse kunne jeg konstatere, at både orlogsflag og vimpel stadig vajede. Jeg gik om bord og nedhalede dem begge. Og dette lille slidte, gennemhullede flag har jeg bevaret som et dyrekøbt minde om den 29. august 1943.

8. Forstrækning: Maritimt udtryk for løn.

[illegible]

51

I begyndelsen af august skulle vi ud at sejle med skoledelingen, der bestod af inspektionsskibene *Ingolf* og *Hvidbjørnen*, bevogtningsfartøjerne *Hvalrossen* og *Makrelen*, kutterne *Svanen* og *Thyra* samt dampbåd A.

Skibene holdt til i farvandet syd for Fyn, ét af de øvelsesområder, som tyskerne havde tilladt flåden at anvende.

Vi kom ombord i Fåborg første uge i august, og blev fordelt på inspektionsskibene. 11 af os, deriblandt jeg selv kom i *Hvidbjørnen*. De følgende uger havde vi sejlet med kutterne, haft skydninger med kanon – dog kun med 37 mm øvelsesammunition – og prøvet at lære, hvad der var for og bag på et skib. I en mellemliggende weekend havde vi igen været i Fåborg ellers til søs, og glædede os til næste gang at besøge Svendborg. Sejladsen gennem Svendborgsund havde været spændende, og den 27. august lå vi i Lunkebugten. *Hvalrossen* og *Makrelen* havde forladt os en uge i forvejen med kadetter af klasse »A« (ældste klasse) og var sejlet til København.

Men om fredagen opstod der tvivl om vi overhovedet måtte gå til Svendborg. I kabyssen kunne man fortælle, at nogle kadetter, sidst skibene var i Svendborg, »havde været oppe at slås med tyske soldater. De havde hevet stavene af et stakit og havde banket tyskerne med dem«, og det var jo godt nok. Det var vel derfor vi ikke måtte komme derind. Men stor var skuffelsen. Større var glæden derefter, da vi lettede lørdag morgen og alligevel sejlede til Svendborg; men endnu større var skuffelsen, da det efter nogle timer gik op for os, at det kun var for at fylde olie og vand. Vi returnerede til Lunkebugten, hvor vi ankrede ud for Valdemar Slot. Søvagten fortsatte altså, og i stedet for at nyde landlovens glæder fik mit skifte hundevagt. Som udkig

var jeg placeret på signalbroen øverst oppe. Det blæste kraftigt om natten og regnen piskede i ansigtet. »Anker- og agterlanternen brændte klart«, men der skete ikke en pind. Da vi blev afløst kl. 4 kunne vi glæde os til en god søvn. Det var søndag, og vi kunne sove til kl. 7.

Men kl. 6 blæstes reveille – den mest forhadte lyd i flådens skibe – og umiddelbart efter »klart skib«. Hvad var nu det? Øvelse? Op til sin post – fart på. En skøn morgen, havet næsten stille, og solen strålede. Der blev rigget til, surret køjer, skaffet. »der havde været en kutter langs siden«, sagde de – »det var noget med tyskerne«.

Kl. 0745 lettede vi sammen med *Ingolf* og stod øst over, og umiddelbart efter blev vi kaldt op på badedækket lige agten for broen. Så kom chefen, kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen, og talte til os. Han sagde, at der var erklæret undtagelsestilstand i hele landet. Tyskerne havde overtaget magten og forbindelsen med København var afbrudt. Vi ville forsøge at sejle til Sverige, og hvis vi blev angrebet ville vi forsvare os. Så råbte vi hurra og gik tilbage posterne.

Jeg skulle være lader ved en 20 mm-kanon. Det havde jeg ikke prøvet før. Først skulle jeg oplade tre magasiner med krigsammunition, og sådan noget var nok farligt. Jeg tog – behørigt instrueret – lidt forsigtigt på det. Men stemningen ombord var skiftet. Alle var pludselig flinke, ingen sagde, at jeg tog på det »som en nonne på en vis ting«, eller brugte andre nylærte kraftudtryk. Så øvede vi kanoneksercitsen nogle gange – og ventede. Ved halvtiden stod vi gennem Kobberdybet og ud i Storebælt, mens vi kiggede på land og nød det gode vejr.

Klokken kvart over ti stoppede skibene. Om styrbord så vi en tysk minestryger, M13 stod der på siden. Den havde nogle signalflag hejst, det havde *Ingolf* også. Vi kunne se, at minestrygerens kanoner var rettet mod os, men vore kanoner pegede langskibs. De talte højt oppe på broen, men vi kunne ikke høre, hvad der blev sagt. Et kvarters tid senere så vi en motorbåd fra minestrygeren sejle over til *Ingolf*. Så blev orlogsflaget nedhalet, og det tyske marineflag hejst under gaffelen, medens motorbåden fortsatte mod os.

Søkadetter ombord i Ingolf en mandag morgen i august 1942. Fra venstre: ukendt, Jørgen Sander Larsen, Milan Thamsborg, Georg Smidt Jensen, Greger Bojesen (faldet på Esplanaden 5. maj 1945), Stagaard (med hovedet i hænderne) og Helge Nielsen. (Foto: P.W.-T.).

Hvidbjørnens faldereb var blevet sænket, og så snart motorbåden var langs siden myldrede tyske orlogsgaster ombord med maskinpistoler og geværer. »Heraus« – »Væk« råbte de, og pegede på os med våbnene. De fordelte sig over hele skibet og vidste tilsyneladende, hvor de skulle hen. Orlogsflaget blev hevet ned, og det tyske marineflag hejst. »Gå ned om læ«, sagde en eller anden. Så luskede vi ned ad lejderen og ud i forskibet, men kiggede hele tiden om hjørnet først for en sikkerheds skyld. Humøret var i bund. Der gik vel et kvarter, så begyndte vi at sejle igen, vist nok mod Korsør mente nogen. Vi drev rundt på må og få. Et par af os kom forbi kabyssen. Der stod kokken i den åbne dør. Han havde blodskudte øjne og så vild ud. »Kom her«, råbte han. »De svin skal ikke have vores mad«. Så tog han officerernes flæskestege, én ad gangen, lagde dem på en blok, og med en slagterøkse huggede han dem i tre dele: »Her, værsgo«. Turde man tage det? Nogle mindre frygtssomme personer løb med dem. Så var der bedre hos bødkeren, som også inviterede ind. Han bød på Beauvais blandede marmelade af træbøtter og brød med tandsmør – udenfor rationeringen, det bedste vi vidste. Vi var en fem til seks mand derinde, og døren var låst indefra. Med et hørte vi hurtige trin i gangen udenfor, og nogen der råbte: »Alle mand møder på agterdækket«. Vi smed, hvad vi havde i hænderne og gik ud i sidegangen.

Pludselig lød der en infernalsk, blæsende lyd, som fik mig til at fare sammen. Ude om bagbord lå *Ingolf*. Den krængede en del, og op ad skorstenen stod der en hvid dampsky. Det gentog sig nogle gange. Hvad var nu det – og hvordan gik det min bror Ib, der var ombord? »Det er sikkerhedsventilen«, sagde man. Nå, det fik være. Videre til agterdækket, hvor mange allerede var samlet og havde anbragt sig, hvor der nu var plads. Ingen sagde noget, stemningen var trykket. Kadet Sander Larsen sad lænet op ad skoddet, han rystede langsomt på hovedet og tårerne trillede ham ned ad kinderne. Sådan gik et kvarters tid. Oppe på badedækket kom en tysker, han råbte noget – så kom der flere. De stod og pegede på os med deres maskinpistoler. Vi kunne høre klikkene, da de tog ladegreb. Så kom næstkommanderende, orlogskaptajn Seehusen, tilkæmpet rolig. Nogle kadetter puslede med noget ved flagposen agter. Pludselig var chefen der – han mumlede noget til Seehusen, der så på sit armbåndsur: »Bomben er indstillet, den sprænges om ca. tre minutter – alle mand springer over bord«. Vi for op – »Hurra« råbte vi. Nu var det med at komme væk. »Hold armene ind til kroppen«. Så sprang vi – ca. 60 mand – i én stor klump, og svømmede på livet løs for at komme langt væk, før *Hvidbjørnen* blev sprængt i tusind stumper og stykker. Jeg var vel nået ca. 100 m, da jeg mærkede et kort stød i vandet. Der lød et drøn – egentlig ikke ret højt. Agten for broen kom der en tynd, sort røg. En bjælke og diverse ubestemmelige genstande steg til vejrs og faldt langsomt ned igen. I styrbords brovinge, oppe på lønningen stod en tysker og signalerede med håndflag til minestrygeren. Han klappede flagene sammen og sprang på hovedet i vandet. Der var ellers langt ned. Var dét det hele? *Hvidbjørnen* flød jo – og så ud, som den altid havde gjort. I horisonten kunne jeg se skoven på Egholm og Agersø. Der havde jeg boet en sommer som barn, så der kunne jeg prøve at svømme ned – der var godt nok noget langt, men hvad ellers?

Sander Larsen svømmede i nærheden. Han råbte på mig og et par andre: »Vi skal holde sammen«, sagde han. Så skulle vi have noget af det våde, tunge tøj af. Først redningsvesten, derefter blev tøjet hevet, skåret og fjernet på

1. Drengene: Maritimt udtryk for lodret hængende tove med knob – til at kravle op og ned ad.

2. Hugge ud: Maritimt udtryk for at frigøre fra ophængningen af et fartøj.

3. Dreje rundt på hælene: Omkringvending efter datidens eksercerreglement i Søværnet.

anden måde, så redningsvesten på igen. Det er nu svært, når man ikke kan bunde, men det lettede.

Med ét var der nogle i vandet, der råbte »Hurra«. På *Hvidbjørnen* så vi tre mand entre op ad rorkæderne til nødstyring – én højste orlogsflaget agter, klatrede op ad lejderen til badedækket og hev det tyske marineflag ned. Fra minestrygeren skød de først med et rekylgevær, siden med en 20 mm-kanon, først efter dem, så efter os. De tre løb videre – hen til motorbåden, smed kvejlene på dækket, så den nærmest faldt i vandet, hurtigt ned ad drengene og huggede ud. Et par salver til med opsprøjt mellem de svømmende hoveder – så blev der stille. Tyskerne om bord hejste igen deres flag, så forlod de skibet, der nu lå dybere med stævnen – både med det tyske flag og orlogsflaget agter.

Motorbåden kom i gang, fik styrbords redningsbåd på slæb og begyndte at samle besætningen op. De tog et par runder og satte de opsamlede ombord i minestrygeren. Jeg kom med i tredje runde efter ca. en halv time i vandet. De tyske orlogsgaster gav en hånd og hjalp os ombord. Der stod vi så i alle variationer af den oprindelige påklædning. Selv havde jeg et par af Søværnets underbukser uden elastik, men med en lang revne i. Flere officerer havde hele uniformen på, omend våd. De var roet over til minestrygeren i bagbords redningsbåd. Én af maskinfolkene blødte fra panden; »Ramt af en granatsplint« mente nogen, »revet sig på skibssidens skaller« mente andre.

Vi blev stillet op på to geledder og talt op. Næstkommanderende rettede, drejede rundt på hælene og meldte chefen »at *Hvidbjørnens* besætning er mødt fuldtallig«. Der lød mangt et lettelsens suk. Så blev vi sendt ned på forbanjen og stuvet sammen på den forhåndenværende plads. Ved lejderen stod en tysker med maskinpistol og spærrede os vejen op. Lidt efter hørte vi igen kanonskud; men kunne ikke se, hvad der foregik, for alle køjer var blandede. Vi sejlede et par timer, men vidste ikke hvorhen. Var det nordpå eller sydpå? En luftalarm oplevede vi også, men intet skete. Ved 14-tiden fik vi en tallerken suppe, og det gjorde godt. Lidt efter stoppede minestrygeren, og vi blev overført til torpedobåden T-18, der sejlede os til Korsør og fortøjede kl. 1645 i forlængelse af *Ingolf*, der i mellemtiden var kommet ind. Dens besætning var væk.

Vi trådte an på to geledder og sendt ombord i *Ingolf* for at finde noget tøj i de opbrudte klædeskabe. Jeg fandt en kadetuniform, som tilhørte Gregers

Chefen for Hvidbjørnen, kommandørkaptajn Hempel-Jørgensen, lod i efteråret 1943 fremstille en mindemedaille i bronze, som medio december 1943 blev fordelt til medlemmer af besætningen. (Rigsarkivet).

Interne-
ret
Forsen-
delge

Frk. Grethe Andersen.

Strandvejen 110.c.

HELLERUP.

Bojesen, og et par sko, der var alt for små. Foran geledet gik en tysk løjtnant og legede med en langskafet håndgranat som en jonglør med sine køller. Så kom chefshovmesteren ned fra *Ingolf* iført kommandørens selskabsuniform. Det udløste en højrosteret latter og en ordre til ham om at finde en mere passende påklædning. Da alle havde fået noget tøj kom en Oberbootsmann og beordrede os til at fjerne alle distinktioner og andre kendetegn. Kadetankrene på reversen rev jeg af, gemte det ene i en sko til pigen derhjemme, afleverede det andet. Siden skulle vi aflevere knive og lignende. Ingen meldte sig. »Die der haben knife und munition, die blife skudt«, sagde bådsmanden. Én trådte frem, bukkede for bådsmanden og afleverede en neglerenser. Hvad tyskeren sagde, fik jeg ikke fat i, men at han blev rasende, var der ingen tvivl om.

Således ekviperede marcherede vi gennem Korsør til Theilmannsgade Skole under folks udelte opmærksomhed. Ingen sagde noget – undtagen et sted, hvor fire til fem mennesker kom ud på altanen – og råbte hurra; men vi kunne ærligt talt ikke se, at der var noget at råbe hurra for. Så gik de tilbage til eftermiddagskaffen.

Efter et kort ophold på skolen blev vi læsset på tyske prærievogne og kørt til Taarnborglejren udenfor Korsør. Den var nyopført og indhegnet med pigtråd. I hvert hjørne stod der rekylgeværer med lange, røde gummislanger til vandkøling, model 1. Verdenskrig. Vi fik anvist et par barakker med etagekøjer og halmmadrasser, men ingen spise- og vaskegrejer.

Der var et par hundrede orlogsgaster, og det strømmede ind med flere fra minestrygerne og kutterne i Korsør. Først fandt jeg min bror, hel og uskadt, og det var befriende. *Ingolfs* besætning kunne fortælle, at *Hvidbjørnen* var

Søkadetlærling

Io367/507. Stue 20.

Sundpark Skole. Wittembergvej

Kære Grethe!

Kbh.S.

2

Lige en lille Hilsen i en ledig Stund, for at sige dig Tak for dine varme Tanker i Form af Besøg og Brev. Du blev ikke videre godt behandlet: Først maatte du vente i en halv Time, og dernæst kom Mødet paa Besøg saa du blev sat lidt i Baggrunden. Alt er saa forvirret her. Jeg haaber at du tilgiver min Behandlingen! Jeg vilde gerne have sludret lidt med dig privat; men det faar jeg forhaabentlig snart lejlighed til alligevel. De sidste Rygter gaar ud paa, at vi bliver frigivet en af de første Dage - hvis vi bliver frigivet! Jeg benytter Lejligheden til at takke for billedet (dem begge). De skal indrømmes. Jeg maa slutte nu med mange hjertelige hilsner din heng.

sunket kl. 1245, og at tyskerne havde sænket vores fartøjer med kanonild. Det var det vi havde hørt.

Med de nytilkomne kom også beretninger om dagens begivenheder. Skibene på Holmen var sænket, også *Hvalrossen* og *Makrelen*. Minestrygerne i Korsør var blevet angrebet og flere var blevet dræbt og såret på begge sider. I *Hajen* var både næstkommanderende og vagtassistenten blevet dræbt.

De første dage var vi genstand for udsøgt lokal opmærksomhed, ligesom dyrene i Zoologisk have. Blot var vi på den forkerte side af tremmerne. Folk kom med æbler i massevis, øl og lækkerier. De handlende i byen sendte is til søndagsmiddagen. Havnemester Hjorth Jensen, der var reserveofficer i Søværnet, skaffede tandbørster og en hvid fajanceskål til hver. Den blev brugt både som vaskefad og tallerken. Fra København kom en sending uniformer - »daglig blå« og tæpper. Så gik den igen.

Vi blev mønstret morgen og aften af en tysk underofficer bistået af *Ingolfs* næstkommanderende, orlogskaptajn Westrup. De talte og talte for at få regnestykket til at gå op. Først tyskeren: »Eins, zwo, drei, vier, funf ...«, fulgt af Westrup: »Ein, zwo, drei, vier, funf ...«.

Interessen for os slækkedes i løbet af nogle dage. Vi drev rundt, hørte beretninger, spillede kort med et par værnepligtige spejderkammerater eller lå på køjen og sov. En dag havde en tysk Oberleutnant et ærinde i lejren. Han var høj, slank, mørk med mørke øjne. »Det var ham der skød underkvartermesteren i *Hajen*«, kunne besætningen berette, »og han havde selv meddelt enken det«.

En aften hørte jeg violinspil i en anden barak. Jeg kunne godt lide musik og gik derind. Det var »hornhyleren« fra *Ingolf*, der havde reddet sin violin.

Der sad en halv snes på gulvet. En havde fundet en tom flaske og tændt en stump lys, hvor han så havde det fra. Han spillede blandt andet et meget smukt tema. Det var fra 1. sats af Max Bruchs violinkoncert i g-dur, opus 26. Jeg kendte det ikke – men har elsket det siden.

Pludselig en eftermiddag en halv snes dage senere fik vi ordre til at pakke køjesækken. Vi »skulle flyttes«. Ved 18-tiden blev vi på prærievogne kørt til et rangerspor på Korsør banegård og kom op i nogle gamle jernbanevogne af den slags vi kunne huske fra barneårene – med udvendigt trinbræt foran kupédørene. Vi ventede længe. Da solen næsten var gået ned løb der én mellem sporene og smed nogle hvide sedler. Et hurtigt kig ud af vinduet – den tyske vagt var langt væk og stod med ryggen til. Fat i et par sedler. »Italien har kapituleret« stod der. Den første af aksemagterne havde kapituleret – det var den 8. september. Der var håb forude.

Vi kom til København ved midnatstid og endte på Sundparken Skole på Amager, hvor vi sad til 7. oktober.

For godt to måneder siden havde vi sunget »Herrer vi ere i åndernes rige«. Siden havde studenterkammeraterne holdt sommerferie. Nu var de vel begyndt på læreanstalter og universiteter, og vi sad her bag pigtråd – hvor længe? Men der var håb nu.

...chef for minestrygeren MS9

Af *Arne Clausen*

Søndag den 29. august, (Rudkøbing): Tørnede ud kl. 0500 for at ordne det sidste vedrørende havarierne og tilsynet med deres udbedring, inden der skulle afgås til Hundested kl. 0600. Gik kl. 0555 til telefonen for at melde afgang gennem distriktet, men da samtalen bestiltes, var der på samme tid en samtale fra Svendborg (distriktet). Det blev meddelt, at situationen var yderst alvorlig, Generalkommandoen var afsat, kampe ved Ringe. Der henvistes endvidere til, at jeg måtte have en forholdsordre for en sådan situation, og den skulle jeg følge. Til slut blev der to gange sagt: »Pas på ikke at blive besat«.

Efter denne meddelelse nærede jeg ingen tvivl om, at viceadmiralens forholdsordre, – der var givet mig mundtligt i Marineministeriet, ligesom jeg havde læst den, der var givet Søværnets skibe, der var større end MS-både – i tilfælde af, at den lovlige regering blev ude af stand til at udøve sin myndighed, skulle følges. Ordren lød på at redde fartøjerne ved at søge svensk eller neutralt farvand. Skulle ovenstående meddelelse være fejlagtig eller overdrevet, vilde det sikkert fremgå af pressen i løbet af dagen, og der kunne disponeres derefter.

Der beordredes straks »klart skib« i MS9. Føreren af P14, søløjtnant I (R) Munk, og P19, søløjtnant I (R) J.O. Frederiksen, blev sat ind i situationen, og det meddeltes dem, at ordren lød på at redde fartøjerne ved at afgå til neutralt (svensk) farvand, samt at den eneste chance for nå derover var at gå sydover gennem Klørdyb og derpå syd om Langeland, Lolland og Falster. Førerne mente (på det tidspunkt) nok, at kutterne kunne gå gennem Klørdyb. Det ansås for udelukket om dagen at gå gennem Storebælt eller forbi Storstrømsbroen uden at blive standset. Da tyskerne formentlig næppe regnede med, at nogen af Søværnets skibe ville gå syd om Gedser, ville de sandsynligvis koncentrere luftfartøjer og skibe i den nordlige del af Sundet for hindre overfart her på det smalleste sted. Det ansås for givet, at tyskerne var klar over beliggenheden af Søværnets skibe og fartøjer og straks ville besætte dem, og at de, dersom der var nogen, der ikke lå i havn eller søgte at undslippe, ville foretage rekognosceringer med luftfartøjer. Af denne grund mente jeg det bedst at afgå til Sverige så hurtigt som muligt og ikke i farvandet syd for Fyn afvente, at det skulle blive mørkt, og derpå sejle noget af strækket i de mørke timer. Muligheden for, at den i Svendborg stationerede tyske minestryger ville blive sendt ud for at lede efter fartøjerne, forelå også. Der meddeltes endvidere førerne, at MS9 ikke ville vente på kutterne, dels fordi flere fartøjer lettere ville tiltrække opmærksomhed dels på grund af minestrygerens større fart samt den ringe militære betydning af kutterne.

Magneten, der var klargjort til slæbning til Hundested, blev fortøjet, hvorefter minestrygeren kl. 0610 stod ud af havnen. På det tidspunkt prægede søløjtnant Munk, at P14 først skulle have fyldt vand; der svarede, at det kunne være ligegyldigt, men føreren holdt fast herved. Nord for Rudkøbing Løb befandt sig et mindre fartøj, der ikke kunne identificeres (det var dog ikke P35). Farten blev sat op på højeste antal omdrejninger (470 O/M). I Marstal var en del mennesker forsamlet ved havnen, da færgen netop skulle afgå. Minestrygerens hækbølge har muligvis forårsaget mindre skader på småfartøjer i havnen. Gennem Klørdyb holdtes midt båkelinien, men på grund af den »høje« fart og den ringe vanddybde (2 m) samt de søer, der dannedes på det læge vand, blev agterenden trykket så meget, at den tog grunden et øjeblik, men udover et ryk i fartøjet skete intet. Roret prøvedes og viste sig at være i orden. Kl. 0720 passeredes Klørdyb midtfarvandsmærke.

Kl. 0811 passeredes Gulstav syd røde ét-kost, og kursen blev sat nordpå for at give vagtskibet i Rute 28¹, der passeredes i en afstand af få sømil, indtrykket af, at minestrygeren ville stå op gennem Storebælt. På vagtskibet observeredes intet unormalt. Senere blev kursen sat østpå, således at den blev lagt i sydkant af »Minespærringen«. Der fortsattes mod øst i en afstand af 5-3 sømil syd om Lolland. I løbet af formiddagen aflyttedes den danske radioavis, hvorved vi blev gjort bekendt med den militære undtagelsestilstand, der var blevet proklameret kl. 0410. Også den svenske radioavis kl. 0950 aflyttedes.

Kl. 1050: Ca. tre sømil syd for Hyllekrog Fyr.

Kl. 1230: Ca. fire sømil syd for Gedser Fyr.

Femberbælt Fyrskib passeredes også på en afstand af få sømil, uden at der observeredes noget unormalt.

Der var straks efter afgang fra Rudkøbing gjort klar til at sænke fartøjet, hvis det skulle blive nødvendigt. To sprængladninger fra sprængsætter var blevet anbragt i minelasten til forkant op ad skottet til proviantrummet, der

1. På grund af minefaren skulle al skibstrafik følge minestrogne ruter, der var nummererede.

2. Sprængsættet: Kasse med eksplosivstoffer m.m., der var medgivet minestrygere til bortsprængning af drivende og ilanddrevne miner.

med et ikke vandtæt skot var adskilt fra chefens lukaf. Ledningerne var ført forud, således at jeg herfra kunne påvirke kontakten og springe udenbords, efter at den øvrige besætning havde forladt fartøjet; det var desuden hensigten at sætte ild på forskellige steder. Våben o.lign. skulde kastes overbord forinden. Luftfartøjer skulde beskydes, og det samme gjaldt mindre fartøjer. Kom krigsfartøjer ret imod os, var det hensigten at gå ind på lægt vand (Farvandet mellem Lolland og Falster) eventuelt under benyttelse af kunstig tåge. Den ene maskinist havde ved afgang fra Rudkøbing nået at få sin cykel ombord, og det formodedes, at den ved at stå på et iøjnefaldende sted kunne give indtryk af, at minestrygeren kun foretog en omlægning. Det overvejedes også over for armerede trawlere eller lignende, der kunne finde det mistænkeligt med et dansk orlogsfartøj i dette farvand, at agere dansk orlogsfartøj, der var overrumplet af danske nazister og nu beordret til København. Nogle af besætningen skulle da optræde bevæbnet og i civil, og på skorstenen skulle males det danske nazistflag el. lign.

Inden afgang fra havn samledes besætningen på agterdækket; det meddeltes dem, hvor alvorlig situationen var, at jeg havde min klare ordre herfor, og at disse ville blive gennemført med alle midler. Da fartøjet efter afgang var helt klargjort, underrettedes regnskabsføreren og overfyrbøderen om, at rejsens mål var Sverige, og det pålagdes dem at meddele dette videre.

Besætningen viste sig på hele turen kampberedt. Dens holdning var mønstergyldig, og der udvistes et initiativ og en villighed, der altsammen virkede til at svejse besætningen sammen til det hele, der gør, at der kan udrettes meget. Fartøjets revolverbeholdning var otte stykker, således at der ikke kunne udleveres til alle ombord. Den ene maskinist, der ikke havde fået revolver udleveret, kom imidlertid i tanker om karabinen, der hang nede hos mig og bad om lov til at tage den. Han ville også gerne gøre sit. På eget initiativ begyndte eleverne at undervise den anden maskinist i betjening af rekylgeværerne, og endvidere begyndte de at tage 20 mm ammunition op fra magasinet, så den hurtigt kunne kastes overbord. Det standsedes dog på grund af faren og ulempen ved at have så megen ammunition liggende på dækket. Jeg havde en del cerutter liggende, som jeg delte ud til besætningen, og folkene følte sig rigtig i deres es, da de kunne gå rundt dampende på hver en cerut. Middagen var også den bedste, jeg nogensinde havde fået ombord, et meget stort stykke flæskesteg, og overfyrbøderen havde leveret asier til, og det ene med det andet gjorde, at vi alle var mægtig oplagte.

Beholdne fart var 11 knob.

At foretage en fingeret minestrygning syntes mig værdiløst. Tyskerne vidste udmærket, at danske orlogsfartøjer ikke foretog minestrygning i de farvande, i særdeleshed ikke om søndagen. I givet fald var jeg nødsaget til at følge ruterne, og fart og manøvreevne ville blive nedsat.

Ved Gedser gik de to færger netop i havn, og ét af DFDS skibe holdt gående udenfor.

Fra Gedser Rev blev kursen sat mod nord langs Falsters østkyst, og fra midten heraf holdtes nordøst på mellem pladserne for vagtskibene i Rute 32, hvoraf ingen kunne ses, derpå videre op mod Smygehuk. Sigbarheden var her ualmindelig god, således at Bornholm (Hammeren) kunne ses.

Kl. 1615: 54° 51', 5 N og 12° 43' E.

Syd for Lolland og Falster observeredes skibe i Rute 1, ligesom der syd for Lolland, efter at Rute 28 var passeret, observeredes et krigsfartøj (antageligt)

for nordgående i ruten. Over Østersøen observeredes kun ganske enkelte skibe ude i kimningen, og der rådede i det hele taget over Østersøen en søndagsstilhed og fred, der gjorde det næsten uforståeligt for én, at så alvorlige begivenheder fandt sted i landet i løbet af søndagen.

Den luftaktivitet, der var ventet, udeblev ganske. På hele turen sås kun ét luftfartøj øst for Falster. Det observeredes ret sent; fløj på vestlig kurs og har muligvis været en ruteflyver.

I flere timer befandt Møns Klint sig næsten tværs om bagbord (det skyldtes både den ret store afstand, og at kursen efterhånden blev sat nordligere), så det gav indtrykket af, at man næsten ikke gjorde fart.

Ved 15-16-tiden anså jeg dog chancerne for at nå over uden episoder for at være så store, at jeg kunde begynde at tænke nærmere over, hvad jeg skulle foretage mig, når jeg nærmede mig svensk søterritorium. Jeg benyttede eftermiddagen til at studere Haagerkonventionen m.m. for at være forberedt på de situationer og muligheder, der kunne indtræffe.

En times tid inden vi ville være på svensk søterritorium, sammenkaldte jeg besætningen og fortalte dem, at nu skulle de ikke tro, at de om aftenen skulle i land og svinge pigerne i Trelleborg, idet jeg nemlig ikke havde i sinde at gå i havn foreløbig. Derimod skulle vi foretage angreb på tysk skibsfart syd for den svenske kyst, så længe egne beholdninger kunne række, og det i øvrigt skønnedes forsvarligt.

Straks efter overmaledes nationalitetsmærkerne på siden og ovenpå bestikhuset samt kendingsbogstav og nummer. Den menige besætning viste med den hurtighed, hvormed de udførte dette, at de var helt med på, hvad der skulle ske.

Syd for Smygehuk, hvor minestrygeren befandt sig kl. 1930, observeredes i skumringen en damper på ca. 3.000 tons. Den kom østfra og drejede sydpå; på brovingerne var anbragt to reder med anti-luftskyts, der ikke var klargjort. Der søgtes med skytset klar ind på damperen agterfra. Flaget vajede uklart; men på et par hundrede meters afstand viste den sig imidlertid at være finsk (af Mariehamn).

Efter at have ligget stille lidt observeredes en damper i Trelleborg-Sassnitz Ruten for nordgående. Den kunne imidlertid ikke nås, og kursen blev derpå sat op mod et svensk marinefyrskeib Nr. 8 *Reserv*, der lå på tremilegrænsen som vagtskeib. Fyrskeibet præjedes, og det svenske mål hørtes for første gang på turen; der fortøjedes agter i fyrskeibet en times tid. Jeg blev bedt ombord af chefen, en kaptajn i reserven, og fik en grog, og jeg forhørte mig om forskellige forhold vedrørende interneringen m.v., om der var kommet andre danske orlogsfartøjer til Sverige, hvad der var sagt i radioen o.lign. Vandbeholdningen kompletteredes endvidere.

Kort efter afgang fra fyrskeibet, konstateredes motorhavari, idet gummi-pakningen på cylinder I's kølekappe var blæst ud. Efter overfyrbøderens udsagn kunne motoren herefter hvert øjeblik gå i stå på grund af manglende køling, og en udbedring af havariet ville tage mindst 2½ døgn. MS 10 havde om sommeren i Svendborgsund pludselig fået motorstop af samme årsag. Den gang tog reparationen 2½ døgn; der sendtes endda to mand til assistance fra orlogsværftet, og der arbejdedes langt ud over den almindelige arbejdstid.

Kl. 2200 (svensk tid) ankredes for natten inden for tremilegrænsen ca. 0,8 sømil nord for Kullgrund røde tre-kost.

Mandag den 30. august: Vi sov til kl. 0800 om morgenen. Det var et modbydeligt ruskvejr, regntykning og vinden S-6. Jeg fandt det derfor ganske uforsvarligt at reparere ude; vi lettede derfor kl. 0935, og kl. 1025 præjedes hjælpevedetbåd H860, der lå på patrulje ud for Trelleborg. Føreren af H860 var underofficer. Der anmodedes om tilladelse til at søge havn for udbedring af motorhavari (Haager-konventionen af 18. oktober 1907, XIII, Artikel 17). Af hensyn til Danmarks specielle stilling forespurgtes, om ministrygeren måtte gå ud igen efter udbedring af havariet. Dette besvaredes bekræftende. Hjælpevedetbåden eskorterede os ind mod havnen. Da vi stod gennem havnehullet, kom lods fartøjet ud, og lodsens ombord. Det påstod han energisk, at han skulle, selv om han ikke foretog sig noget fornuftigt. Kl. 1045 fortøjedes inderst ved Marinekajen i Trelleborg. Ministrygeren blev stillet under streng militær bevogtning, en skildvagt fra hæren for og én agter. Om natten fire skildvagter, der stod næsten ubevægelige og stirrede på det lille fartøj. I havnen var der stationeret tre vedetbåde samt flere hjælpevedetbåde. Divisionschefen, kaptén Negri, kom straks ombord, og det meddeltes ham, at der ikke ønskedes internering, men lejlighed til at foretage reparation af motoren. Der blev spurgt, om vi ønskede assistance fra land, men det var ikke nødvendigt. Marinemyndighederne var indforstået med ovenstående. Jeg bad kapténen skaffe mig i forbindelse med danske konsulære repræsentanter, men fik senere at vide, at de overhovedet ikke ville have noget med os at gøre. Det var således umuligt at komme i forbindelse med nogen i land over de svenske marinemyndigheder. Alt vedrørende proviantering m.v. blev derfor ordnet af de svenske orlogsfartøjer i havnen. Der blev fra denne side vist en overordentlig stor hjælpsomhed og forståelse. Fra Hærens kantine kom man hver dag med kaffe og brød. Dette, og meddelelsen om, at vi også ville få udleveret tobakskort, fik en af besætningen, Bent, til at udbryde, at nu ville han slet ikke hjem igen, når de fik det så godt herovre.

Der blev givet ordre til at låse ammunition og håndvåben ned. Jeg fik i løbet af dagen lejlighed til at veksle et par ord i telefonen med orlogskaptajn Jegstrup på Grand Hotel i Malmö. Også orlogskaptajnen lod jeg vide, at jeg afgik igen, da jeg mente, der var noget, jeg kunne ordne, inden jeg lod mig internere. Om eftermiddagen »konstateredes« havariet af tre maskinunderofficerer fra orlogsfartøjerne, hvorefter udbedringen påbegyndtes.

Tirsdag den 31. august: Kl. 0510 kom vagtsmanden, kokken, ned og meldte, at en MS-båd var på vej ind i havnen. Den fortøjede på siden af MS9, og det viste sig at være MS1 (søløjtnant Gad). Den var camoufleret, idet masten var fjernet, skroget tjæret over o.lign. MS1 var kommet fra Skælskør via Agersø og Hesnæs Havn, idet den natten mellem søndag og mandag var gået syd om Lolland og Falster. Om dagen havde de ligget i havn.

Om formiddagen besigtigedes motorhavariet af en ung ingeniør fra den svenske marine.

Min plan med at gå ud igen drøftede jeg først med Gad, og senere betroede jeg mig til kaptén Negri, da jeg snart opdagede, at jeg kunne stole på ham. Det viste sig da også, at både han og de to andre chefer på vedetbådene gjorde alt for at hjælpe mig. Af den ene fik jeg således søkort over kysten op til Karlskrona, da mine kort ikke dækkede kysten længere end til Ystad.

Om aftenen klarlagde jeg mit syn på situationen for besætningen:

Ved afgang fra Rudkøbing kunne vi kun håbe på en lille mulighed for at nå

Sverige (distancen var ca. 145 sømil og sejltiden 13-14 timer), og vi havde på hele turen spændt set hen til det øjeblik, da vi stod ind i svensk havn for derefter lettere at slippe af. Turen var imidlertid gået over al forventning let, og efter den hjertelige modtagelse, vi havde fået i Trelleborg, var det måske for nogle fristende at slå sig til ro og sige, at nu havde vi gjort, hvad vi skulle, og nu ville vi ikke udfordre skæbnen ved at gå ud igen og risikere livet. – Den 9. april 1940 havde Søværnet ikke måtte foretage sig noget. I tidsrummet fra 9. april 1940 til 29. august 1943 havde vi skulle lægge bånd på vort had til tyskerne og kun sabotører o.lign. havde med livet som indsats gjort deres for at skade tyskerne, mens landets krigsmagt loyalt skulle samarbejde med dem. Ved begivenhederne den 29. august havde, efter de meddelelser, der forelå, Hæren og Søværnet sat sig modigt til modværge, selv om den modstand, der kunne ydes, kun kunne være kort. De fleste af os havde frivilligt valgt at være krigere og måtte derfor altid have været forberedt på krig. Man kunne ikke overlade det alene til unge englændere, amerikanere m.m. at kæmpe for en sag, der også var vor, nemlig tyskernes nederlag. MS9 var nu det eneste frie danske orlogsfartøj, og det vilde være en sørgelig skæbne at ende med internering uden så meget som at have løsnet et skud.

Selv med et lille fartøj bevæbnet med et styk 20 mm rekylkanon og to styk 8 mm rekylgeværer, mente jeg, at vi kunne løse ret store opgaver.

Det var min hensigt om natten at sænke afmærkningen i dele af de tyske tvangsruiter i Østersøen (Rute 51, 32a og 32), og hvis vejret var gunstigt herfor ved et pludseligt angreb på bl.a. vagtskibet syd for minespærringen Falsterbo-Møn også at sænke dette. Dersom afmærkningen pludselig en morgen var forsvundet på ca. 60 sømil, ville det antagelig virke noget forvirrende på skibsfarten og tyskerne, ligesom tabet af ca. 40 vagere og en kilometer kostbar ankerkæde ville kunne mærkes selv i et stort regnskab. Der måtte også regnes med muligheden af, at skibe ved at komme uden for den minestrøgne rute ville blive minesprængt. Ruten ville vanskeligt kunne udlægges igen på de samme pladser, og en ny minestrygning ville være nødvendig. Endvidere måtte et stort apparat sættes i gang for at få opklaret, hvem der havde sænket afmærkningen.

Angreb på tysk handelsskibsfart kunne rettes mod den trafik, der gik gennem den svenske afmærkning ved Falsterbo; endvidere gik en ret stor tysk småskibsfart langs den skånske sydkyst.

Da bornholmerdamperen gik gennem Falsterbokanalene, var der ofte passagerer, der benyttede lejligheden til at springe overbord og svømme i land. Også efter at damperen er blevet beordret til at gå uden om Falsterbo, sker det samme. Den 31. august var der således to mand, der sprang udenbords og kom til Sverige. Da jeg havde fået oplysninger om, hvornår bornholmerdamperen passerede Trelleborg, kunne den standses, og besætning og passagerer beordres i bådene, således at de, der gerne ville til Sverige, kunne komme det. Dette var dog nok alligevel ikke blevet forsøgt, men på daværende tidspunkt kendtes så lidt til situationen hjemme, så jeg regnede med, at forholdene straks ville blive som f.eks. i Norge med tvangsudskrivning, deportationer o.s.v.

Jeg havde også opmærksomheden henledt på de to store tyske færger, der gik på Trelleborg-Sassnitz-ruten. De afgik fra Trelleborg begge to tidlig om morgenen og kom tilbage, mens det endnu var lyst om aftenen. De var begge forsynet med to 20 mm rekylkanoner, men allerede længe inden de nåede

svensk farvand, blev der lagt overtræk over dem, og de måtte ikke være samlede, så de kunne anvendes, mens færgerne lå i havnen.

Også på færgeforbindelsen med Danmark tænkte jeg så småt dengang, men kunne ikke endnu se, hvorledes jeg skulle få forbindelse hjemme, da jeg ikke måtte komme i forbindelse med nogen i land.

Jeg underrettede endvidere besætningen om, at disse handlinger af tyskerne ganske givet ville blive betragtet som fribytteri og straffet herefter, hvis vi blev fanget. (Det var i de svenske aviser blevet meddelt, at chefen for *Niels Juel*, kommandørkaptajn Westermann, var stillet for en krigsret; det viste sig senere ikke at være rigtigt). Skulle vi få motorhavari, havde jeg fået opgivet en bølgelængde, på hvilken jeg kunne kalde Malmö-Radio og anmode om hjælp, hvorefter et orlogsfartøj fra Trelleborg kunne slæbe os i havn.

Antagelig kunne der allerhøjest opereres i ét døgn ud for Trelleborg, og derefter måtte der enten søges øst på eller eventuelt i havn. Sandsynligheden for, at der, inden vi blev interneret, kunne foretages noget mod besættningens pårørende måtte anses for ringe. Det var påtænkt at gøre brug af tysk og svensk flag.

Da formålet med at afgå til Sverige var at redde fartøjet, og da vi efter en eventuel tilfangetagelse af tyskerne ikke kunne påregne at blive behandlet som krigsfanger, ønskede jeg en besætning af frivillige med, hvorfor de, der ikke ønskede at komme med, fik besked på at melde sig til mig inden næste dag kl. 1200.

Om aftenen suppleredes brændolie- og smøreolie beholdningen med det MS1 kunne undvære af sin beholdning. Vi indtog brændolie og smøreolie. Smøreoliebeholdningen var ikke stor; men det skyldtes dels det store forbrug på overfarten, dels havde vi i Svendborg endnu ikke fået den smøreolie, der allerede var bestilt for nogen tid siden.

Svenskerne kom hver dag med avis til os, og vi havde af dem et nogenlunde indtryk af, hvor mange af Søværnets fartøjer, der var kommet herover. Om aftenen kom endvidere en søløjtnant fra Marinestaben og indhentede forskellige oplysninger, og af ham fik jeg nøjagtige oplysninger om, hvilke fartøjer, der var undsluppet.

Onsdag den 1. september: En maskinpistolbevæbnet skildvagt fra »Flottan« overtog bevogtningen af os.

Overflødig gods (flydere, bøger, fiskemærker o.s.v.) blev afleveret til MS1, og fra denne modtog vi en del 20 mm ammunition og magasiner, tågeflasker, dåseproviant, kikkert, økse m.v. De svenske marinemyndigheder havde intet at indvende herimod, da det var dansk ejendom.

Reparationen af hovedmotoren afsluttedes om aftenen, således at der kun skulle prøvekøres næste formiddag i fire timer.

Om formiddagen havde kaptén Negri inviteret Gad og mig på en spadse-retur i byen, og vi var bl.a. oppe hos hans kone og drikke kaffe. Klokken var over 12, da jeg kom tilbage.

Følgende ønskede ikke at komme med på turen:

Regnskabsføreren, artilleriunderkvartermester II,
overfyrbøderen,
værnepligtig maskinist, samt
kokken, værnepligtig.

Besætningen ville derved blive reduceret til syv mand, hvad der var det absolutte minimum, når våbnene skulle bruges. (Chef, rorgænger, ved skytset fire og en maskinist). Jeg var noget betænkelig ved at sejle ud med kun én mand i maskinen. Jeg forsøgte derfor at få maskinisten fra MS1 med, men heller ikke han ville. Dette rygtedes antagelig ovre i MS9, for da maskinist Andersen fik at vide, at han ville blive ene mand i maskinen, og at jeg var betænkelig ved at gå ud under disse forhold, kom han ned til mig og erklærede, at han sagtens kunne klare maskintjenesten alene, og at mine-eleven, der ombord også havde fået undervisning i motoren, eventuel kunne afløse ham, samt at matrosmathen ligeledes kendte motoren. Da jeg forstod, at de, der havde meldt sig, var meget opsat på at komme ud, og det gjaldt ikke mindst mig selv, kaldte jeg dem ned til mig, forklarede dem de nye forhold og spurgte, om de stadig fastholdt deres standpunkt. Ingen af dem ønskede at trække sig tilbage.

Mine-eleven kunne klare madlavningen i stedet for kokken.

Om aftenen var Gad og jeg inviteret til spisning i vedetbåden hos divisionschefen. Kaptén Holm fra Hæren var også med. Herunder kom der telefonisk forespørgsel fra Chefen for Marinedistrikt Öresund, om det stadig var min hensigt at gå ud igen; det besvaredes bekræftende.

Torsdag den 2. september: Om formiddagen kom igen en forespørgsel fra Marinedistriktet, om i hvor stor udstrækning MS9 ville benytte sig af svensk søterritorium, og om hvornår minestrygeren ville afgå. Dette besvaredes med, at svensk søterritorium kun ville blive benyttet til at komme uden for territorialgrænsen, og at jeg ønskede at afgå kl. 1500, hvis motoren viste sig i orden efter prøven. Det var nemlig da min hensigt at stå øst på, således at færgen ikke kunne se mig. Her ville jeg prøveskyde våbnene og prøve tågeudviklingsmateriellet, for, når det begyndte at blive mørkt, og færgen var kommet i havn, at gå ud langs tvangsruterne og sænke dem.

Vi havde dagen før, da færgen gik i havn, søgt at give indtrykket af, at vi var ved at afrigge fartøjet ved at slæbe affutagerne ned i lasten. Det var også på tale, at de to minestrygere skulle lægges hen i en anden del af havnen, hvor man ikke så let kunne se, at den ene var sejlet.

Vejret var om eftermiddagen så gunstigt, som det overhovedet kunne være, idet det var meget tæt tåge (sigtbarhed 40-50 m).

Maskinen var klar ved middagstid, men da overfyrbøderens ur var gået i stå, blev der først meldt herfor ca. kl. 1250. Kl. 1240 modtoges fra udenrigsdepartementet gennem Chefen for Marinen besked om, at minestrygeren indtil videre ikke måtte afgå, og at det skulle forhindres med alle til rådighed stående midler. Derfor forhaledes om eftermiddagen MS9 og MS1 hen til de svenske orlogsfartøjer, og en hjælpevedetbåd blev lagt uden på MS1.

Kl. 1345 blev jeg anmodet om at ringe til den danske gesandt, kammerherre Kruuse, i Stockholm.

Gesandskabet havde om morgenen gennem radioen og pressen udsendt meddelelse om, at den betragtede sig som fritstillet. Ministeren var meget optaget af denne meddelelse, men talte i øvrigt meget nervøst, stammende og vrøvlet. Af samtalen fremgik dog så meget, at dersom Danmark blev betragtet som krigsførende, kunne MS9 gå ud igen, men alle danske flygtninge, der var kommet til Sverige og stadig kom over, ville blive interneret. Blev Danmark ikke betragtet som krigsførende kunne minestrygeren ikke

gå ud igen; men danskere i Sverige ville forblive frie og havde derfor mulighed for at komme videre til England. Sverige ville ikke betragte Danmark som krigsførende. Ministeren sagde, at han forstod så udmærket godt mine følelser, men foreslog, at vi i stedet for tog til England. Han indstillede indtrængende, at der ikke blev gjort noget forsøg på at gå ud, da det ville medføre, at Sveriges forhold til Tyskland, der netop var meget spændt (beskydningen af de svenske fiskefartøjer i Nordsøen og af den svenske rute-maskine på England), kunne blive gjort vanskeligere. Da alt dette kunne være meget interessant at få at vide, men egentlig ligegyldigt, hvis vi ikke måtte gå ud for svenskerne, spurgte jeg direkte, om vi måtte gå ud eller ikke for svenskerne, og herpå svarede ministeren, at vi ikke måtte gå ud, men at han ville tale med mig for at forhindre, at jeg skulle »forcere«. Da ikke alt kunne siges i telefonen, tilbød ministeren, at jeg kunne tage til Stockholm og tale med ham; men da ministerygeren ikke måtte gå ud for de svenske myndigheder, og da en mand som den danske minister i Stockholm, som jeg med nogen grund måtte formode var bedre kendt med forholdene, så indtrængende henstillede til mig om ikke at forsøge at gå ud, gik jeg ind på, at MS9 blev behandlet som de øvrige danske orlogsfartøjer, der var undsluppet til Sverige.

Sidst på eftermiddagen ankom jageren *Sigurd* fra Åhus.

Kl. 2030 afgik MS9 og MS1 fra Trelleborg til Karlskrona inden for svensk søterritorium under eskorte af jageren. I lighed med, hvad der gjaldt for de øvrige danske orlogsfartøjer, førtes under forlægningen ikke flag og vimpel. Våbnene var ellers klargjort. Det var meget mørkt, og vi sakkede ofte langt agterud, og da vi ofte gik 2-3 sømil fra land, kunne vi med den største lethed være sejlet udenfor, men det var naturligvis ikke min hensigt, hvad jeg også havde forsikret chefen på jageren om.

Det blev en lang nat; vi gik ikke mere end ca. 8 knob, og først kl. 1130 fortøjede vi i Karlskrona.

Fredag den 3. september: Ved Ekviperingskajen lå følgende danske: Bevogningsfartøjet *Havkatten* (kaptajnløjtnant P. Würtz), MS7 (søløjtnant I. Barfoed) og ni kystbevogningsfartøjer K3 (Gilleleje), K6 (Helsingør), K8 (Dragør), K10 (Stubbekøbing), K11 (Rødvig), K12 (Humblebæk), K13 (Lynetten), K15 (Helsingør) og K17 (Rødvig).

K13 havde fra Lynetten medtaget orlogskaptajn Jegstrup (Chef for Kystbevogtningen), og kaptajnløjtnant Lolle (Næstkommanderende ved Kystbevogtningen) og kaptajnløjtnant B. Rasmussen (Skoleforstander for Afstandsobservatorskolen).

Efter ankomsten til Karlskrona var enhver form for fred og selvstændighed ophørt. Orlogskaptajn Jegstrup havde som den ældste søofficer overtaget ledelsen, hvad han end ikke fandt ulejligheden værd at meddele os. Orlogskaptajnen førte alle forhandlinger med de svenske myndigheder og traf alene beslutning om, hvad der skulle ske med fartøjerne og deres besætning. Chefer og førere blev ikke spurgt om deres mening eller underrettet om, hvilke alternativer der var. Mange af os havde vel tænkt os muligheden af, at vi kunne blive ombord i fartøjerne og bringe dem i orden. Selv mente jeg ikke, at disciplin, moral og arbejdslyst kunne opretholdes, når 13 småfartøjer lå samlet i samme havn med stærkt begrænsede bevægelsesmuligheder og pengemidler. Den samlede besætning var på over 100 mand, hvoraf 23 var of-

ficerer. Skulle besætningerne blive ombord, måtte fartøjerne i hvert fald spredes. En anden løsning var at samle hele styrken i en lejr, hvor folkene kunne holdes i ånde med forskellige øvelser (gymnastik, idræt, terrænsport, teoretisk undervisning o.s.v.). Orlogskaptajn Jegstrup var kommet til det resultat, at alle mand skulle sendes ud på civilt arbejde og klare sig selv. Straks efter at vi havde fortøjet, blev vi derfor sendt til Arbetsførmedlingen, hvor vi blev forhørt om, hvilken uddannelse vi havde. Søofficererne fik her at vide, at det eneste arbejde, de kunne få, var skovarbejde.

Tirsdag den 14. september: Kl. 1400 Kommandostrykning.

»En symbolsk handling«

Af Per Wessel-Tolvig

»Det påhviler enhver i Søværnet at hævde flagets ære og ved ihærdighed og pligtopfyldelse at dygtiggøre sig til sin tjeneste.« Det vidste enhver orlogsgast, for det var noget af det første, man havde lært ham på eksercerskolen. »Det er ikke nok, at orlogsgasten er modig, udholdende og dygtig. Det er desuden nødvendigt, at han er samvittighedsfuld og villigt underkaster sig disciplinens krav. Det er derfor orlogsgastens første pligt nøjagtigt og villigt at adlyde de ordrer, som hans foresatte giver ham. Gør han det, kan hans foresatte og kammerater altid stole på ham.«

Sådan havde man indoktrineret generationer, det kunne både bedstefædre og fædre bekræfte. Det lå i blodet på flådens folk fra ældste officer til yngste mand som en forudsætning for livet på havet.

På den baggrund kan man måske bedre forstå, hvorfor omstændighederne omkring kapitulationen den 9. april 1940 virkede så deprimerende på morallen i Søværnet.

Knap havde den første skuffelsens bølge lagt sig før nye situationer opstod, som bragte stemningen på kogepunktet: Tillidskrisen omkring Viceadmiral Rechnitzer og en ny krise omkring minestrygningen, men udleveringen af de seks nye torpedobåde af *Dragen*-klassen til tyskerne i januar 1941 var det hårdeste slag.

Da de den 5. februar blev slæbt fra Holmen til Svanemøllebugten blev der flaget på halv stang overalt i Søværnet. Selv »Rigens flag« på batteriet *Sixtus*, som ellers kun blev sat på halv Langfredag eller ved dødsfald i den kongelige familie, blev efter Kongens ordre sat på halv stang. Det var den eneste undtagelse, siden det blev anbragt her i 1788. Situationen havde gjort små problemer store, omend ikke set i et internationalt perspektiv.

Medens disse begivenheder udspillede sig herhjemme, havde tyske hære erobret Holland, Belgien, Frankrig, Bulgarien, Jugoslavien og Grækenland. Et gigantisk slag om luftherredømmet over England rasede. I juni 1941 angreb tyskerne Sovjetunionen og stod ved juletid på en linie foran Leningrad og Moskva til Kaukasus. »Man må nu lade tyskerne, at de er dygtige«, var en ofte hørt, men sjældent citeret udtalelse i mange danske hjem. Også i Danmark havde tyskerne mange tilhængere, hvervningen til Frikorps Danmark var begyndt og efterhånden havde 30.000-40.000 danskere på grund af arbejdsløsheden taget arbejde i Tyskland. Det skabte spændinger, også i Søværnet, selvom kun to søofficerer, en overlæge og nogle få underbefalingsmænd havde meldt sig til frikorpset. Hvem stod hvor? Og hvad kunne man tale fortroligt med hvem om?

Det var situationen, da A.H. Vedel den 1. september 1941 blev Viceadmiral, Chef for Søværnskommandoen og Direktør for Marineministeriet. Siden 15. april 1939 havde Vedel været Souschef i Marinestaben og havde således fulgt begivenhederne på nært hold, bl.a. var han til stede, da tyske søofficerer i maj 1940 var på Holmen for at besigtige de danske torpedobåde.¹

Hvordan tanken om forholdsregler ved fremtidige overgreb skulle være opstået i Søværnet i februar 1941 ses ikke umiddelbart dokumenteret; men det forekommer sandsynligt, at inspirationen kom fra den netop foretagne udlevering af torpedobådene. Det kan derimod fastslås, at initiativet til de forhandlinger, som førte til udsendelsen af Søværnskommandoens hemmelige ordre af 30. maj 1943 kom fra hæren.

Generalkommandoen, som ønskede at skabe sikkerhed mod nationale nazistiske kupforsøg ligesom i Norge, havde allerede den 2. juli 1940 udstedt en forholdsordre, hvori der bl.a. stod, at »angreb eller forsøg på indtrængen i kaserner eller belagte bygninger, forsøg på at tilegne sig hærens våben eller ammunition såvel som direkte angreb eller afvæbningsforsøg rettet mod danske militære styrker skal øjeblikkelig imødegås med alle til rådighed værende midler....«.

Denne ordre havde været gældende i hæren i 1940, 1941 og størstedelen af 1942. På baggrund af den voksende utryghed med hensyn til mulighederne for et regulært tysk kup førtes i vinteren 1942-43 nogle drøftelser mellem forsvarsministeren og værnscheferne, hvorunder Forsvarsminister Søren Brorsen udtalte, »at der ikke måtte ydes modstand mod eventuelt afvæbningsforsøg fra værnemagtens side overfor den danske hær«....

»Med Viceadmiralen drøftede Chefen for Generalkommandoen den linie, man i tilfælde af et eventuelt afvæbningsforsøg burde følge, således at der blev størst mulig ensartethed indenfor de to værn. Viceadmiralen fremhævede herved Søværnets agt at sænke flådens skibe, således at disse ikke ubeskadigede faldt tyskerne i hænde.«¹, jvf. kap. 1.

Efter afslutningen af drøftelserne blev »Instruks for Skibschefen«, som var underskrevet af Forsvarsminister Søren Brorsen, udsendt i april 1943, og de hemmelige forholdsordrer udsendt henholdsvis af Generalkommandoen den 19. marts og af Søværnskommandoen som nævnt den 30. maj 1943.

Af sidstnævnte ordre skal følgende afsnit fremhæves:

»Nedenstående forholdsordrer....vil være at følge i de tilfælde, hvor særlig ordre for den foreliggende situation ikke er modtaget og/eller efter omstændighederne ikke kan indhentes, idet samtidig Instruks for Skibschefen, Afsnit X, optræden i krig særlig § 101....og 111 bringes i erindring.«

I. ANGREB PÅ SKIBET.

Ethvert overfald eller angreb på skibet – hvorfra det end kommer – skal ...imødegås med alle til rådighed stående midler...«

»Finder angrebet sted under skibets ophold i havn, skal denne forlades så hurtigt det er muligt og Søværnskommandoens ordrer afventes til søs...«

II. KRAV OM UDLEVERING AF SKIBET.

Ethvert på stedet fra fremmed magt fremsat krav om udlevering af skibet skal afvises ved at meddele, at man ikke er bemyndiget til at forhandle om nævnte sag; men at Søværnskommandoens forholdsordre vil blive indhentet.«

Såfremt man modsatte sig dette eller ikke ville vente, skulle man meddele

»...at skibets kampmidler om fornødent vil blive sat ind for at forhindre en beslaglæggelse.

1. Beretning til Folketinget, Bd. VI »Krigsministeriet og Marine-ministeriet under Besættelsen«, afsn. B, s. 12.

2. ibid, afsn. H, s. 29.

3. Bilag til ovennævnte beretning. »Generalrapport over Begivenhederne i Søværnet omkring den 29. aug. 1943«, bilag 5a til Generalrapporten, s. 256-257.

Under sådanne forhold skal havn i øvrigt så hurtigt, det er gør ligt, forlades, og Søværnskommandoens ordre om muligt afventes til søs.«

IV. FORHOLD UNDER HVILKE SØVÆRNSKOMMANDOEN ER UDE AF STAND TIL AT UDSTEDE ORDRE.

Såfremt det kommer til chefens sikre kendskab, at...»det ikke er muligt at opnå forbindelse med Søværnskommandoen, skal chefen«...»snarest afgå fra havn, og såfremt forholdene tillader det, afgå til neutralt (svensk) område...«

De i forholdsordrens indledning nævnte paragraffer i instruks for skibschefen har følgende ordlyd:

§ 101

»Det påhviler ham at etablere en sådan krigsvagt, som han skønner nødvendig i den foreliggende situation, og således at overrumpling udelukkes.

Han må ikke uden forudgående undersøgelse tillade uvedkommende skibe eller fartøjer at nærme sig skibet.«...

§ 111

»Såfremt alle skibets kampmidler er fuldstændig udtømt, eller skibet er så ødelagt, at fortsættelse af kampen er udelukket, skal han lade skibet sænke med flag og kommandotegn vajende, således at det ikke falder i fjendens hånd, alt under forudsætning af, at han er ude af stand til at drage sig ud af kampen eller modtage undsætning fra anden side.

Er sænkning umulig, skal skibet og dets våben gøres ubrugelige for fjenden«...

Kort sagt: Man skulle søge at undgå overrumpling. Mislykkedes det, skulle der kæmpes længst muligt, og når det blev anset for umuligt at fortsætte, skulle skibet sænkes. Mislykkedes også det, skulle våben m.v. ødelægges.

Medens »Instruks for Skibschefen«, som var underskrevet af Forsvarsminister Søren Brorsen, forudsattes kendt af alle skibschefer og -førere, var det lidt anderledes med den hemmelige forholdsordre.

Intentionen i denne skrivelse var som nævnt i kapitel 1 blevet meddelt cheferne mundtligt i løbet af vinteren 1942-43, og blev i maj udsendt som personlig skrivelse til alle chefer »...med undtagelse af chefer for MS-både, der mundtligt er gjort bekendt med indholdet...«, eller sagt på en anden måde: Til alle skibe, der førte vimpel, undtagen de mindste minestrygere. Det foreligger ikke oplyst, i hvilket omfang de mange kuttere var blevet underrettet.

Som det fremgår af de citerede afsnit må man have forudsat en god og sikker kommunikation mellem skibene og Søværnskommandoen for at kunne indhente dennes forholdsordre, og der var ikke taget højde for, at havneindløbene kunne spærres af tyskerne, så skibene ikke kunne komme ud. Det skulle vise sig at blive skæbnesvangert. Ordren til skibenes eventuelle sænkning af egne besætninger var godt pakket ind, idet den kun er nævnt i instruks for skibschefen § 111, som man dog havde »bragt i erindring« i indledningen til forholdsordren. Det er tidligere dokumenteret, at dette allerede i 1942 var Viceadmiral Vedels erklærede hensigt.

4. Citeret efter Kdg. for Søværnet B 11-1943: »Midlertidig Instruks for Skibschefen« (approberet ved kgl. resolution af 3. marts 1943). Den forblev midlertidig indtil 1989. De udeladte §§ 102 og 103 omhandler identifikation og forbindelse til lokale afdelinger af Hæren, som ingen afgørende betydning fik.

5. Muus, Flemming B.: »Ingen tænder et lys«, s. 99-100.

Det første danske afmagnetiseringsanlæg til beskyttelse af skibe mod magnetminer blev anlagt i »Nyt løb«, den nordlige indsejling til Holmen. Herved blev det vanskeligere at åbne, og op til den 29. august opgav man det for ikke at påkalde tyskernes opmærksomhed, hvorfor kun Hønseløbet udfor Kvæsthusbroen kunne benyttes. Her er »Nyt løb« åbent for indpassage af artilleriskibet Peder Skram. (Fjernkendings-skolen).

Instruks for skibschefen og den hemmelige forholdsordre var det ordregrundlag, der forelå for skibscheferne i forsommeren 1943.

Den 11.-12. marts var faldskærmsmanden Flemming B. Muus kommet til Danmark. Engang i løbet af forsommeren fik han at vide, at Orlogskaptajn H.J. Bahnsen, der var Chef for Søminevæsenets Radiosektion, gerne ville have en samtale med ham. Herom beretter han: »Jeg fortalte ham, hvor chokeret, overrasket og skuffet man havde været i England, da den danske flåde i februar 1941 havde afgivet seks torpedobåde til tyskerne – uden anden protest end den, i øvrigt overordentlig nydelige, at sætte flaget på halv. Jeg gik hen for orlogskaptajnen, hvad der dengang blev sagt i britiske flåde-kredse: »Var der da ikke een søofficer, een kadet, een matros på ét eneste af jeres skibe, der havde mod og mandshjerte til at åbne for bundventilerne?««

– Altså helt på linie med ordlyden i den note, som den engelske marineminister tidligere havde sendt gennem sin attaché i Stockholm jvf. kap. 1., men de tanker var, som det fremgår, også blevet tænkt i Danmark. Beretningen fortsætter: »...Viceadmiral Vedel, der naturligvis havde fået et referat af vor samtale, havde bedt Bahnsen meddele mig til underretning for London, at en lignende begivenhed under ingen omstændigheder ville gentage sig, så længe han, Vedel, var chef for flåden.

Et tredje møde mellem Bahnsen og mig fandt sted en månedstid før 29. August. Vi mødtes ved Vor Frelses Kirke i Skt. Annæ Gade og begav os derfra rundt på Holmen...og jeg kunne gå hjem og meddele London, at flåden nu var rede til at kæmpe, dersom man skulle blive provokeret – dersom tyskerne skulle gøre forsøg på at overtage de danske krigsskibe.«

Denne kontante tilbagemelding til London bekræftede hvad hensigten var, men viser tillige, at inspirationen ikke var kommet gennem Muus's henvendelse. Man havde i London måske snarere søgt en bekræftelse på, at flåden denne gang var forberedt.

I løbet af sommeren 1943 skærpedes forholdet mellem besættelsesmagten og befolkningen overalt i landet. Det begyndte i Esbjerg med nogle sabotager, som i begyndelsen af august udløste en fra tysk side erklæret undtagelsestilstand, der blev besvaret med arbejdsnedlæggelser. Strejkerne bredte sig i de følgende dage over størstedelen af Jylland og Fyn og nåede den 25. August til København og Helsingør. Denne udvikling bekymrede tyskerne: »Den rigsbefuldmægtigede Dr. Best erkendte straks – ikke mindst på grund af de erfaringer han havde gjort sig i Frankrig – at den fjendtlige minikrig i Danmark ikke havde noget konkret militært, men udelukkende et civilt politisk formål, der gik ud på at fremprovokere tyske modforholdsregler, som skulle skærpe situationen i Danmark, således at man fik tegnet et billede af en undertrykt, mishandlet og alligevel kæmpende nation overfor de allierede...« I August 1943 kulminerede minikrigen i Danmark med en sabotagebølge, som overgik alt, hvad man hidtil havde set. Dertil kom, at angrebene på besættelsestropperne blev mere indiskrete, idet også barakker og andre værnemagtsbygninger – ja selv beboelseshjem for kvindeligt værnemagtspersonel – blev sprængt i luften.⁶

Ved en tilfældighed var Hitler blevet opmærksom på situationen i Danmark og havde i begyndelsen af august beordret alle tyske tjenestesteder til dagligt at indberette »fremfor alt sabotager og mod tyske interesser rettede uroligheder« til chefen for værnemagts føringstab, Generaloberst Jodl. Dr. Best blev kaldt til førerhovedkvarteret »Wolfschanze« i Østpreussen og vendte tilbage til København med ultimatumet til den danske regering. Hitler havde beordret militær undtagelsestilstand, da situationen øgede hans bekymring for sikkerheden af »broen til Norge«. Men den øverstbefalende, General von Hanneken, mente, at han ikke kunne gennemføre undtagelsestilstanden, hvis han ikke samtidig fik mulighed for at opløse resterne af det danske forsvar, som han fandt udgjorde en anseelig fare i tilfælde af en invasion.

»Fredag den 27. August og lørdag den 28. August var i det hele roligere end ugens første dage. I de fleste byer blev arbejdet genoptaget og intet steds synes uroligheder at være forekommet.« Således vurderede Søværnskommandoen situationen.⁷

Denne vurdering delte Dr. Best: »Som en tragisk ironi opfattede den rigsbefuldmægtigede den kendsgerning, at situationen atter faldt til ro, præcis i det øjeblik, da terningerne blev kastet. Den 28. August 1943 – på det tidspunkt, da vejen tilbage til den hidtidige politik, på grund af det stillede ultimatum, var blevet blokeret, kunne han overfor det tyske udenrigsministerium meddele, at de lokale strejker var ophørt, at der så at sige ikke mere var uroligheder, og at sabotagebølgen mærkbart var flovet af.«⁸

Medens Dr. Best forhandlede i »Wolfschanze« var der også en heftig mødeaktivitet i København, og alt imens tyskerne skærpede kursen overfor Danmark, svækkede danskerne de planlagte modforholdsregler i flåden.

Viceadmiral Vedel havde siden sin tiltræden regelmæssigt holdt orienteringsmøder om den politiske udvikling for de højst-kommanderende – cheferne for kystflåden, kystdefensionen, flådestationen og flyvevæsenet samt

jagtkaptajnen. Efterhånden som situationen tilspidsedes i August, blev frekvensen hyppigere og disse møder blev til sidst afholdt dagligt. I begyndelsen søgte man at undgå konfrontationer ved at dirigere flådens skibe udenom urocentrene, og begrænse landlov.

Da man imidlertid løbende modtog meldinger om øget tysk militær aktivitet, mente Chefen for Søværnskommandoen, at man måtte regne med muligheden af en tysk aktion, som skulle skabe et *fait accompli* allerede inden den 28. August. Der blev derfor indkaldt til møde den 27. August kl. 2200, hvor han under drøftelsen meddelte sit direktiv for flådestationens beredskab: »Hvis tysk indtrængen på Holmen forsøges, skal der søges forhandling ved officer og Søværnskommandoens (regeringens) ordre indhentes. Såfremt tyske tropper trods dette søger at tiltvinge sig adgang med magt, skal dette imødegås med magt...«

Man drøftede også skibenes sænkning, som man stort set var klar til. Ved den lejlighed udtalte Chefen for Søværnskommandoen, »at det ikke var afgørende, om alle skibe blev sænket, da der med sænkningen også i høj grad tilsigtedes en symbolsk handling...«⁶. Samme aften kl. 2300 udsendtes ordre til alle udrustede skibe udenfor København om at ligge på 1/4 times dampvarsel. Det blev tilføjet, at landlovsgaster ikke behøvedes at blive kaldt ombord, men at situationen »omtrent var skærpet beredskab,« hvordan det så skulle forstås.

De udstedte ordrer var så langt i overensstemmelse med retningslinierne i den hemmelige forholdsordre.

Den 28. August om morgenen fik Statsministeren overrakt det tyske ultimatum, og det medførte en række politiske forhandlinger i dagens løb, indtil det ca. kl.15 i et statsråd blev besluttet at afslå det.

Ved et møde hos Udenrigsministeriets direktør den 28. August kl.12 var viceadmiralen blevet gjort bekendt med indholdet af det tyske ultimatum. Samtidig befalede Søværnskommandoen mellem kl.1215 og 1330 bl.a.

- at al landlov skulle inddrages
- at alle udrustede skibe – også på Holmen – skulle være på 1/4 times varsel med henblik på at afgå til svensk havn,

der sammen med den tidligere ordre til flådestationen om – at modsætte sig tysk indtrængen på Holmen med magt udgjorde grundlaget, da viceadmiralen mellem kl. 13 og 14 blev kaldt til en samtale hos Forsvarsminister Søren Brorsen. Han redegjorde for de udstedte ordrer og tilføjede, at Kystdefensionen havde fået ordre til at protestere mod indtrængen; men ikke til at yde modstand. Forsvarsministeren fastholdt da, at dette også skulle gælde for Holmens område, medens viceadmiralen hævdede, at dette synspunkt ikke kunne gøres gældende af hensyn til skibene. Efter statsrådene, hvor det blev besluttet at afslå det tyske ultimatum, blev viceadmiralen igen kaldt til forsvarsministeren, »som meddelte, at der ikke måtte kæmpes på Holmen og ved Kystdefensionens værker og heller ikke fra skibene. På viceadmiralens forespørgsel, om dette var regeringens ordre, svarede ministeren ja.« . . . »Vedrørende skibene på Holmen udtalte viceadmiralen, at de ville blive sænket, og at de skibe, der var under kommando udenfor Holmen med magt ville modsætte sig ethvert angreb eller overfald.« Det kunne ministeren ikke godkende; men viceadmiralen stod fast på, at et skib under kommando ube-

6. Best, Werner: »Den tyske politik i Danmark«, s. 16 (skrevet i 1951).

7. Bilag 5a til Generalrapport, s. 186.

8. Best, Werner: »Den tyske politik i Danmark«, s. 20.

9. Bilag 5a til Generalrapport, s. 189.

tinget skulle forsvare sig mod ethvert uprovokeret angreb. Da ministeren i skarp form havde gentaget sin ordre, erklærede viceadmiralen, at dersom den blev fastholdt, ville han ikke være viceadmiral, når han forlod mødet.¹⁰

Efter at ministeren havde fået forelagt de forholdsordrer, som skibene havde, og ifølge hvilke de »om muligt« skulle indhente forholdsordre, udspandt der sig en diskussion også om dette punkt, der endte med, at viceadmiralen accepterede at indskærpe denne bestemmelse.

Der udsendes herefter den 28. August kl. 16 ordre om

- at besættelse af flådestationen og Kystdefensionen efter regeringens ordre ikke måtte imødegås med magt, og at dette også gjaldt skibe på Holmen, men Søværnskommandoen tilføjede,
- at skibene efter omstændighederne kunne sænkes – eller afgå til Sverige.

Endvidere indskærpede man overfor skibene i provinsen – undtagen MS-bådene –

- at forholdsordre i de forskellige tilfælde skulle indhentes, men tillige
- at den hemmelige ordre af 30. maj 1943 stod ved magt.

Alle udrustede skibe var beordret på 1/4 times varsel, og der var erklæret »omtrent skærpet beredskab«. Landlov var blevet inddraget ved 17-tiden.

Så vidt hensigten. Men ingen nok så god tanke ved et skrivebord får betydning før den er nået ud i organisationens yderste led, og det småskibene – MS-både og kuttere – i provinshavnene fik at vide om situationen, ahang stort set af, om der var et større skib i nærheden eller ej. Det var der i Holbæk, Korsør og Kalundborg.

I Nyborg lå MS6 med 4 P-kuttere, hvoraf en på bedding. Den 28 August kl. 17 ankom MS5 hertil fra Nakskov, hvor den havde modtaget ordren om beredskab og sejlvarsel.

MS9 med 3 P-kuttere, som lå i Rudkøbing, ses ikke at have modtaget disse ordrer, og det samme gjaldt de fleste af de kuttere, der lå spredt over hele landet.

De sømilitære distrikter Jylland Nord og Vest havde ikke modtaget nogen særlig ordre, hvorimod distrikt Fyn ses at have videregivet ordren om beredskab og sejlvarsel til kutteren i Fåborg, og at have fået visse situationsoplysninger gennem andre kanaler.

Det skabte nogen usikkerhed i de afgørende timer, og det var overladt til chefer og førere af småskibene at klare sig med improvisationens ædle kunst. Dog lykkes improvisationer bedst, hvor forudsætningerne er kendte.¹¹

Når situationsbilledet ikke var kendt af alle, må det tilskrives, dels at man i Søværnskommandoen lagde vægt på, at alle forberedelser blev foretaget hemmeligt og dels vanskeligheder med kommunikationen i en tid, hvor alle telefoner og radiosendere kunne aflyttes og i stor udstrækning blev det. De opstillede nødsendere viste sig at være for svage. I de afgørende minutter virkede kommunikationen fra Søværnskommandoen til flådestationen og *Niels Juel*, men herudover ikke til skibe i provinsen.

Den 28. August ved 20-tiden modtog Søværnskommandoen meldinger om, at telefonen til Sverige og Bornholm var afbrudt, samt at tyskerne havde

10. *Westermann, C.*: »Danmark under besættelsen«, Bd. I, s. 412.

11. *Bang, Kaj Nalsøe*: »Styrmænd til orlogs«, s. 81-96.

12. Se note 8.

13. Bilag 5a til Generalrapport, s. 204.

forbudt al telegrafering over kystradiostation København og forbudt Lyngby radio at tage telegrammer fra kutterne. Dermed var forbindelsen mellem Søværnskommandoen og skibe i søen formelt afbrudt. På land var kun nogle få telefonledninger tilbage.

Den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark, General von Hanneken troede ikke, at den danske hær og marine ville efterkomme en simpel afvæbningsopfordring uden at yde nævneværdig modstand og iværksatte i løbet af de tidlige morgentimer den 29. August 1943 en overraskende omringningsmanøvre af de danske militære etablissementer.¹²

Kl. 0400 slog tyskerne til overalt i landet. Flere steder fulgte de krigens junglelov: »Skyd først – spørg bagefter.« På Holmen, i Korsør, Kalundborg og på Isefjorden blev flådens skibe spærret inde. Der blev ikke givet mulighed for »at forlade havnen så hurtigt, det er gør ligt« eller levnet dem tid til »at indhente forholdsordre« endsige til »at søge forhandling ved en officer«, som anført i de udstedte ordrer.

I de afgørende minutter den 29. August om morgenen udsendte Søværnskommandoen over nødstation B to signaler til alle skibe i kode¹³:

kl. 0410: »Alarmtilstand«.

kl. 0412: »Søg svensk område«.

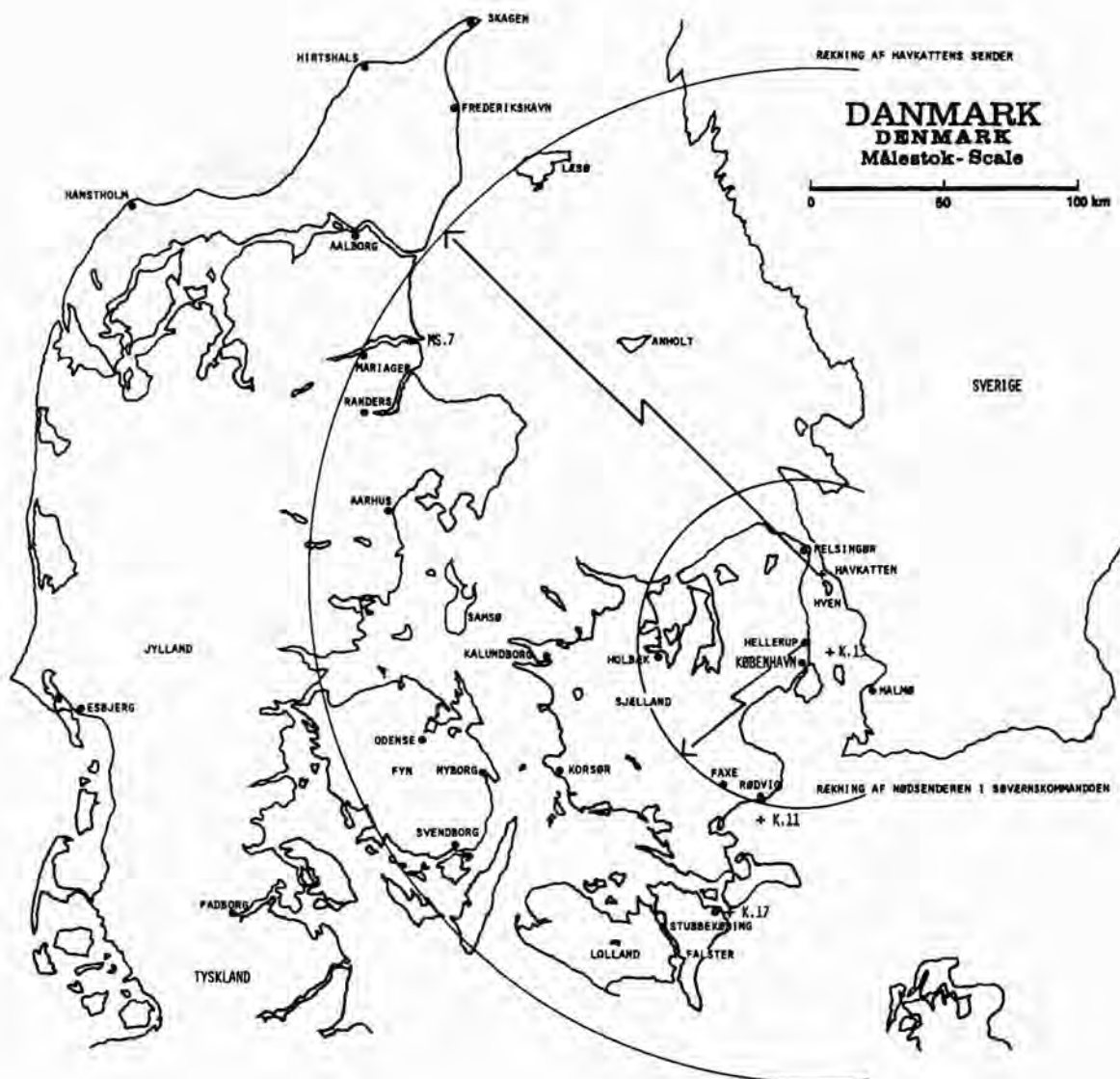
Disse ordrer blev modtaget af Niels Juel i Holbæk og af enkelte skibe på Holmen, men ses ellers ikke at være opfanget.

Næstkommanderende i Nordkaperen, søløjtnant I (R) Carl Bayer, noterede begivenhedsforløbet den 29. august i sin lommebog. Notaterne bekræfter bl. a. at man modtog Søværnskommandoens signaler fra nødsender B »Alarmtilstand« og »Søg svensk område« (Museet for Danmarks Frihedskamp).

0402 Hvilke kaptajner deltog i
skyden.
med Chr. Hansen.
0410 Tyske: 3 Alarmtilstand.
0412 - 5 Søjere omrønde
0405 K.Y.: Angreb på det store,
officer i god rejse.
0415 Klar over kommandoen for
agt. - Rednings arbejde
0415 R.3 og R.5 officer fra
Dokken S. side i Kystl.
0425 Det ser ud at Fartøjerne
ikke kan se skibe inde
Kraftig Skyden og Døds
i Redning af 17. Hver
og Faldskærm.
0430 H.S.Y.: Flammene i
Antennens belysning af H.S.Y. belysning
for Dokken

0415 Fartøjerne er 100 m
S for Dokke Magtun.
0440 Flygtede Flygtede.
0440 Alle Havn, Land.
0445 Tandte Bomber. R.3, 5
0433 - 2 Flygtede.
0520 R.5 og R.3 Skudt i
brandende Tiltale
R.3 brandte kraftig
Belysning og Skudskade
0535 Hvidt og H. 4 og S.
Kos.
0545 Skud af skibet i Dokke

Carl Bayer
Næstkommanderende i
"Nordkaperen"
29/8 - 1943

Ved Kystbevogtningen opsnappede man kl. 0400 en radiomelding fra Politigårdens hovedstation om ikke at gøre modstand, såfremt politiets stationer og vogne m.v. blev besat af den tyske værnemagt. Da der lidt efter indløb melding om, at tyskerne var på vej mod Lynetten, besluttede chefen, orlogskaptajn J.H.J. Jegstrup at afsejle med K13 til Sverige. Den ankom til Malmø kl. 0735. Kl. 0607 modtog bevogtningsfartøjet *Havkatten*, der lå NW for Hveen, på Lyngby Radios kaldebølge følgende: »Skibe på Holmen sænket af egne besætninger. K13 er i Sverige. Alle kystbevogtningsbåde fri manøvre.« Meddelelsen blev sendt af Jegstrup.¹⁴ Mellem kl. 0650 og 0715 videresendte *Havkatten* denne meddelelse, der bl.a. blev modtaget af MS7 ved indsejlingen til Mariager fjord, af K-11 i Faxe bugt og af K-17 i Grønsund. De nåede også Sverige.

I de afgørende minutter sendte Søværnskommandoen to vigtige signaler til alle skibe over nødstation B (mindste cirkel viser rækning). Orlogskaptajn Jegstrups signal fra K-13 blev retransmitteret af Havkatten (største cirkel viser rækning).

Hvad der i øvrigt skete rundt om i landet er beskrevet flere steder og gengivet summarisk i kapitel 2. Der henvises i øvrigt til tillæg 1¹⁵ og bibliografien.

Resultatet af dagens begivenheder kan opgøres således¹⁶:

Den danske flåde bestod den 29. august 1943 af 49 egentlige krigsskibe¹⁷. Heraf blev 31 sænket, nemlig

- 2 artilleriskibe (heraf 1 på Isefjorden)
- 4 bevogtningsfartøjer
- 9 u-både
- 6 mineskibe og -fartøjer
- 1 inspektionsskib (i Store Bælt)
- 7 minestrygere (heraf 1 i Bøgestrømmen)
- 1 værkstedsskib
- 1 opmålingsskib,
- altså 28 skibe på Holmen og 3 i provinsen.

Fire skibe nåede svensk territorium, nemlig

- 1 bevogtningsfartøj og
- 3 minestrygere.

14 skibe blev taget af tyskerne, heraf 6 minestrygere efter kamp, medens 8 skibe blev taget uden kamp:

- 3 inspektionsskibe
- 4 minestrygere, og
- 1 opmålingsskib.

Kutterflåden bestod af 38 P- og 18 K-kuttere, i alt 56. Alle P-kuttere plus 9 K-kuttere, i alt 47 blev taget af tyskerne, hvorimod 9 K-kuttere nåede svensk territorium. 4 kuttere (P5-P14-P19-P35) var afgået mod Sverige, men blev taget undervejs.

Regnet i antal lykkedes det at unddrage besættelsesmagten 35 af de egentlige krigsskibe, hvilket svarer til 72% af den resterende flåde.

Af kutterflåden undslap 9 af de 56, svarende til 16%.

Det vil sige, at 28% af de egentlige krigsskibe og 84% af kutterflåden blev tyskernes bytte.

Da Danmark blev besat i 1940 bestod flåden af 55 egentlige krigsskibe. Hvis man opgør, hvor stor en del, besættelsesmagten fik udbytte i løbet af krigen ser tallene således ud:

6 afleveret i 1941	11%
14 taget u. kamp 29/8-43	26%
15 sænkede, senere bjerget og istandsat	27%
	64%

14. Bang, Kaj Nisloe: »Styrmænd til orlogs« s. 81-96, samt Kjølens, F.H. »Da Danmarks flåde blev sænket«, s. 48.

15. I Kjølens »Da Danmarks Flåde blev sænket« er minestrygeren M2 *Søbjørnen* i »Bilag B« placeret midt i Flådens Leje. Imidlertid er den på fotografiet nederst på siden to unummererede sider før side 49 afbilledet liggende i Maskingraven. Denne position bekræftes af pressefotograf Poul Petersens notater på bagsiden af et tilsvarende fotografi, som han har taget.

16. Westermann oplyser, at 29 skibe sænkedes på Holmen, ibid note 10 s. 418. Det rigtige tal må være 28 skibe, hvorved der er overensstemmelse med Kjølens, ibid note 15, s. 62-65 og *Jungersen* i »Søværnet 1940-43«, Bd. 2 af »De fem lange år«.

17. Heri er ikke medregnet de udrangerede u-både *Ran*, *Triton* og *Galathea*, kongeskibet *Dannebrog*, dampbåd A og værkstedsskibet *Skagerak*. Benævnelsen af de forskellige skibsklasser varierer i litteraturen, f.eks. benævnes *Niel Juel*: Kystforsvarsskib, panserskib, kystpanserskib, artilleriskib. Tilsvarende benævnes *Hvalrossen*: Torpedobåd, ældre torpedobåd og bevogtningsfartøj. I nærværende opgørelse er benævnelserne i Søværnskommandoens generalrapport anvendt. Det ændrer tallene i de enkelte klasser, men ikke sumtallene.

I en redegørelse fra 1953 for skibenes videre skæbne anvendtes standard-deplacement som beregningsgrundlag¹⁸. Med denne beregningsform til belysning af, hvilket udbytte tyskerne fik af de danske skibe, blev resultatet således:

Flådens samlede tonnage: 22.600 tons.

6 afleveret i 1941	1.740 tons	7,6%
Taget ubeskadiget, anvendt fra august 1943	2.430 tons	10,7%
Sænket, bjærget, istandsat og anvendt 1944-45	12.940 tons	57,2%
Altså anvendt af tyskerne kortere eller længere tid		<u>75,5%</u>

I Holland rekvirerede tyskerne en stor flydekran, som allerede i september 1943 begyndte hævningen af de sænkede skibe, der blev lagt på land, så kajerne kunne benyttes. I midten ses kaserneskipet Fyen og det sænkede Peder Skram. (Rigsarkivet).

Det turde imidlertid være klart, at sådanne kvantitative ansættelser ikke er tilstrækkelige til en vurdering af krigsbyttets militære betydning. Hertil hører oplysninger om skibstyper, deres armering og hvilken anvendelse de fik. Det er værd at mærke sig, at 4 nye minestrygere af *Søløven*-klassen, 2 gamle minestrygere og 6 MS-både blev taget i anvendelse. Dem var der hårdt brug for på grund af den latente minefare i disse år. I 1943 skete der 307 og i 1944 174 minesprængninger i danske farvande.

Det er ligeledes interessant, at ingen af de 9 u-både blev brugt, som englænderne havde frygtet det i 1941, jvf. den i kapitel 1 omtalte engelske note.

Det lykkedes ikke med alle skibe. Hvalrossen knækkede under hævnningen. (Rigsarkivet).

På det tidspunkt sænkede tyske u-både hver måned en større mængde skibstonnage, end de allierede kunne tilføre udefra i form af nybyggeri m.v. Det forekommer naturligt at søge forklaringen deri, at tyskerne allerede før krigen var overgået til at anvende 53 cm (diameter) torpedoen, der havde større rækkevidde, ladning og fart end de dansk-anvendte, ældre 45 cm. At ombygge de danske u-både til anvendelse af 53 cm. torpedoen ville have været en meget vanskelig opgave, som indebar konstruktion af ny næse- og halesektion, med de konsekvenser dette ville få for u-bådenes displacement, der er så følsomt af hensyn til bådenes dykkeegenskaber. Det forekommer naturligt at slutte, at tyskerne har vurderet det mere lønsomt at fortsætte seriefremstilling af deres egne standardtyper end at ombygge de danske både. Det vidste engelske teknikere også godt; men Royal Navy var trængt i 1941, og de danske både havnede i Søminegraven på Holmen.

Den erobrede del af kutterflåden blev anvendt af tyskerne på samme måde, som vi havde gjort det, nemlig til slæbning af minestrygningsmagener, som bøjefartøjer og til patruljetjeneste m.v. De var ikke armerede, men udstyrede med lidt håndvåben. Besætningen var typisk på fem mand, heraf een civil.

Nogen militær betydning har danske marinemyndigheder øjensynligt ikke tillagt dem, selvom de udførte nødvendigt arbejde ved minestrykning, patruljetjeneste, havde i alt ca. 280 mand ombord og sejlede under orlogsflaget.

»Instruks for Skibschefen« forudsattes kendt af alle. Den hemmelige forholdsordre af 30. maj 43 var næppe kendt af kutterførerne, da man af sikker-

18. Steensen, R. Steen: »Flådens skibe den 29. august 1943 og deres videre skæbne«. Når displacementen anvendes som beregningsgrundlag får artilleriskibene *Niels Juel* og *Peder Skram* ekstra stor betydning.

hedsmæssige grunde ikke fordelte hemmelige papirer til så små skibe. Særlige ordrer til kystflådens enheder uden for København udsendtes ikke, da Kystflåden efter gældende praksis forventede alarmering og ordregivning til disse skibe foretaget direkte af Søværnskommandoen. Imidlertid havde tyskerne afbrudt radioforbindelsen den 28. august ved 20-tiden, og nødsenderens rækning var for kort.

6 P-kuttere på Holmen var ikke omfattet af kystflådens direktiv om sænkning eller afgang derfra¹⁹.

Kutterne i provinsen var således afhængige af, om de blev underrettet af et større skib i nærheden eller af, hvad de tilfældigvis hørte om situationen. Heri må man søge forklaringen på det store tabstal i kutterflåden og på, at det afstedkom frustrationer blandt kutterbesætningerne²⁰.

Når man så mange år senere studerer begivenhederne, fristes man til at spørge, hvorfor ikke flere af »de egentlige krigsskibe« forsøgte at sejle til Sverige, når alle udrustede skibe fra den 27. august ved 23-tiden var beordret på et kvarters dampvarsel? Og hvorfor lod de sig indespærre? I skibe, hvor man havde indset denne risiko, var man dog sejlet til et mere upåagtet sted, hvorfra man kunne følge udviklingen, før den endelige beslutning om afgang blev truffet. (*Havørnen* i Næstved, MS1 i Skælskør, MS7 i Mariager, MS9 – med lidt held – i Rudkøbing og skoledelingen i Svendborg.)

I dag kan man se, at dersom en sådan operation skulle være lykkedes, skulde den være gennemført i løbet af de 12 timer, der gik mellem den 28. august kl. 1600, hvor regeringens afslag på det tyske ultimatum blev afleveret, og den 29. august kl. 0400, hvor tyskerne slog til. Da Søværnskommandoen den 29. august kl. 0412 over radiostation B i kode sendte signalet til alle skibe:

De danske undervandsbåde havnede i Søminegraven, her H3 Havkalen, D2 Dryaden og C3 Flora. (Foto: Jørgen Strange Lorentzen 1945).

»Søg svensk område«, var det for sent¹⁹. Det blev i øvrigt kun opfanget af *Niels Juel* i Isefjorden og af enkelte skibe på Holmen.

Man må i den forbindelse huske, at situationen i Danmark var således, at initiativet i sagens natur var overladt til tyskerne. På dansk hold ventede man en reaktion på det afslåede ultimatum; men man vidste ikke hvornår og hvordan. Hvem kunne i den situation have beordret danske orlogsskibes afgang til svensk havn?

Den tyske operationsplan havde længe været under forberedelse. I Korsør og Kalundborg blev de danske skibe i løbet af natten spærret inde af tyske skibe, der var stærkt overlegne både i antal og bevæbning. I Korsør vidste man det godt fra *Hajen*, der var ankommet ved 18-tiden den 28. august. På et møde mellem tilstedeværende skibschefer umiddelbart efter konkluderede man, at en forcering ud af havnen »måtte anses for selvmord. Det bedste (de) kunne gøre i tilfælde af overfald ville være at følge (den) hemmelige ordre om at sænke skibene...«²⁰ Det kom til at gå anderledes.

I Kalundborg blev man først klar over det, da tyske minestrygere ved 5-tiden løb ind i havnen. Chefen for *Søhesten* overvejede da at skyde på dem, men: »Da Danmark så vidt vidstes ikke var i krig med Tyskland, og da Søværnsskibet havde indskærpet, at dens forholds(ordre) skulle indhentes i ethvert tilfælde, og da de forhåndenværende oplysninger om hele situationen ikke gav grundlag for en sådan åbning af ilden, idet tyskerne når som helst frit havde kunnet sejle ud og ind i vore havne, åbnedes ilden ikke.«²¹ *Søhesten*, MS2, P6, P26 og P27 blev overrumplet. Ingen af minestrygerne havde modtaget de tre radiotelegrammer, som den 29 august kort efter kl. 4 afsendtes fra Søværnsskibet.²²

Men hvorfor blev artilleriskibet *Niels Juel* liggende i Holbæk, den fjernte afkrog af Isefjorden, som det kunne nå ind til med sin dybgang? Det var ankommet den 27. august kl. 12, og havde modtaget ordrerne om 1/4 times varsel og skærpet beredskab, hvorefter der var gjort klar til at hale fra kajen. Den 28. august om morgenen søgte chefen, kommandørkaptajn C. Westermann, information hos garnisonskommandanten og amtmanden, »men ingen af de pågældende kunne oplyse noget.«²³ Så vidt chefen. Hans 1'ste artilleriofficer beretter, at han var blevet sendt i byen: »Amtmanden kunne kun oplyse, at man fra København havde meddelt, at den 28. august så ud til at blive en af de sorteste dage i Danmarks historie. Jeg foreslog kommandørkaptajn Westermann at ankre *Niels Juel* op i Isefjorden for natten; men chefen havde i mellemtiden sat sig i telefonisk forbindelse med et medlem af rigsdagen, som han selv var medlem af, og vedkommende havde ikke set så mørkt på situationen.«²⁴

Chefen valgte at blive i Holbæk. Den 29. august kl. 0545 blev afgangsmånøvren besværliggjort af vejret. Kl. 0610 observeredes et tysk rekognosceringsfly. Afsejling gennem den gravede rende fra Holbæk havn begyndte kl. 0630, og kl. 0835 passeredes Hundested. Lidt tidligere observerede man en tysk hjælpekyrder og to motortorpedobåde Nord for den gravede rende gennem Lynæs Sand. Hvornår de var ankommet til området har endnu ikke kunnet dokumenteres. Der er derfor endnu ikke grundlag for at antage, at *Niels Juel* ville have fået en anden skæbne, hvis det havde forladt Holbæk den 28. august og dermed havde fået mulighed for at slippe ud af Isefjorden ca. 3 timer tidligere end tilfældet var.

På Holmen måtte Chefen for Kystflåden træffe beslutning om, hvorvidt

19. Bilag 5a til Generalrapport, s. 194 og 208.

20. Se note 11.

21. Bilag 5a til Generalrapport, s. 204.

22. Kaptajnlejtant H. Valentiners beretning fra *Hajen* og værnepligtig Olaf Tholstrups beretning fra *Sølven*, sidstnævnte i Marineforeningens »Sådan oplevede jeg 29. Aug. 1943«, s. 29.

23. Bilag 5a til Generalrapport, s. 228.

24. Westermann, C.: »Danmark under besættelsen«, Bd. I s. 432 og værnepligtig E.W. Petersens beretning i Marineforeningens »Sådan oplevede jeg 29. Aug. 1943«, s. 27.

25. Westermann, C.: »Danmark under besættelsen«, s. 432.

26. Besættelsestidens arkiver (Rigsarkivet), »Beretninger fra Søværnets officerer 1940-45«, Pk. 152. (Orlogskaptajn Arendrup).

Til venstre en oliepram og til højre minestrygeren Søbjørnen sænket i maskingraven. (Illegalt foto, fotograf Poul Petersen).

man skulle bryde ud med det størst mulige antal skibe for at gå til Sverige, eller om man skulle sænke dem på Holmen. I overensstemmelse hermed havde man udarbejdet en detailordre den 28. august kl. 1930. Det nordlige indløb til Holmen »Nyt løb« var spærret af afmagnetiseringsanlægget, og al ud- og indpassage skulle foregå gennem Hønseløbets udfor Kvæsthusbroen. I henhold til ordren skulle i alt 14 skibe være klar til at afgå med et kvarters varsel, jvf. kapitel 2.

Da begivenhederne tog fart den 29. august ved 4-tiden valgte man imidlertid at sænke dem, idet man vurderede risikoen ved at afgå for stor på grund af de tyske styrker, der var blevet samlet langs hele passagen gennem havnen.

Alligevel forsøgte bevogtningsfartøjerne *Nordkaperen* og *Sælen*, der havde modtaget Søværnskommandoens radioordre kl. 0412 »Søg svensk område«, at afsejle gennem Hønseløbet. Det fandt de imidlertid blokeret af den brændende MS4, og da yderhavnen var oplyst af tyske lysgranater bakkede de til kaj ved Dokøen, hvor de blev sænket ved sprængning. Begge skibe hørte under kystbevogtningen og havde den 28. august været på Lynetten, hvorfra de om eftermiddagen atter var beordret ind på Holmen – hvor de altså blev indespærret.

Mineskibsgruppen, *Lossen*, *Lougen* og *Laaland* forlagde fra Svendborg Sund til København og ankrede den 26. august for natten S for Helsingør. Office-

27. Søløjtnant I. Westergaards beretning fra *Lougen*.

28. *Kjølsten, F.H.*: »Da Danmarks flåde blev sænket«, s. 17.

29. *Kjølsten, F.H.*: »Da Danmarks flåde blev sænket«, s. 19.

30. Bilag 5a til Generalrapport, s. 195.

terne drøftede situationen: »Var det meningen, at vore skibe skulle tages af tyskerne syntes vi, at det var en forbandet dårlig idé' at gå ind på Holmen næste dag. Der ville vi uhyggelig være fanget som rotter i en fælde.«²⁷ De gjorde det alligevel, og fælden smækkede.

Oplysninger om hvilke tyske styrker der var i havneområdet varierer en del. Inden mørkets frembrud den 28. august om aftenen havde adjudanten med kikkert fra Nyholms mastekran undersøgt, om der lå tyske orlogsskibe udenfor indløbene til Københavns havn, da dette ville være af betydning, hvis et udbrud skulle forsøges; men det gjorde der på dette tidspunkt ikke.²⁸

Kjølsen omtaler tyske skibe ved Toldboden og Langelinie, luftværnsbatterier på Toldboden, i Frihavnen og på Trekroner, muligvis kampvogne på Langelinie, samt tre tyske trawlere ved Kvæsthusbroen.²⁹

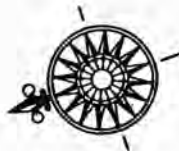
I Søværnskommandoens generalrapport oplyses, at man fra Bommens vagt observerede: »...livlig trafik af tunge køretøjer ved Langelinie og Toldboden samt enkelte tyske fartøjer ved Toldboden«, ligesom man nævner de tre store kuttere ved Kvæsthusbroen.³⁰

Selvom det endnu i dag ikke har kunnet dokumenteres, hvor omfattende de tyske styrker i yderhavnen var, kan det fastslås, at de blev vurderet for store til, at et udbrud fra Holmen kunne lykkes den 29. august om morgenen. Man valgte sækning.

Den militære betydning af dagens begivenheder kan sammenfattes således:

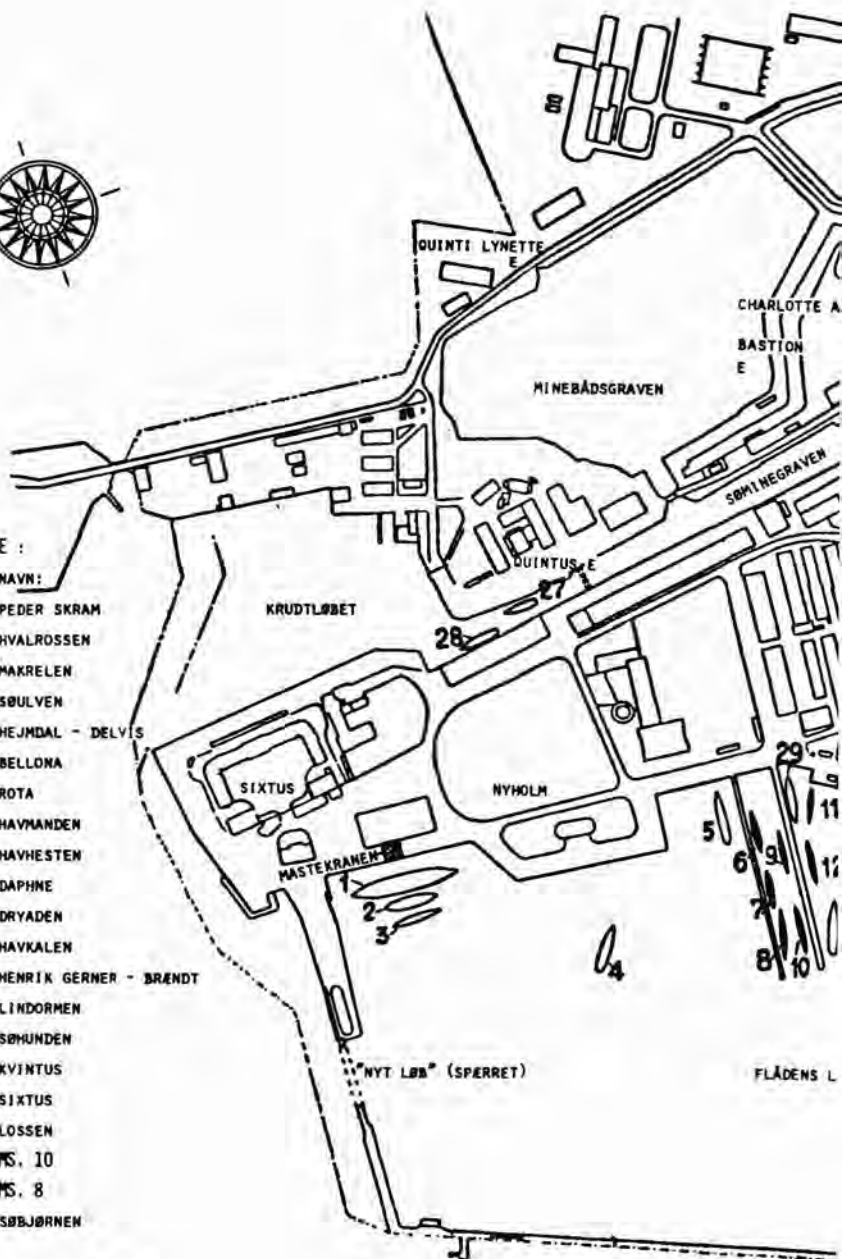
General von Hanneken nåede sit mål: At uskadeliggøre resterne af det danske forsvar og dermed borteliminere den potentielle trussel mod egne styrker i tilfælde af en allieret invasion, men Viceadmiral Vedel fik forhindret, at de fleste danske orlogsskibe ubeskadiget faldt i tyskernes hænder. Under besættelsens vanskelige vilkår havde han på forhånd indset »at det ikke var afgørende om alle danske skibe blev sænket, da der med sænkningen også i høj grad tilsigtedes en symbolsk handling.«

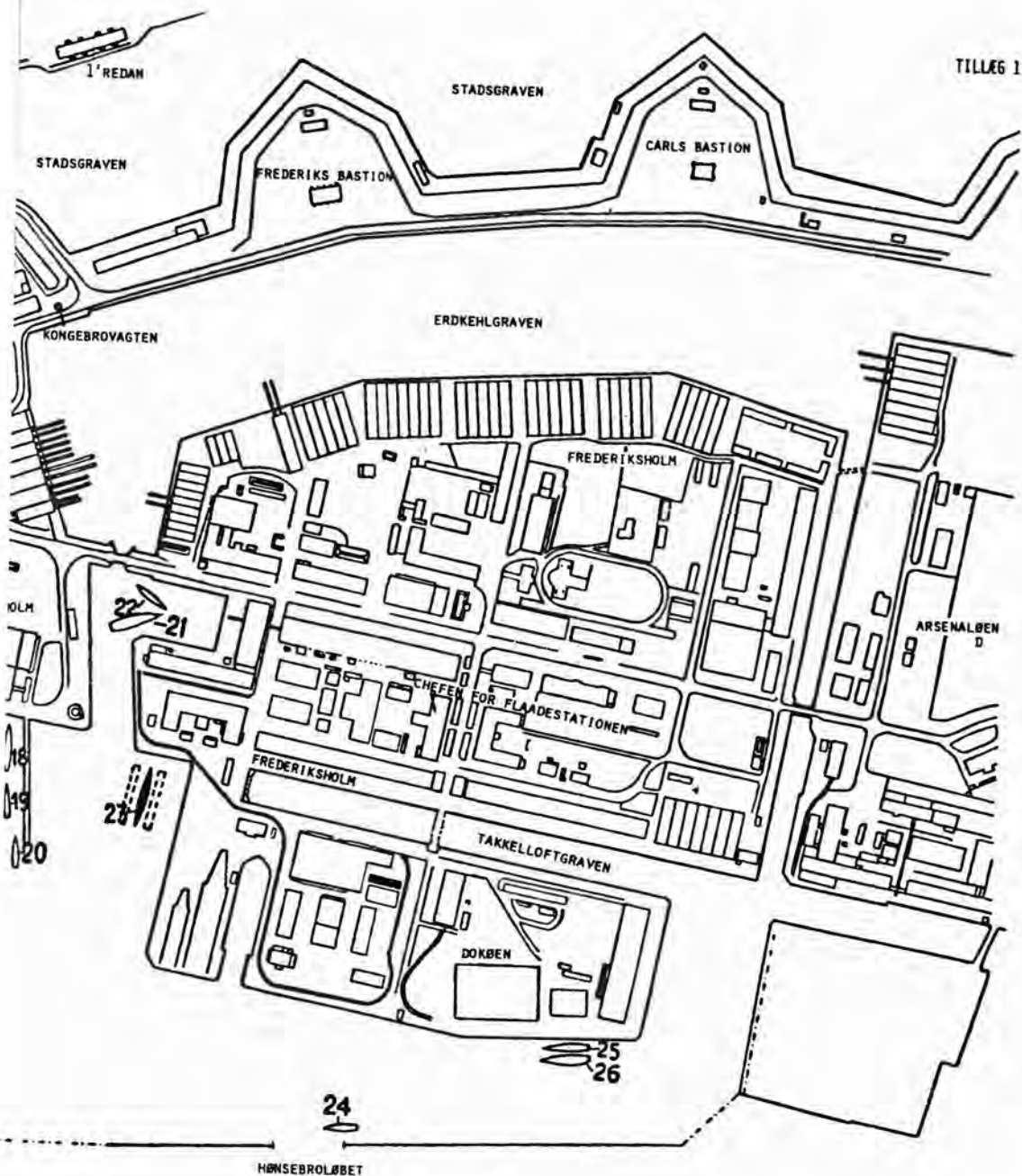
Og det opnåede han.

SÅNKEDE SKIBE:

NR.:	TYPE:	MAVN:
1	ARTILLERISKIB	PEDER SKRAM
2	BEVOGTINGSFARTØJ	HVALROSSEN
3	BEVOGTINGSFARTØJ R.2	MAKRELEN
4	MINESTRYGER	SØULVEN
5	OPM SKIB	HEJMDAL - DELVIS
6	UB C.1	BELLOMA
7	UB C.2.	ROTA
8	UB H.1	HAVMANDEN
9	UB H.4	HAVHESTEN
10	UB D.1	DAPHNE
11	UB D.2	DRYADEN
12	UB H.3	HAVKALEN
13	UB VERKSTEDSSKIB	HENRIK GERNER - BRÆNDT
14	MINESKIB	LINDORMEN
15	MINESTRYGER M.6	SØHUNDEN
16	MINEFARTØJ	KVINTUS
17	MINEFARTØJ	SIXTUS
18	MINESKIB	LOSSEN
19	MINESTRYGER	MS. 10
20	MINESTRYGER	MS. 8
21	MINESTRYGER M.2	SØBJØRNE
22	OLIEBÅD	
23	UB H.2	HAVFRUEN M. DOK 2
24	MINESTRYGER	MS. 4
25	BEVOGTINGSFARTØJ	SÆLEN
26	BEVOGTINGSFARTØJ	NORDKAPEREN
27	MINEFARTØJ	LOUGEN
28	MINEFARTØJ	LAALAND
29	UB	FLORA

GENGIVET EFTER KJØLSEN: "DA DANMARKS FLÅDE BLEV SÆNKET"
 VISSE LOKALITETER ER PÅFØRT, OG SKIBSBETEGNELSER
 ÆNDRET EFTER SØVERNSKOMMANDOENS GENERALRAPPORT.

Søværnet og den 29. august 1943 set af eftertiden – opinionsdannelsen i og udenfor Søværnet

Af Palle Roslyng-Jensen

Målsætningen med denne artikel er at beskrive og forklare opinionsdannelsen omkring Flådens sænkning og begivenhederne i Søværnet den 29. august 1943. Det er oplagt at den afgørende udvikling af opfattelser og beskrivelser sker blandt Søværnets personel, hvorfra vurderinger og holdninger går ud i det civile liv gennem værnepligtige og gennem professionelle meningsdannere og videre til bl.a. politiske beslutningstagere. Beskrivelsen må derfor tage sit udgangspunkt blandt Søværnets personel. Til en sådan undersøgelse foreligger der beretninger fra et stort antal tjenestegørende, især af Søværnets officerer – og beretningerne fordeler sig i hovedsagen i tre grupper: Beretninger fra under besættelsen, beretninger fra de første efterkrigsår og beretninger fra perioden 1968-1972.

Selvom Søværnet havde ophørt med at fungere officielt efter begivenhederne den 29. august blev der udfoldet kraftige bestræbelser på at opretholde nogle grundlæggende funktioner; i en vis udstrækning at holde sammen på officerer og befalingsmænd og at bevare disciplin og mandstugt, hvor der var mandskab samlet, som f.eks. i interneringslejrene.

Det faldt også derfor helt naturligt at samtlige chefer, skibsførere m.v. blev bedt om at udarbejde rapport om begivenhederne ved deres afdeling eller enhed den 29. august, som det ville være sket under normale forhold efter begivenheder, hvor enheden havde været i aktion. De fleste rapporter skrives i de første 3 uger efter den 29. august. De skrives i normal militær rapportstil, d.v.s. med hovedvægt på redegørelse for faktiske indtrufne begivenheder, udstedte ordrer, redegørelse for hvad der er sket med materiel, skib m.v. og særlig omhyggelige redegørelser for begivenheder, hvor der har været sårede eller faldne blandt Søværnets personel. Kun få af rapporterne har mere omfattende vurderinger, og i så tilfælde især af de tyske enheder og af eget mandskabs duellighed og initiativ under begivenhederne. Rapporterne blev indgivet til sædvanlig foresat myndighed, for skibenes vedkomme f. eks. til Chefen for Kystflåden, hvorfra de blev samlet i Marineministeriet. Her dannede de grundlag for Ministeriets samlede rapport over begivenhederne ved Søværnet den 29. august (generalrapporten), der blev helt eller delvist udarbejdet i løbet af efteråret 1943. Med denne rapport skabtes det grundlæggende materiale for vores viden om og senere opfattelser af hvad der skete i og omkring Søværnet den 29. august. Den optrykkes således i bilagene til Den parlamentariske Kommissions betænkning – og udover en ganske kort beretning om baggrunden for den tyske aktion den

29. august 1943 indeholdt den beretninger om begivenhederne ved Søværnskommandoen, flådestationen, kystflåden, kystdefensionen og ved enhederne udenfor København.¹

Herudover blev der afgivet enkelte beretninger lige efter besættelsen for personel, der havde haft særlige funktioner: Marineofficerer, der havde gjort tjeneste i Royal Navy afgav beretninger om deres erfaringer med henblik på genopbygning af den danske flåde, officerer eller befalingsmænd med vigtige funktioner i modstandsbevægelsen afgav i enkelte tilfælde beretninger herom, uden at der var tale om et samlet initiativ fra Søværnets side. Begivenhederne den 29. august berøres her ofte kun perifert.

I perioden 1968-72 indsamlede kommandør P.A. Mørch med bistand fra bl.a. kontreadmiral K. Lundsteen beretninger om Søværnets personels deltagelse i modstandsbevægelsen. Beretningerne tog ofte deres begyndelse den 29. august 1943 og en del supplerende stof fremkom herigennem. Mørch og Lundsteen er to af de centrale personer i forbindelse med Søværnets illegale aktiviteter og organisering under besættelsen. Mørch som leder af efterretningsarbejdet og Lundsteen som leder af Vedels illegale stab »Elverhøj«.

Under besættelsen – og specielt i perioden fra august 1943 til maj 1945 er den offentlige debat og den normale opinionsdannelse sat delvis ud af kraft. Aviserne kan ikke skrive frit om begivenhederne den 29. august. Det bedste indtryk af holdningen blandt de mest bevidste dele af befolkningen kan hentes i den illegale presse og illegale pjecer og bøger. Fra maj 1945 genopstår normale forhold, og aviser, tidsskrifter og bøger udtrykker den offentlige debat og meningsdannelsen i og udenfor Søværnet.

I interneringslejrene

Efter de dramatiske begivenheder ved Søværnets enheder og anlæg i de tidlige morgentimer den 29. august blev de fleste officerer og størstedelen af mandskabet samlet på en række interneringssteder under tysk bevogtning. Flest blev anbragt på Holmen, ialt 2400 mand, heraf 178 officerer der blev indkvarteret på Søofficersskolen, andre på Skodsborg Søbad, Lynetten, Middelgrundsfortet og på Sundby Park skole (Lergravvejens Skole) efter tilflytning fra andre lejre bl.a. fra Tårnborglejren ved Korsør. Det samlede antal internerede fra Søværnet blev den 9. september opgjort til 3675 mand, heraf 275 officerer.²

En del officerer, kvartermestre og værnepligtige havde haft orlov eller havde af anden grund ikke været i tjeneste natten til den 29. august. De fleste af dem blev hjemme og i modsætning til hærens mandskab i tilsvarende forhold blev de ikke søgt interneret fra tysk side – måske en måde at sige undskyld på fra den tyske admiral i Danmark. Enkelte søgte med det samme at komme til Sverige med henblik på at komme videre til England for der at blive optaget i Royal Navy. Det lykkedes kun for ganske få af Søværnets officerer.

En sådan samling af Søværnets mandskab og officerer i få større interneringslejre – i en tilstand af delvis ledighed – førte selvfølgelig til livlige drøftelser af, hvad der var sket den 29. august, hvorfor det var gået som det nu gik, og overvejelser om hvad der skulle ske i fremtiden, på trods af al usikkerhed om tyskernes hensigt med interneringen. Holdninger og stemninger i lejrene var knyttet nært sammen med opinionen i resten af den

1. Bilag til beretning til Folketinget afgivet af den af Tingen under 8.1.1948 nedsatte kommission, bd. VI: Krigsministeriet og Marineministeriet under besættelsen s. 186-300.

2. Folk og Værn 1943/44, Sagsarkiv pk.15. Oversigt over interneret personel af Søværnet 9.9.1943. RA.

danske befolkning. Der var ikke tale om nogen særskilt streng eller afsondret internering. Der var adgang til at lytte til dansk radio og til at læse danske aviser, der på trods af censuren havde en hel del stof om begivenhederne den 29. august og følgerne heraf. Enkelte af de internerede fik »orlov« fra lejrene, hvis der var tale om dødsfald i nærmeste familie og der var besøg udefra, hvor der kom både familie og foredragsholdere m.v. i forbindelse med velfærdsarbejdet i lejrene.

I forhold til interneringsforholdene for Hærens officerer og mandskab var der ydermere den samlede faktor for Søværnet, at der fortsat var en legal samlet organisation, der hurtigt optog en lang række semilegale og efterhånden også illegale aktiviteter. Viceadmiral Vedel var både chef for Søværnskommandoen og direktør for Marineministeriet. Med Søværnets opløsning var Søværnskommandoens funktion ophørt, men Marineministeriet virkede fortsat. Vedel deltog i departementschefstyrets virksomhed sideløbende med en virksomhed, der blev mere og mere illegal. Officerer, der savnede kontakt, forholdsordrer og organisation henvendte sig såre simpelt i Marineministeriets personelkontor, der på det tidspunkt blev ledet af kommandørkaptajn Kaalund.

Søværnets enheder var på grund af forholdene relativt samlede. Enhederne var af tyskerne pålagt stærke begrænsninger i deres bevægelsesfrihed, idet Isefjorden, Mariager Fjord (for U-bådene) og et område i Storebælt/Sydfynske Øhav var de væsentligste hvor Søværnets enheder havde adgang til sejlads, bortset fra kystbevogtning med patrullefartøjer og minestrykning. Det var en af grundene til at det meste af Søværnets personel med det samme blev samlet i ganske få interneringslejre, og at der hermed blev rige muligheder for at sammenligne og diskutere forløbet den 29. august.

Stemningen blandt de internerede var knyttet nært sammen med, hvad der var sket den 29. august på netop deres tjenestested. Hvor der var gjort kraftig modstand, hvor der var sænket skibe eller hvor tyskerne havde ført sig voldsomt frem, blev der udviklet følelser af samhørighed og fælles national målsætning, som kunne være med til at overvinde de problemer, der lå i den usikkerhed, der var forbundet med interneringen.

Det var ikke klart om man var krigsfanger eller en slags gidsler – og tyskerne gav ikke selv klar besked for ikke at ødelægge mulighederne for at reetablere en ny dansk regering. Personellet foretrak selv krigsfangebetegnelsen, men var ikke altid selv helt overbeviste – den samtidige internering af en lang række fremtrædende danske politikere, videnskabsmænd og kulturpersoner pegede nærmest i retning af en slags gidselstatus. Udtalelser fra tysk side om at en frigivelse af mandskabet hang sammen med udviklingen i sabotagen virkede også ildevarslende. Det medførte selvfølgelig frygt for at en deportation til Tyskland kunne komme på tale – og frygten var ikke helt grundløs ved vi idag fra tyske dokumenter.

Kaptajnløjtnant Ramberg var efter den 29. august fortsat i Marineministeriet med afvikling af Søværnets virksomhed og organisering af og hjælp til mandskabet. Han tog i begyndelsen af oktober 1943, efter mandskabets frigivelse, men før frigivelse af befalingsmænd og officerer, til Sverige. Her skrev han en omfattende rapport om Marineministeriets virksomhed, tyskernes forsøg på at genetablere nogle af Søværnets aktiviteter og om stem-

ningen i interneringslejrene. Især på basis af forholdene på Holmen skrev Ramberg: »Medens stemningen i internaterne i dagene efter den 29.8. hos de fleste var udmærket og tilfreds efter den stort set vel udførte sænkning af Flåden blev forholdene vanskeligere efterhånden. Hos de værnepligtige var disciplinen nogle steder ved at forringes, og i visse tilfælde, jvfr. tidligere omtalte tyske tilbud om løsladelse på visse vilkår, var der ved at opstå en stemning mod den danske ledelse, som nogle værnepligtige mente stod i vejen for deres løsladelse, uden at de forstod den dybere årsag hertil. For de værnepligtiges vedkommende blev forholdene i orden, da ca. 1500 mand som omtalt blev etableret på internater i byen (d.v.s. uden for Holmen) under ledelse af danske officerer og kvartermestre.

I officersinternaterne opstod også uheldige forhold, først og fremmest på Skodsborg Søbad, idet man mente, at afviklingskommissionen (d.v.s. Marineministeriet) »arbejdede for tyskerne«, og dette blev stående samtaleemne. Da man i første omgang fra Marineministeriet lod sive ud, at der arbejdedes først og fremmest til gavn for de værnepligtiges ordentlige underbringelse og snarest mulige løsladelse erfarede man, at der var officerer, der hævdede, at de værnepligtige skulle man overlade til tyskerne. Hvis de derved fik dårlige kår, ville det kun tjene til at uddybe de værnepligtiges og dermed befolkningens fjendtlighed mod tyskerne.

Da disse helt igennem urigtige antagelser og udtalelser begyndte at tage mere fast form, blev der grebet kraftigt ind fra Viceadmiralen, hvilket havde den ønskede virkning.

Løvrigt delte betragtningsmåderne i officersinternaterne sig på højst forskellig måde. På Søofficersskolen søgte man at få tiden til at gå på bedste måde. Således fik man oprettet sprogkursus i engelsk, spansk og tysk med over 100 deltagere i engelsk, 30-40 i spansk og 7 i tysk. ...

På Skodsborg var man mere inde på at pålægge sig martyrium, hvorfor man ikke der ønskede etableret underholdning.«³

Rambergs beskrivelse er ikke i nogen dybere modstrid med beretninger fra de internerede skrevet efter begivenhederne.

Kaptajnløjtnant Gustav Hector var næstkommanderende på Kongelundsfortet i 1942-43, og som det fremgår af hans beretning, der er skrevet til eget brug i løbet af vinteren 1945/46, var denne periode præget af frustration: »Vi var mange, der var bitre og ikke så lidt misundelige på alle de civile modstandsfolk, som vi syntes på mange områder netop udførte det arbejde, der rettelig under en eller anden form tilkom os. Medens de udrettede deres værdifulde gerninger, var vi andre tvunget til at udføre en militærtjeneste, der i mangt og meget lå usmagelig nær den tyske værnemagts arbejdsområde.« Hector hentyder her utvivlsomt til Søværnets kystbevogtning og især minestrygningen.

For Hector retter Flådens sænkning og en senere tilknytning til modstandsbevægelsens militærgrupper op på den ydmygende virksomhed indtil den 29. august. Alligevel bliver hans konklusion: »Den 29. august 1943 og dagene derefter bragte mig selv som så mange af mine gode kammerater... store og uudslettelige skuffelser og bitre erfaringer.« Hectors formuleringer svarer ikke til det billede, der er givet af forløbet som en stor sejr for danske interesser og for dansk selvfølelse – »den gode søndag«, som Frode Jakobsen kaldte den. Her er det sikkert ikke uden betydning at Hector gjorde tjeneste ved et af forterne. Her kunne der ikke sænkes et skib, i stedet blev

3. Kaptajnløjtnant Ramberg: Rapport fra Danmark 29.8.-5.10. 1943, Stockholmsarkivet XXIIIA, læg: Holmen.

bundstykker m.m. fra håndvåben og dele af skytset sænket i en mælkejunge. Det var åbenlyst ikke tilstrækkeligt til at en kampivrig yngre officer følte at der var gjort nok.

For de der tænkte i politiske baner eller i relation til den danske befolkning's holdninger var begivenhederne den 29. august et stort fremskridt, og ikke mindst Flådens sænkning et iøjnefaldende signal til omverdenen om Danmarks ændrede status. For Søværnets ledelse, de højere officerer, for de mange der havde været med til sænkninger m.v. og for den civile opinion var forløbet en næsten uplettet succes. For de mest aktivistiske unge officerer og kadetter var det ikke helt nok. Ønskerne havde gået i retning af en egentlig militær kamp med tyskerne – en sænkning af skibene var altid noget, men set i forhold til ønsker og vilje, ikke helt tilstrækkelig. Blandt dem var der adskillige, der ønskede kamp for kampens eller for »ærens skyld«. Et udtryk der, for mange helt unge officerer på det tidspunkt og i den sammenhæng, ikke var knyttet nogen form for reservationer til eller og det var heller ikke noget som skulle underordnes realpolitiske hensyn.

En vurdering, der antagelig dækker et flertal blandt de yngste årgange finder vi f.eks. hos H.M. Petersen, der som søkadet var interneret på Søofficersskolen og i 1971 skrev: »Ja stemningen den var jo i og for sig ret god, lige i starten var man jo trods alt glad for at det var lykkedes at gøre noget, som vi jo godt kunne se ikke behagede tyskerne, og det var dog, selvom det ikke var det man havde set frem til, at man skulle kæmpe ved at sænke sin flåde, så var det dog opmuntrende, da man ikke skulle opfatte det som en militær handling, mere som en politisk handling.«⁴

Når tyskerne beskrives i beretningerne betones det brutale overfald, forvirringen og at der anvendes unødvendig magt, bl.a. beskydningen af Holmen efter Flådens sænkning, hvor der bliver dræbt og såret adskillige danske marinere. Tyskerne er brøsig og samtidig nervøse – og i mange beretninger peges der på at tyskerne konfiskerer private ejendele, opbryder private skuffer m.v. Den slags er ikke med i sene beretninger – og afspejler selvfølgelig at den øjeblikkelige vrede og ophidselse ikke holder, når det drejer sig om småting. I de første uger og måneder efter huskes enhver ydmygelse, også selvom den var nok så lille.

På Tårnborgh udenfor Korsør var der i de første uger efter den 29. august samlet mandskab og officerer, der ikke alle kunne se tilbage på »en stort set vellykket sænkning«. Skibe i Korsør var blevet overrumplet under kamp med flere faldne og sårede og skoledelingen var blevet taget under meget forskellige vilkår. Det gav sig også udslag i en meget vanskelig håndterbar stemning i interneringslejren. Især skoledelingens kadetter og unge søløjtnanter var skuffede og vrede over forløbet af tyskernes overtagelse af skoledelingens flagskib, *Ingolf*.

I sin dagbog fra interneringen noterede kaptajnløjtnant Bisp den 3. september: »Ligesom de foregående dage blev der også i formiddag afholdt fritstående øvelser, men utilfredsheden hermed kom til udbrud netop under dette møde, idet flere af soldaterne blev stående og undlod at udføre de befalede øvelser. Kommandøren (Evers) blev tilkaldt og forsøgte at tale dem til rette, men stemningen var ulden. Folkene mente ikke, at de i en fangelejr kunne tvinges til at deltage i disse øvelser. Man følte i det store og hele, at Chefen ville opretholde den sædvanlige militære disciplin og skibsånd.« Det

lille »oprør« lykkedes i den forstand at Chefen måtte acceptere, at deltagelse i gymnastik var frivillig.⁵

Tilstanden bekræftes i senere beretninger. Det var selvfølgelig velkendt at kommandør Evers blev afskediget efter besættelsen på grund af manglende initiativ i forbindelse med begivenhederne ved skoledelingen den 29. august. Det er klart at han kommer til at stå i et meget lidet flatterende lys i beretningerne, når hans passivitet den 29. august kombineres med strenge krav til disciplinen, efter at de egentlige begivenheder er overstået. Forskellen mellem tidlige og sene beretninger kommer kun frem i relation til forklaring: I en samtidig dagbog er situationen åbenlys, forklaringen fremgår implicit af hele situationen. I den sene beretning bygges der på en fast etableret tradition og forklaringen gøres eksplicit. I 1968 beskriver J. O. Frederiksen, der i 1943 var søløjtnant (R) begivenhederne på Tårnborg: »Chefen for Søkadetafdelingen, Kommandør Evers, fandt det efter kort tids ophold i lejren, hensigtsmæssigt at indføre en disciplin, der tangerede tysk opfattelse af dette begreb ret kraftigt. De yngre skibschefer var ikke stemt for denne ændring specielt på grund af samme chefs mangel på optræden, ved begivenhederne i Kadetafdelingen den 29. august. Da det blev klart at vi søofficerer af reserven havde samme opfattelse af sagen som de yngre skibschefer, blev vi optaget i lejrrådet, der indtil da bestod af skibschefer, men ikke af førere af patruljefartøjer. Kommandør Evers blev derefter nedstemt og normal disciplin blev opretholdt i Tårnborglejren.«⁶

Forskelle i holdning baseret på erfaringer og optræden den 29. august kunne uddybes ud fra forskelle i alder og forskelle i rang: De unge (og her især kadetter og søløjtnanter) kunne se de ældre officerer som for forsigtige og for bundne af hensynet til den danske regering. På trods af de beskrevne episoder og holdninger, der var udtryk for en vis opposition, er der i Søværnets interneringsperiode relativ stor enighed og samhørighed – ikke mindst sammenlignet med tilsvarende i Hæren. Forskellen var at hærens mandskab udefra og internt mødte bebrejdelser for at der ikke var gjort tilstrækkeligt med forberedelser til at imødegå det tyske overfald, at der ikke var kæmpet nok, at der ikke var ødelagt materiel nok, og at den tyske overrumpling var sket for let. Tilmed blev Hærens folk ustandselig udsat for sammenligning med Søværnet og Flådens sænkning. Det gav selvfølgelig omvendt selvfølelse blandt Søværnets folk.

Efter interneringen

Natten mellem den 1. og 2. oktober foretog tyskerne aktionen mod de danske jøder, og i et opråb samme morgen blev en frigivelse af de danske soldater fra interneringen kædet sammen med jødeaktionen. Det forargede og ophidsede naturligt nok en stor del af den danske befolkning. General Gørtz og admiral Vedel protesterede skarpt overfor tyskerne – og det plumpe tyske forsøg på at få større accept af jødeaktionen gennem soldaterfrigivelsen, viser hvor beskeden føling tyskerne på det tidspunkt havde med udviklingen i danskernes holdning til besættelsesmagten og besættelsen.

Søværnets faste mandskab blev holdt endnu nogle uger i fangenskab, den 20.-22. oktober blev de endelig sluppet fri. Der havde været ivrige diskussioner af hvad man burde gøre efter interneringen. En gruppe helt unge office-

4. H.M. Petersen, høring 18.10.1971 v. K. Lundsteen og P.A. Mørch, Marinestabens historiske sektion, RA.

5. Kaptajnløjtnant Bisp: Dagbog og beretning: »29. august og dage derefter«. Marinens bibliotek.

6. J.O. Frederiksen, beretn.

7.11.1968, RA.

rer havde allerede mens de var interneret fået kontakt med Holger Danske, de havde fået uds muglet våben og sprængstoffer fra Holmen, og de fortsatte arbejdet på fuld kraft i Holger Danske. En gruppe kvartermestre fik på samme måde kontakt med BOPA. Ingen af disse grupper havde behov for nogen særskilt kontakt opadtil i Søværnet.

For at holde sammen på mandskabet etablerede Marineministeriet både legale og illegale aktiviteter. Legalt blev yngre officerer og officerer bedt om/beordret til at deltage i civile sprogkurser, maskinkurser, navigationskurser o.s.v. Delvis illegalt blev der etableret en varslingsordning i tilfælde af en truende ny internering eller en deportation til Tyskland.

På basis heraf blev mandskabet gradvist ledt over i en række illegale aktiviteter: Illegale ruter til Sverige, bevogtningsopgaver, instruktion af civile modstandsgrupper og for den største dels vedkommende: etablering af militærgrupper til beskyttelse af havne og skibe. Det såkaldte Toldbodkompagni under modstandsbevægelsens Københavnsledelse var den største samlede enhed af Søværnets faste mandskab. Set i forhold til hærledelsens ofte anstrengte forhold til den civile modstandsbevægelsens kommandoorganer var Søværnets relationer til modstandsbevægelsen både i toppen og på gulvet præget af et langt mere tillidsfuldt samarbejde.⁷

Det var ikke uden betydning at Søværnets folk mødte op med det omdømme, at her var der handlekraft, beslutsomhed og national indstilling: Flådens sækning skabte en grundlæggende positiv samarbejdsatmosfære. Vigtigere var det nok alligevel at Søværnets illegale ledelse lod grupperne indgå i modstandsbevægelsens kommandostruktur, og ikke holdt dem separat på samme måde som Hærens O-grupper i Storkøbenhavn og på Sjælland.

Omtalen af Flådens sækning og begivenhederne omkring den tyske aktion mod værnene den 29. august 1943 i den illegale presse og i illegale pjecer indeholder stort set de samme temaer og opfattelser, som beretningerne fra Søværnets personel. Det er i sig selv et vidnesbyrd om der i perioden 1943-45 ingen væsentlige holdningsmæssige forskelle var på de officerer og befalingsmænd, der skrev beretninger og de kredse af modstandsbevægelsen, der formulerede sig i illegale blade. Modviljen mod tyskerne og de nationale følelser havde nu skabt den overensstemmelse mellem folk og værn, som det forsvarsvenlige Danmark så stærkt havde ønsket i 1930'erne.

Først og fremmest bringer den illegale presse beretninger om Flådens sækning m.v. Der er i befolkningen behov for detaljer om begivenhederne. Stilen er gennemgående højstemt præget af behovet for begivenheder med symbolværdi. Der er ikke særskilt stor forskel på opfattelserne i illegale blade til venstre og til højre i det politiske spektrum. Det er tydeligt at beretningerne udarbejdet lige efter den 29. august og indsendt med henblik på Søværnskommandoens generalrapport indgår i kildematerialet – ligesom elementer fra generalrapporten er med i flere publikationer.

Den mest fyldige behandling »Flådens kamp og sækning den 29.8.1943« udgives på et illegalt forlag betegnet *Niels Juel's* forlag indeholder væsentlige dele fra generalrapporten og er bl.a. trykt og solgt af DKP's Rødovreafdeling. Skriftet må være udarbejdet og samlet af en eller flere af Søværnets folk, idet stil og generel holdning er temmelig fjernt fra DKP's normale i illegale skrifter og der er trukket på intern viden og materiale fra Søværnet. I

Illegal udgave, der cirkulerede blandt flådens personel. Samtidige kilder hævder, at den blev skrevet ved søminevæsenet og udpeger Materielmester Oluf Ejner Ungermann som forfatteren, men det er ikke dokumenteret.

forordet hedder det: »Aldrig før har vi været knyttet så fast til flaget, aldrig før har vi følt, at friheden har været så tunge ofre værd som i denne stund. Vi bøjer derfor vort hoved for dem, der satte livet til den 29. august i fast overbevisning om, at det ikke var forgæves, thi der kommer en tid efter denne, hvor gunstig vind fylder sejlene, og hvor fangenskabets lænker brister, Indtil da vil vi leve og handle i vor tro på at: Aldrig kan et folk forgå, som ikke vil det selv.« Foruden indledninger er der en udførlig gennemgang af Flådens sænkning, de enkelte skibes skæbne med særlig vægt på *Niels Juel* og *Hvidbjørnen* samt en liste over Søværnets faldne. Der er tegnede illustrationer af bl.a. *Niels Juel*, *Hvidbjørnens* sænkning m.fl. Pjecen solgtes for 2,50 kr. og er vel simpelthen trykt og distribueret dels fordi der har været en efterspørgsel dels for at få finansiering af anden illegal virksomhed gennem salget.

Tilsvarende er en af beretningerne fra officererne på *Niels Juel* udgivet illegalt som pjecce under titlen »*Niels Juel's* endeligt den 29.8.1943« og solgt til fordel for illegalt arbejde for 1 kr. I afslutningen dedicerer pjecen således: »Og med denne beretning slutter jeg fortællingen om *Niels Juel's* skæbne, fortællingen som dels er tænkt som en hyldest til kommandørkaptajn Westermann dels er tænkt som et bevis for, at ånden i den danske ungdom er stemt for at kæmpe for friheden.«

De illegale blade havde typisk en fast modstandspolitisk tilknytning, og udtrykt modstandsorganisationsholdning, hvad enten det var kommunisterne, Frit Danmark, Ringen eller konservativt prægede blade og organisationer som f.eks. Hjemmefronten og Studenternes Efterretningsstjeneste. Hvad angår Flådens sænkning kan der kun med besvær spores forskelle i holdning mellem bladene. Der er tale om en national symbolsk handling alle kan bifalde, som er egnet til at samle befolkningen og til at give selvfølelse.

De kommunistiske blade giver begivenhederne god omtale. I et ekstranummer af Land og Folk den 1.9.1943 skrives: »Så meget står dog fast, at vor Flåde fik de ikke. Den kan de ikke anvende mod de forenede nationer. Ca. 20 enheder blev sænket i Københavns Havn, og et større antal lykkedes det fra forskellige positioner at undslippe til Sverige.« I det kommunistiske Odense-blad »Trods Alt« er både menige marinere og admiralen med, omend den menige er nævnt først: »Det sande Danmark... har talt gennem den menige danske soldats og marinere tapre holdning overfor en dræbende stormagt...og en så god dansk holdning viste Flådens chef, Admiral Vedel, som iflg. den svenske radio gav ordren om, at sænke de danske krigsskibe eller sejle dem til Sverige. Følg den danske flådes og ikke Scavenius og Stamms eksempel.«⁷

Hvor Land og Folk og Trods Alt yder øjeblikssagitation, så er der tid til mere eftertanke i en publikation udsendt af Frit Danmark i december 1943 med titlen »29. august 1943« her fremkommer modstillingen hær contra flåde, som findes tilsvarende i mange beretninger – formuleringerne er dog forsigtige, idet der ikke måtte markeres for megen splittelse udadtil. Det vil tyskerne kunne udnytte. »Skal vi være ærlige må vi indrømme, at der er meget, vi kunne ønske havde formet sig anderledes natten mellem den 28. og 29. august, desværre viste det sig jo, at den begejstring, man troede over den helttemodige modstand, som vi alle var optændt af i de første dage, ikke helt havde den baggrund, man troede. Vi kan være stolte over, at den danske flåde sænkede sig selv, men bortset fra dette og fra spredte begivenheder,

7. Palle Roslyng-Jensen: Værnes politik – politikernes værn s. 306 ff.

8. Land og Folk, ekstranummer 1.9.1943, Trods Alt nr.13, sept. 1943.

hvor danske soldater gjorde deres modige indsats, har vi ingen grund til national begejstring over det forsvar, der blev præsteret.»⁹

Allerede i Frit Danmarks septembernummer bringes en skitse over Holmen med de sænkede skibe indtegnet. Det er samme skitse, der indgår i Generalrapporten, og skitsen fra Frit Danmark kan kun stamme fra en centralt placeret officer, antagelig fra Marineministeriet.

Efter besættelsen

Den dominerende fremstilling af Flådens sænkning, nemlig kommandør-kaptajn F.H. Kjølens bog »Da Danmarks flåde blev sænket«, blev udgivet i august 1945 med bogens forord dateret til juli 1945, men den er reelt skrevet i september-oktober 1943 – og den samme skitse fra Holmen er også med her.

F.H. Kjølens var stabschef hos Chefen for Kystflåden, Kommandør Ipsen den 29. august 1943 og aktiv deltager i udførelsen af sænkningen (på samme måde, som han havde været centralt placeret i begivenhederne omkring Danmarks besættelse den 9. april som marineattaché på det danske gesandtskab i Berlin). Som interneret på Skodsborg Søbad begyndte Kjølens at skrive sin bog gennem egne oplevelser, oplysninger han kunne hente på stedet fra medinternerede »kammerater«, som Kjølens selv benævner sine kolleger. Et markant udtryk for den fællesskabsfølelse, der blev skabt af begivenhederne og situationen. Kjølens kunne endvidere trække på de beretninger, som officerskollegerne arbejdede på netop i disse uger, og hans bog har store uddrag af henholdsvis kaptajnløjtnant Seehusens beretning, som næstkommanderende på *Hvidbjørnen* (skoledelingen) og kaptajnløjtnant Hastrups beretning, som chef for minefartøjet *Lougen* på Holmen.

Kjølens tager i oktober 1943 til Sverige og bliver senere chef for den danske flotille tilknyttet Den danske Brigade i Sverige. Han havde oprindelig tænkt sig en udgivelse af sin bog i Sverige, men bliver hjemmefra af den illegale marineledelse bedt om at lade være, med den begrundelse at en sådan udgivelse, af tyskerne kunne anvendes mod den legalt fungerende admiral Vedel og den kunne evt. udnyttes som et påskud til fornyet internering. Kjølens bog udkommer derfor først efter besættelsens ophør – den er således ikke baseret på Generalrapporten, men udnytter stort set det samme materiale, som Generalrapporten. Den er skrevet i en livlig tone, den har mange detaljer med og den holder sig snævert til begivenhederne i Søværnet. Stort set enhver fremstilling af Flådens sænkning siden 1945 bygger i større eller mindre udstrækning på den.

Under forfatternavnet Niels Ebbesen fik Aage Heinberg i Sverige udgivet tre bøger om udviklingen i Danmark. De er skrevet i traditionel nationalt samlende form. Heinberg har selvfølgelig flådens sænkning med, og der ingen tvivl om, hvem der er i hovedpersonen i forløbet hos Heinberg, nemlig F.H. Kjølens. Heinberg har kunnet anvende enten Kjølens manuskript eller han bygger på mundtlige beretninger fra Kjølens.¹⁰

Denne vægtning af forløbet har været bemærket af officerer, der deltog i begivenhederne på Holmen den 28.-29. august. Søløjtnant M.E. Michelsen var chef for Holmens vagtkompagni og således også en vigtig person i forbindelse med Flådens sænkning. I en beretning fra 1971 formulerer han sig

9. »29. august 1943«, udgivet af Frit Danmark, december 1943. For en grundigere redegørelse for om-talen af flådens sænkning i illegal presse se: Palle Roslyng-Jensen: Flådens sænkning den 29.8.1943 i illegal presse og litteratur, Marinehistorisk Tidsskrift, I, 4, s. 20-24, 1968.

10. Niels Ebbesen: Danmark under jorden, Stockholm 1944, s. 24 ff.

*Kommandørkaptajn
F. H. Kjølse i november 1940.
(Orlogsmuseet).*

eksplicit kritisk mod Kjølse »...idet det jo af pjecen (Kjølse) fremgår, at det hele gik så uhyre udmærket, planmæssigt, programmæssigt og det var jo selvfølgelig på grund af Kystflåden og ikke mindst stabschefen ved Kystflådens kyndige ledelse, at det gik så godt, som det gjorde på Holmen, og min påstand er, at havde tyskerne gået ind kl. 4, så tror jeg ikke, der havde været tid til disse forberedelser, som vitterlig blev foretaget imellem kl. 4 og 5.« Michelsens problemstilling er, at tyskerne dukkede op med parlamentærer kl. 4 og beder om at tale med chefen – de ledes en omvej til Chefen for Flådestationens kontor p.gr. af en med fortsat optrukket bro – og først efter overgivelse af ultimatum trænger de ind på Holmen. Vedel havde på den anden side ikke mulighed for at afgive ordre om sænkning før der var konstate-

ret et uprovokeret tysk angreb, så Michelsen antydning af at der ikke tilkom Kystflådens chefer, så meget af æren, tager ikke alle situationens omstændigheder med i betragtning.¹¹

De store samlede fremstillinger af besættelsestidens historie, der udkom i årene kort efter 1945 har Flådens sækning med i varierende omfang. Det af Aage Friis redigerede »Danmark under Verdenskrig og Besættelse I-V« har ingen udførlig omtale. Vedel modtog allerede i 1943 en opfordring til at skrive et bidrag til værket, men valgte at lade være.¹² Med P. Munch som en af hovedforfatterne og Rechnitzer som en anden af medarbejderne ville reaktionerne sikkert heller ikke have været gunstige i Søværnet. I det socialdemokratiske orienterede værk »Danmark besat og befriet I-III« redigeret af Hartvig Frisch m.fl. bringes simpelthen et uddrag af Kjølens bog.

Den af Vilhelm la Cour redigerede »Danmark under besættelsen I-III« har en fyldig gennemgang af Flådens sækning skrevet af en anden af de absolutte hovedpersoner, chefen for *Niels Juel*, kommandørkaptajn C. Westermann.¹³

Westermanns fremstilling er bredere end Kjølens, og den har også medtaget f.eks. *Ingolf's* overrumpling, der forbigås af Kjølens med let hånd. Det er tydeligt at Westermann bygger på Generalrapporten og officersberetningerne, derudover må det anses for givet at manuskriptet har været forelagt Vedel, idet redegørelsen for forberedelser og ordreafgivelse er meget omhyggelig. Hvis vi går udenfor den officøse Generalrapport kan vi derfor med god grund betragte Westermanns fremstilling, som den af Søværnets ledelse »autoriserede«. Admiral Vedel skriver i 1955 i anledning af tiåret for Danmarks befrielse en kortere redegørelse for begivenhedsforløbet omkring Flådens sækning og for Søværnets stilling under besættelsen. Fremstillingen bringer ikke noget nyt i forhold til Westermanns redegørelse.¹⁴

Kjølens bog udkommer i august 1945, og ved den første årsdag, der frit kan fejres og omtales, den 29. august 1943, er det åbenlyst Kjølens version af begivenhederne, der bygges på overalt i pressen. I Berlingske Tidende henviser Poul Hansen direkte til bogen i sin redegørelse og det samme gør Socialdemokraten.

I Politikens gennemgang fremkommer den oplysning, at Vedel nogle uger efter den 29. august 1943 havde samlet en kreds af journalister, og der redegjort for sin version af forløbet samt for forberedelserne til sækningen.¹⁵

Vi kan derfor konstatere at der på dette tidspunkt er gode grunde til den store samstemmighed i omtalen og vurderingen af Flådens sækning. For det første havde begivenhederne i sig selv en samlende karakter i den nationalt og politisk anspændte situation, for det andet underrettes den samlede legale presse af forløbets ubestridte hovedperson, viceadmiral A.H. Vedel – og der var tætte forbindelser mellem den legale og den illegale presse, så de væsentligste illegale blade har den samme kilde. I stort set alle redegørelser og fremstillinger er det samme skriftlige materiale der anvendes, nemlig officersberetningerne til brug for Generalrapporten udarbejdet i efteråret 1943, senere F.H. Kjølens bog og Generalrapporten optrykt i bilagene til Den parlamentariske Kommissions betænkning. Vi kan således konstatere at det grundlæggende kildemateriale overalt er det samme og at det er Søværnets egne folk, – herunder nogle af de vigtigste aktører, der står for de beskrivelser, der danner basis for næsten enhver omtale af Flådens sækning.

Hvis vi følger opinionsdannelsen omkring Flådens sænkning på længere sigt er der i senere fremstillinger og senere omtale ingen forsøg på at omgøre, at der her er tale om en af besættelsestiden vigtigste symbolske handlinger, men de perspektiver Flådens sænkning tillægges skifter efter tidens problemstillinger.

Ved femårsdagen i 1948 er det stadig det faktiske begivenhedsforløb, der fylder i aviserne. I Socialdemokraten optrykkes som kronik Hartvig Frisch's beskrivelse i »Danmark besat og befriet«, d.v.s. reelt citerer og refererer fra F.H. Kjølens. Begivenhederne i Søværnet fylder 75% af hele reportagen om den 29. august. Berlingske Tidende sætter Flådens sænkning i forbindelse med Søværnets traditioner, og peger bl.a. på begivenhederne i 1807 som en parallel. Flådens sænkning er »en bod for bitterheden over torpedobådernes neddyssede udlevering i »samarbejdets« dag.« Det sidste motiv er klart fremhævet i Westermanns skildring af forløbet, men ikke i Kjølens.

Dagen fejres i København med folkefest på Langelinje, hvor der aflægges besøg i Søværnets nye orlogsfartøjer og samles ind til fordel for et Frihedsmuseum. I forbindelse med mindehøjtideligheder, taler i radioen m.v. er det tydeligt at Vedel indtager en meget fremskudt position, og at han overalt sættes før general Gørtz.

Ved tiårsjubilæet i 1953 afholder Frihedsbevægelsens Samråd en mindehøjtidelighed på Christiansborg Slotsplads. De to hovedtalere er Frode Jakobsen og A.H. Vedel. Danmarks medlemskab af NATO og den skærpede internationale situation indgår nu overalt i kommentarer til de historiske begivenheder, hvor neutraliteten i 1948 var med til at trække et forsigtigt slør henover aktuelle tolkninger af læren af den 29. august.

Mest direkte er Information, der udsender et 32 sider stort tillæg om Flåden og i en artikel af Børge Outze benævner Flådens sænkning »den største sabotageaktion«. Jørgen Hæstrups grundlæggende værk »Kontakt med England 1940-43« udkom samme år, og Outze synes tydeligt i sin skildring at bygge herpå. Bladets leder anfører: »Ser man med friske øjne på Danmarkskortet og på Danmarks militærgeografiske overvejelser indenfor Atlantpagten synes det indlysende at Flåden er udpeget til at spille en hovedrolle ved løsningen af vort lands forsvarsmæssige opgaver. Ser vi yderligere på de aktuelle strategiske overvejelser indenfor Atlantpagten synes det ligeså indlysende at Flåden sammen med flyvevåbnet som de mest bevægelige forsvarsgrene må træde stærkt i forgrunden. Den 29. august 1943 vil være en af de lysende kendsgerninger, hvorpå en ny flådetradition kan bygges op, og som kan tjene til at give Flåden den popularitet, som den har behov for.«¹¹

Hvorvidt Flåden faktisk nød en sådan større politisk bevågenhed f.eks. med hensyn til bevillinger, baseret på den her konstaterede stærkere stilling i opinionen er det ikke muligt at sige noget afgørende om. En klar rivalisering mellem værnene har været udtalt i hele dette århundrede. Den har bygget på forskellige værnskulturer og forskellige strategiske og taktiske opfattelser, og disse har også gjort sig gældende efter værnenes genopbygning fra 1945 og efter Danmarks tilslutning til Atlantpagten.¹² Der eksisterer ikke noget tilgængeligt kildemateriale, der tillader konklusioner med henblik på i hvilken udstrækning Søværnets positioner er blevet styrket i denne sammenhæng på grundlag af den stærkere stilling i opinionen baseret bl.a. på

11. Vedr. de omstændigheder, der skulle være opfyldt for at ordren kunne gives se: Hans Chr. Bjerg: Den danske flåde 29. august 1943, s.119-132 i: Tidsskrift for Søværnen 1983.

12. Vedels dagbog d. 1943, A.H. Vedels arkiv, RA.

13. Vilh. la Cour (red.): Danmark under besættelsen I s.403-442.

14. A.H. Vedel: 10 år efter, Tidsskrift for Søværnen 1955 s.193 ff.

15. Berlingske Tidende 28.8.45, Socialdemokraten 29.8.45, Politiken 29.8.45, Einar Skov.

16. Information 28.8.1953.

17. Se Michael H. Clemmesen: Værnskulturerne og forsvarspolitikken, 1986.

Flådens sænkning og tilsvarende et mere gnidningsfrit samarbejde med den civile modstandsbevægelse.

I 25-året for den 29. august 1943 er de aktuelle perspektiver, som begivenhederne i 1943 kan indplaceres i, mindre oplagt forbundne med besættelsestidens problemstillinger. I august 1968 finder den sovjetiske invasion i Tjekkoslovakiet sted og det såkaldte »Pragforår« nedkæmpes med våbenmagt. Det er ikke mærkeligt at lederskribenter, talere ved mindehøjtideligheder o.s.v. griber fat heri, og ser det tyske overfald den 29. august og danskernes reaktion herpå i lyset af disse dages sovjetiske militæraktion.¹⁸ En tyndere parallel er ungdomsoprøret i 1968, som en genoptagelse af »oprøret« mod samarbejdspolitikken og tyskerne i 1943.

I 1968 kan det være sværere at forklare relevansen af den 29.8. 1943 for de store befolkningsgrupper, der ikke selv har oplevet besættelsen. Det medfører kunstgreb som overskriften »Ungdomsoprørerne i 1943 og 1968«.¹⁹ Flådens sænkning er stadig med som en af de helt markante begivenheder, og det velkendte billede af den sænkede *Peder Skram* ved Holmens mastekran bringes endnu engang. I 1968 er det nu sidste gang at besættelsestidens aktører dominerer med bl.a. kronikker af Bertel Dahlgaard, Jens Lillelund, Børge Outze m.fl. Søværnets folk er heller ikke her som ved andre lejligheder meget skrivende i offentlig sammenhæng.

De tolkninger, der svarer til historikernes konklusioner gennem arbejdet med arkiverne i løbet af 1960'erne og 1970'erne er nu fremme i omtalen af den 29.8.43: 1) At politikerne ikke ønskede bruddet den 29.8.1943, men tværtimod gjorde alt for at forhindre det. 2) At det først og fremmest var tyskerne, der ville bruddet – af frygt for at blive faldet i ryggen af dansk hær og flåde i tilfælde af en allieret invasion.

Når vi endelig går helt frem til 40-årsdagen i 1983 dominerer de artikler i pressen, der har en analyserende karakter. Sådan må det gå. Historikerne får altid det sidste ord. I relation til Flådens sænkning den 29.8.1943 kan vi tilsvarende konstatere at begivenhederne i denne anledning og i andre sammenhænge indplaceres i et bredere perspektiv med hovedvægt på en forklaring af Søværnets stilling under besættelsen og dets betydning for forholdene til besættelsesmagten og til de allierede.²⁰

Den samtidige tradition og dens vurderinger var ikke forkerte, men var naturligvis udtryk for sin tids prioriteringer og behov. Der stilles hele tiden nye spørgsmål til historien og derfor bliver der også forskel på svarene.

18. Aktuelt 29.8.1968, Niels Jørgensen: »For kampen mod fascismen må føres videre ... netop nu står et af hovedslagene i Tjekkoslovakiet.«

19. Radioudsendelse 29.8.1968 tilrettelagt af historikeren Henrik S. Nissen og Niels Jørgensen i Aktuelt 29.8. 1943 med overskriften »Ungdomsoprøret for 25 år siden.«

20. Jvfr. Hans Kirchhoff: Augustoprøret I-III, 1979, Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980, Hans Chr. Bjerg: Ligaen I-II, 1985 og Hans Chr. Bjerg: Den danske Flåde 29. august 1943, Tidsskrift for Søværnet 1983 s. 119-132.

Begivenhedernes indflydelse på udlandets vurdering af Danmark

Af Anker Svart

De benyttede tekster er til dels baseret på gengivelse i »Frit Danmark« fra London, ligesom bladets løbende omtale af begivenhederne har været en værdifuld støtte. Forsiden af New York-bladet *Daily News* af 30. august 1943 er reproduceret fra »Frit Danmark«. Adgangen til *New York Times* har været af uvurderlig betydning. Copyright © 1943 hos *New York Times*. Gengivet med tilladelse.

De begivenheder, der nåede deres højdepunkt 29. august 1943, fik – naturligvis særlig fra den nævnte dato – i den allierede verdens presse og radio en omtale, der hverken i indhold eller omfang lod noget tilbage at ønske.

I denne sammenhæng koncentrerer opmærksomheden selvsagt om Søværnet, som leverede materiale såvel til store overskrifter som til detaljerede referater og afsnit i ledende artikler.

Under overskriften »Det danske oprør« skrev *Times* i London 31. august i en leder, som nævnt i *Frit Danmark* den 10. september 1943:

»-- -- Det lille danske søværn var tydeligvis forberedt på lejligheden: otte af dets skibe er undsluppet til svenske havne, og andre er reddet fra fjendens klør gennem sænkning.«

I USA havde *New York Times* 30. august som første overskrift meddelelsen om flådens sænkning og skrev samme dag på ledersiden:

»-- -- Oprøret vil blive knust af de tyske hæres uden sammenligning så langt større magt; men ikke, før den danske flåde er sænket eller bragt til Sverige for øjnene af den nazistiske herre. Og ikke, før det danske folk har givet sine venner blandt De Forenede Nationer fornyet grund til at ære deres ukuelige ånd og en ny anledning til med al mulig hast at fremskynde de planer, der er lagt for invasionen af kontinentet.«

Også *New York*-bladet *Daily News* havde den 30. august en markant forside.

Fra officiel allieret side udtryktes offentligt stor anerkendelse af Søværnets optræden:

I en tale i Den Danske Klub i London på Kongens fødselsdag 26. september hyldede den britiske marineminister A.V. Alexander de danske søfarendes og skibes indsats for den allierede sag og udtalte om Søværnets andel i begivenhederne 29. august:

»De modige handlinger som blev udført af den danske flåde under krisen for nylig for at hindre, at dens skibe faldt i fjendehånd, må have inspireret alle danske, hvor de end befinder sig, og påkaldt hele den frie verdens sympati og beundring. Vi glæder os over, at torpedobåden *Havkatten* nåede svensk farvand sammen med nogle armerede kuttere og minestrygere.

DANES SINK NAVY TO BALK NAZIS WHO SEIZE KING TO CRUSH REVOLT; RUSSIANS FORGE AHEAD IN UKRAINE

Nazis Borrow Shield From Middle Ages

By The Associated Press.
MOSCOW, Aug. 29.—The latest device the Germans have produced in their efforts to defend themselves against the Red Army's summer offensive is a portable armor-plated shield something like the type the crusaders used to carry.

The shields, measuring 80 by 36 inches, are placed about every 100 yards of front at most important points, and German troops hide behind them to fire on advancing Red Army men, according to Pravda, official Communist party newspaper.

The Germans have also produced steel and concrete boxes, holding six or seven men, that were set ready-made fortifications, Pravda reported, adding that more than seventy of these were found along two and a half miles of the Donets Basin front.

Several of these boxes are sometimes placed on top of each other to form a multiple-storied pillbox.

90 VILLAGES TAKEN

Red Army Storms Rail Town Near Kharkov—6,000 Nazis Slain

RUSSIANS GAIN 4-9 MILES

Drive in Bryansk Is Speeded—Foe in Donbas Reported Destroying Stores

By The Associated Press.
LONDON, Monday, Aug. 30.—Russia's southern armies plunging toward the Dnieper River killed 6,000 Germans and captured nearly 100 villages yesterday in gains of four to nine miles, Moscow announced early today, amid strong indications that Axis lines were cracking in the huge Donets Basin.

Soviet airmen reported the Germans were blowing up ammunition dumps and stores southwest of Voroshilovgrad in the Donets Basin preparatory to retreat.

A communiqué also announced that one Russian formation alone had killed 3,000 Germans and was "forcing ahead, crushing enemy manpower and equipment," in that area.

Hundreds of Germans were surrendering in masses at a 20-mile front between Bryansk and Voroshilovgrad, Moscow said, as the Red Army continued to display as unimpeded summer push.

In the stepped up drive on Bryansk, the Red Army carried on its old tactics of outflanking the main enemy centers of resistance, breaking through weak points and forcing the Germans to withdraw.

Red Star, the official Army organ, said the Germans were displaying considerable strength in this sector, particularly artillery and planes, but that the advance was proceeding.

Ball Junction Captured
A great sweeping movement west and south of Kharkov—about 400,000 Germans in the extended Donets Basin—has been reported.

The Germans were reported throwing construction battalions and other rear-guard units into desperate fighting to hold their Donets line. If they are forced to withdraw, they face a 300-mile retreat westward to the Dnieper River bend.

Ninety villages fall to the Russian west and south of Kharkov, where gains up to seven and one-half miles were made, the Russians said. Among the towns captured was Lyubim, a rail junction town.

Continued on Page Two

TROUBLE IN DENMARK FOR THE GERMANS

When the Nazis applied martial law to the country, Danes opposing their attempt to seize the navy yard at Copenhagen (1) scuttled some warships there and sailed others to the Swedish ports of Landskrona and Malmö. The martial law was declared as a result of a wave of sabotage that had originated at Odense (2) and spread as far north as Aalborg (3). Germany was having difficulties with Sweden, too. A Stockholm protest against the sinking of two Swedish trawlers off Hirtshals (4) was countered with a Berlin statement that they had entered a prohibited zone.

MARTIAL LAW SET

Germans Depose Cabinet—King Believed Held in Summer Palace

FIGHTING IN COPENHAGEN

Troops, Sailors and Civilians Battle Reich Soldiers—300 Tanks Patrol the City

By GEORGE AXELSSON
By Telephone to The New York Times.
STOCKHOLM, Sweden, Aug. 29.—The Danish Navy staged a "Trolden" early this morning, when part of the fleet was scuttled in Copenhagen Harbor and other units fled to Sweden rather than submit to the Germans, who had declared martial law, applying to the whole of Denmark, at 4:10 A. M.

A spirited battle ensued when the Danes opposed the German attempt to seize the Copenhagen navy yard. The crews of those units that did not have time to get away blew up ammunition dumps and finally scuttled their ships. Reports of the explosions and gunfire were heard on the Swedish side.

At nightfall violent fighting broke out at Copenhagen and local explosions and gunfire were observed from the Swedish city of Malmö. For the first time since the occupation in April, 1940, the Germans had Copenhagen brightly illuminated, so they could see ships to shoot.

Officers and Civilians Escape
Six Danish warships—two corvettes and five mine-layers, none of more than 1,000 tons—and nine civilian craft arrived at Landskrona, on the Swedish side of the German, at dawn today. They carried naval officers, military personnel and dock police, besides some civilians.

Two more naval units arrived at Malmö, and their men said that two or possibly three other fleeing Danish vessels had been torpedoed or otherwise sunk in the German by seven German war vessels and planes patrolling the straits in anticipation of the escape attempt. The total number of Danish refugees reaching Sweden was estimated at 400 at the time of writing this dispatch.

Denmark's largest warship, the Minko, was reported to have been sunk while attempting to flee. The Associated Press said. Estimates of the number of ships scuttled by their crews ranged from twenty to thirty-five.

[Fighting between Germany and Sweden was also reported. Berlin defended the sinking of two Swedish fishing trawlers on Wednesday by charging yesterday that the boats had entered a prohibited zone.]

The major part of the Danish fleet was at the Copenhagen navy yard yesterday and it is thought, therefore, that the Danish Navy was "virtually" seized to order. Apart from night recently scuttled destroyers seized by the Germans during the occupation, the Danish first-line fleet consisted of two 2,500-ton armored cruisers.

ALLIES POUND ITALY FROM ROME TO TIP

Heavy and Medium Bombers Raid Rail Junctions and Taranto Naval Base

By MILTON BRACKER
By Wire to The New York Times.
ALLIED HEADQUARTERS IN NORTH AFRICA, Aug. 29.—The Northwest African Air Force continued to batter the Italian railroad system into ineffectuality yesterday.

Flying Fortresses penetrated forty-five miles north of Rome to make a thunderous attack on Terni, while Marauders concentrated on Avessa and Cassino, near Naples. They also pounded a new target on Ventotene Island, thirty miles west of Naples, where high explosives shattered important wireless installations. La Motta, near Castellazzo in the Italian "Isola," and Taranto, where the inner edge of the "heel" meets the "toe," were other objectives, as was San Giovanni.

[Retreating files said that the "toe" of Italy appeared to have been deserted by the enemy. The Associated Press reported.]

The heaviest single blow fell on Terni, a vital link on the north-south trunk system. Here, in five minutes, a force of five Fortresses larger than the one that bombed Bologna the day before, spilled

Bulgarian Regency's Fall Is Likely Amid Wide Riots

By RAY BROCK
By Cable to The New York Times.
ANKARA, Turkey, Aug. 29.—Reports reaching Istanbul and Ankara today said that demonstrations had broken out in Bulgaria following the announcement of King Boris' death yesterday. The feeble regency is not expected to stand alone, then a fortnight.

Anarchy in Bulgaria is inevitable, according to Balkan experts in Turkey, unless the Bulgarian Army, backed by Germany, exerts powerful influence or unless the Allies can seize the opportunity to strike Bulgaria in Thrace and guard Turkey's frontier.

Premier Bogdan Philoff does not have sufficient political and military influence to control Bulgaria and only a Bulgarian general staff coup d'état, backed by the higher officers, who are pro-German, could end the riots and demonstrations for peace.

Turkey's Cause in Doubt
Whether Turkey will ignore the threatened anarchy in Bulgaria or seize the opportunity to march in and restore order in her Balkan neighbor is in doubt. A Turkish statesman recently informed the writer that Turkey believed the time might come when the Turk would consider it necessary to march into the Balkans in order to protect Turkey's frontiers and security.

Allied and Axis embassies and legations and Turkish officials were watching throughout the night, waiting developments that could change the war's course by shifting Allied strategy to the eastern Mediterranean, against the Germans.

Continued on Page Three

307 NAZI FIGHTERS BAG OF U.S. RAIDERS

Regensburg-Schweinfurt Score on Aug. 17, With Loss of 59 Fortresses, Announced

By The United Press.
LONDON, Aug. 29.—American Flying Fortresses and their escorting Thunderbolts destroyed 307 German fighters in the twin raids on Regensburg and Schweinfurt, Germany, on Aug. 17, and the heavy assaults cost fifty-nine of the B-24 planes, a record number for an Allied air operation, United States Army Headquarters here announced tonight.

The Fortresses that raided Regensburg, bombing it big Messerschmitt factory there and going on to North African bases in the first shuttle run of the United States Eighth Air Force, destroyed 140 enemy fighters.

The bombers that went to Schweinfurt, wrecked a bearing plant and returned to Britain, shot down 147 Nazi defense planes, as was reported last week.

Twenty more German fighters were destroyed.

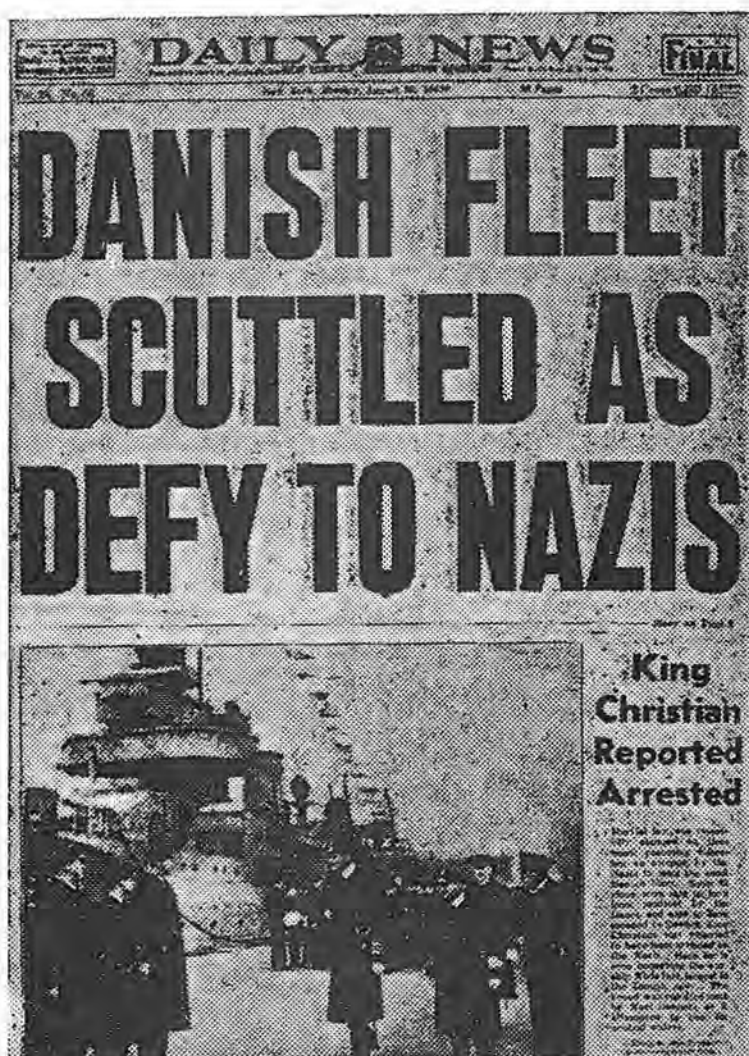
Continued on Page Four

War News Summarized

MONDAY, AUGUST 30, 1943

Germany has informed the Danish King, "Opposed the Government and placed the entire country under martial law." The Danish Navy reacted immediately by fighting, most troops, who attempted to seize the Copenhagen Navy Yard, "by blowing up ammunition dumps and by sinking other warships," according to the Associated Press.

Germany received warnings from both Great Britain and the United States that she would be held strictly accountable for atrocities perpetrated on civilians. British, after action in reports from Poland, the Germans made it clear not only that the "barbarism" of the outages would be punished but that their "crimes" would be at all.

Gengives efter Frit Danmark,
London 8. oktober 1943.

Krydseren *Niels Juel* forsøgte at undslippe, men blev opbragt og bombet af tyske fly og sankede derpå sig selv. Fire bevogtningsfartøjer, alle de moderne undervandsbåde, næsten alle de gamle undervandsbåde, de fleste af minestrygerne og minelæggerne – undtagen dem, der undslap til Sverige – menes at være blevet sænket af deres egne besætninger i havn, således at der ingen andre skibe er tilbage til tyskerne end de få torpedobåde, de overtog i 1941, og nogle nye både under bygning, hvis skæbne endnu er ukendt.»

Også i en særskilt hilsen samme dag til de danske søfarendes møde i Newcastle fremhævede Marineministeren Søværnets handlinger. De blev således et betydningsfuldt, markant og dramatisk element i den allierede verdens syn på Danmark.

Det vil derfor være på sin plads også i denne specielle sammenhæng at bringe nogle fremtrædende udtryk for denne almindelige bedømmelse i tiden efter 29. august:

Marineminister A. V. Alexander i sit kontor i Admiralitetet. Han var også marineminister 1929-31. (Imperial War Museum, London).

Den 1. september takkede på de frie danskes vegne lederne af Det danske Råd i London telegrafisk bl.a. premierminister Churchill for indsatsen i »denne gigantiske kamp, som også er vor, og for den forståelse og tillid, det britiske folk havde vist det danske gennem mere end tre lange år med tysk besættelse.« Telegrammet sluttede med en forsikring om, at de danske nu mere end nogensinde ville være »animerede af det inderligste ønske om at fremme De forenede Nationers sag.«

I Churchill's fravær svarede udenrigsminister Eden bl.a.:

»Jeg benytter denne anledning til at meddele Dem, at Hans Majestæts regering med sympati og opmærksomhed har iagttaget den nylige udvikling i Deres land. Det synes klart, at Kong Christian og det danske folk modigt har taget stilling mod den barbariske indtrænger og hans forsøg på at spænde Deres land for sin krigsmaskine. Sådant handling, der tilføjer det tyske krigspotential et nyt tab, er et værdifuldt bidrag til den almindelige krigsindsats – et bidrag, hvoraf De med rette kan være stolte. På Hans Majestæts regerings og Storbritanniens folks vegne udtrykker jeg over for Dem vor dybeste medfølelse i de lidelser, Deres landsmænd nu må gennemgå og mit håb om, at den dag ikke er meget fjern, da de kan forenes med Deres tapre søfolk, der sejler sammen med os, og med andre frie danske her og andetsteds, for at hilse et Danmark, til hvis befrielse alle danske vil have ydet et aktivt og værdigt bidrag. Jeg er sikker på, at Mr. Churchill helhjertet tilslutter sig disse synspunkter.«

I sin førnævnte ledende artikel 31. august skrev *Times* bl.a.:

»Den langvarige uro i Danmark, som i nogen tid i voksende grad har manifesteret sig i strejker, sabotage og passiv modstand, brød i week-end'en ud i fuldt oprør. Vor Stockholm-korrespondent taler faktisk om åben krig mod Tyskland. Den åbenbare håbløshed i dette forsøg af et lille og hjælpeløst folk

på at gøre modstand mod sine mægtige undertrykkere gør kun denne tapre handling så meget mere betydningsfuld og må betragtes som et varsel om fremtiden.

Fuldt klar over, på grund af geografiske forhold, at være blevet berøvet enhver chance for resultatrig modstand mod angreb af sin grumme nabos overvældende styrke havde førkrigstidens Danmark været tilfreds med den mindst mulige oprustning i tillid til, at den udenrigspolitik, der blev ført af en regering, som fuldt og helt koncentrerede sig om sociale fremskridtsopgaver, ikke ville give anledning til nogen udæskning og garantere landet mod angreb. Som følge heraf blev landet overmandet på en nat ved det forræderiske angreb i april 1940.

Efter tre års tysk besættelse kan danskernes kampudstyr ikke være større, end det var den gang, og dog kan de nu, da de som så mange andre slavebundne folk i de allierede sejre har set de første stråler af frihedens morgen gry, ikke udholde at vente passivt på sine befriere, men må rejse sig åbent for friheden i sikker viden om, at de øjeblikkelig vil blive slået ned under umulige odds, men også i tillid til, at deres frivillige offer for den fælles sag vil blive husket, når timen slår for de allieredes triumf....

Disse begivenheder er led i en serie, som alle har samme oprindelse – den voksende forståelse i Europa af, at det nazistiske Tysklands skæbne er beseglet.

Først fandt den italienske skuffelse og fortvivlelse udtryk i Mussolinis fald, og øjeblikkelig røbede alle lydlande deres frygt derved, at diplomater fra disse lande gjorde fortvivlede anstrengelser for at finde udvej til at undslippe fra det synkende skib.

Danmark repræsenterer en helt anden klasse. Danmark er ikke et lydland af aksen, men et folk, der af fuldt hjerte bekender sig til friheden og den allierede sag, således som det viste sig i det nylige Rigsdagsvalg, da de lokale nazister fik mindre end to procent af stemmerne.

Danmarks trods har haft øjeblikkelige virkninger i Sverige. Svenskernes modtagelse og aktive beskyttelse af de flygtede danske krigsskibe falder helt inden for neutralitetsloven, men er en venskabelig handling, som Sverige næppe kunne have vovet, da Tysklands magt stod på sit højeste i Skandinavien. Sverige har måttet tåle megen provokation fra Tyskland i den seneste tid og er ved krigens forløb blevet opmuntret til at indtage en stadig fastere holdning.

Nordmændene, som aldrig opgav kampen, vil forstærke deres modstand, mens Finnerne vil blive endnu mere opmærksomme over for en chance til at trække sig ud af deres katastrofale alliance med fjenden.

I alle de besatte lande og måske særlig i nabolandet Holland vil Danmarks eksempel inspirere de uforfærdede mænd og kvinder, som venter på deres time, selvom de endnu må have tålmodighed.

For Tyskerne er Danmarks oprør endnu et bevis på deres nyordnings absolutte fiasko. Her var en nation af utvivlsom »nordisk« race. Dens landområde blev overrendt så pludseligt og fuldstændigt, at der praktisk taget ingen blodsudgydelse var og derfor ikke den mindste grund til bitre minder.

Hvis det havde været muligt for nazisterne at gøre deres herredømme udholdeligt, skulle det have været her. Danskernes opstand efter tre år under dette regimente og under omstændigheder, der ikke byder nogen chance til at afryste det, er den klareste demonstration af, at et frit europæisk folk ikke

kan blive lokket til frivilligt at underkaste sig dette fremmede system for bestandigt.

Oprøret vil let og utvivlsomt med grusomhed blive undertrykt, men det har vist nazisterne, at de intetsteds kan bevare kontrol uden ved tvang, og at de som følge deraf overalt i de områder, som de har tilranet sig, bliver nødt til uophørligt at trække på deres militære ressourcer, som nu i stigende grad er deres skæbnesvangre svaghed.«

Det er af betydning, at det ansete blad ikke begrænser sig til anerkendende omtale af august-begivenhederne, men tillige giver udtryk for forståelse for landets komplicerede situation siden 9. april 1940.

Samme indstilling prægede en indsigtsfuld ledende artikel i *New York Times*, ligeledes 31. august, under overskriften »Danmark det sejrriige«:

»Da nazisterne erobrede Danmark tidligt om morgenen den 9. april 1940, havde de netop forsikret Kong Christian om, at de ikke havde til hensigt at gøre det. Hele Tysklands magt blev da rettet mod denne lille nation, der i areal er omkring en trediedel af staten New Yorks, med en befolkning, der er omkring halvt så stor som byen New Yorks. Invasionen var fuldstændig. Nogle kom over land, andre fra søsiden. Et antal snavsede supermænd krøb ud af kulpramme i Københavns Havn.

Den danske regering beordrede modstanden indstillet. Lille Danmark, der havde gjort så meget for at vise, at en stor del demokratisk civilisation kunne rummes på et meget lille område, fik en overenskomst med sine »beskyttere«. Dets indenrigsadministration måtte der ikke gribes ind i. Dette land med selvejergårde, med små industrier, med fint kunsthåndværk, dette velstående land, der havde tegnet sig for næsten halvdelen af verdens eksport af bacon og skinke, en fjerdedel af dens eksport af smør og æg, dette land med social tryghed, med andelsbevægelser, med høj uddannelse, med rolig men intens demokratisk holdning, dette land med oplysning og civilisation skulle sidde roligt, medens barbarerne trampede gennem dets gader.

Fulde af foragt, overlegne, korrekt, holdt danskerne deres uvelkomne gæster tre skridt fra livet i tre år. De overtrådte ikke deres del af overenskomsten; men de fastholdt den bogstaveligt. Den urokkelige konge talte og handlede for dem alle. Da nazisterne indførte deres antisemitiske politik, gik Kong Christian højtideligt til gudstjeneste i synagogen. Da Adolf Hider lykønskede ham med hans fødselsdag, svarede han med et kort »tak« – intet mere. Nazisterne gjorde deres barnagtigt bedste for at blive afholdt. De ønskede, at Danmark skulle blive et strålende eksempel på den søde tilfredsstillende fred, de hævdede ville oversvømme verden, hvis blot de udvalgte racer blandt verdens indbyggere ville acceptere nazismen.

Overenskomsten pålagde ikke danskerne at elske nazisterne, og de foregav ikke engang at gøre det. For nylig, rapporteredes det, blev de trivelige, øl-elskende familiefædre, der hidtil havde udgjort den tyske garnison, erstattet af veteraner fra den russiske front. Disse veteraner var nervøse og irritable. De var der tillige for at holde de tyske forbindelseslinier til Norge åbne, hvilket var blevet vigtigt, efter at svenskerne havde lukket deres grænser for tyske troppebevægelser. Det tynde slør af sømmelighed, med hvilket nazisterne havde dækket deres besættelse og udplyndring af et uskyldigt, neutralt land, blev revet bort.

Resultatet fremgår af de dramatiske hændelser i de forløbne få dage. Sabotage blev foretaget, hvadenten den blev ansporet af britiske agenter, iværksat af nazistiske provokatører eller opstod spontant. Undertrykkende foranstaltninger mødte modstand fra danske soldater og civile, som måtte have vidst, at de underskrev deres egen dødsdom. I løbet af en nat blev en fredelig befolkning rasende. Formelt brød den danske regering sammen under nazivold. I ånden blev den udødelig.

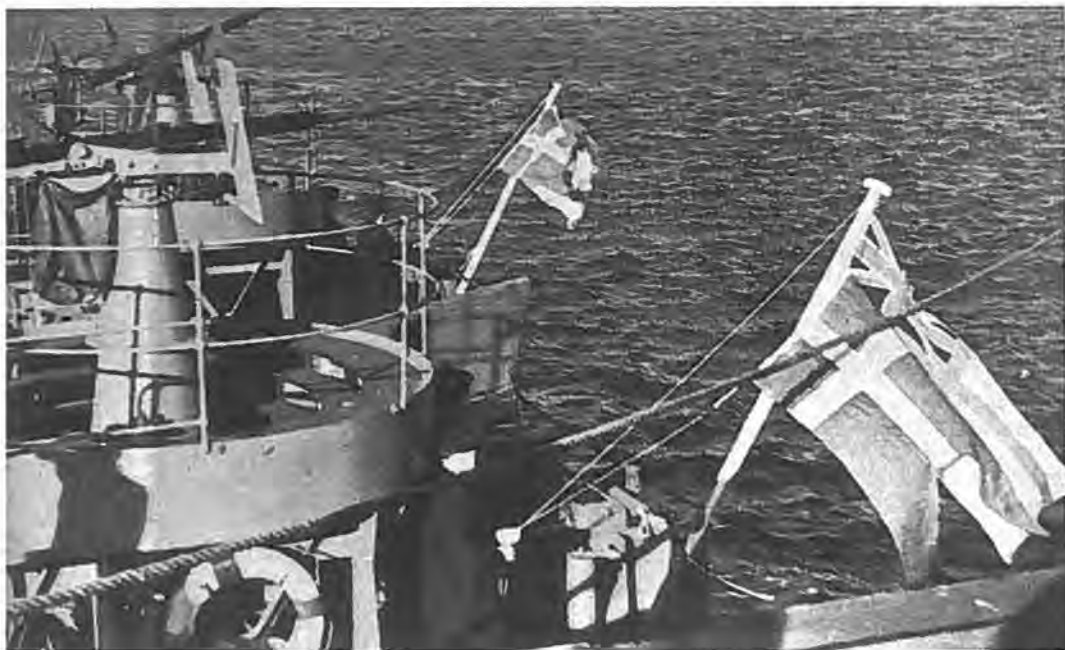
I en finsk avis i Helsingfors blev der givet udtryk for varm sympati med danskerne. I Sverige, lige på den anden side af det smalle sund, udtalte statsminister Hansson: »Vore hjerter slår for Danmark«.

De nærmeste få dage, endog de nærmeste få timer er usikre. Så meget er sikkert: Hvad der er sket i Danmark, er vel et tysk nederlag. Intet kan vende det til en tysk sejr. Rotterne, som pilede ud af kulprammene i april 1940, må snart se sig om efter et mere sikkert sted at rende hen!«

På en pressekonference den 2. september besvarede den amerikanske udenrigsminister Cordell Hull et spørgsmål om, hvorvidt Danmark på grund af sin modstand nu kunne betragtes som allieret, med at erklære, at danskerne i virkeligheden altid havde været allierede af De forenede Nationer, siden de brutalt blev undertrykt af tyskerne. Danskerne havde prøvet stærkere og stærkere at bryde de lænker, hvori undertrykkerne havde lagt dem, og danskernes status ville nu muligvis blive mere afgjort.

Den allierede anerkendelse begrænsedes ikke til ord: Fra juledag 1943 kunne danske skibe i britisk tjeneste føre Dannebrog, og i marts 1944 overgav det britiske admiralitet to nybyggede minestrygere til dansk bemanning under dansk flag som de første »all-Danish fighting ships to serve with the Allies«, som det hed i Admiralitetets formulering. Senere kom flere til.

Dannebrog hejses sammen med »White Ensign« den 1. marts 1944 i de første dansk-bemandede engelske minestrygere. (Museet for Danmarks Frihedskamp).

I tiden indtil krigens slutning samlede bestræbelserne fra dansk side selv-sagt om at få landet bragt så langt frem mod allieret status som muligt. Omend det i denne forbindelse vil være rimeligt at gøre en længere historie kort, bør det nævnes, at der i maj 1944, da invasionen af fastlandet nærmede sig, fra London udsendtes en erklæring om, at omend Danmark ikke var allieret, havde den allierede overkommando i betragtning af den store danske modstandsvilje besluttet, at landet under befrielsen skulle behandles på samme måde som en allieret.

Hertil bør føjes premierminister Churchills udtalelser i Underhusets udenrigspolitiske debat i slutningen af maj – altså få dage før invasionens begyndelse – at skulle »vore befriende hære« gå ind i Holland eller Norge, »finder vi, at vi skal træde i samarbejde med dem« (dvs. de to regeringer) og så vidt muligt tillige med den belgiske og den danske regering, omend deres konger er fanger, men med hvis lande vi er meget nært forbundne.

Den 30. august 1944 kunne Christmas Møller som Det danske Råd's formand på rådets årsmøde konstatere, at det politiske mål, den frie danske bevægelse og Rådet havde sat sig – at opnå anerkendelse af Danmark som allieret – var nået så vidt, som det under de givne forhold var muligt.

At forsøge udefra at vurdere enkelte elementers vægt i den samlede danske holdning til besættelsesmagten er næppe hverken muligt eller ønskeligt. Som det imidlertid er klart for enhver selv nok så nøgtern fremstilling af august-begivenhederne og de allierede magters reaktioner herpå, bidrog Søværnets optræden, der af *New York Times* sammenlignedes med den franske flådes i Toulon i november 1942, på fremtrædende vis til at skabe den indstilling hos de allierede, som vi havde håbet og ønsket.

»Sorg og stolthed« – Flådens sænkning 29. august 1943

Sammenfattende kommentarer af *Hans Chr. Bjerg*

Den tyske besættelse af Danmark den 9. april 1940 var en såkaldt fredsbesættelse, en kategori, der inden for statsret er meget sjælden. Alt taget i betragtning udviklede denne besættelse sig til at være en ganske unik begivenhed.

Den danske regering gjorde meget for at fastholde tyskerne på deres eget udsagn om, at de blot kom for at beskytte Danmark og ikke ønskede at krænke landets suverænitet. For de militære værn blev denne attitude katastrofal. Ved beslutningen om at lade hær og flåde eksistere videre, som om intet var hændt, rettede tyskerne i virkeligheden et større slag mod disse værn, end hvis de regulært var blevet nedkæmpet i løbet af den 9. april 1940. Det militære personel fik derved både et troværdigheds- og et loyalitetsproblem, klemmt inde som det var mellem politikerne og befolkningen. Man kan næsten betegne den danske flåde 1940-43 som en »paradoksmarine«, der fungerede perfekt i et vacuum. De her gengivne beretninger og betragtninger giver et godt indtryk af, at man var sig disse forhold bevidst blandt personellet, men at man søgte at drukne frustrationen og meningsløsheden i det daglige arbejde med dets rutiner og ceremoniel.

Den udvikling, der førte frem til den dansk-tyske konfrontation den 29. august 1943, lå uden for værnene. De havde på grund af loyaliteten det stabile element i samarbejds-/forhandlingspolitikken. Baggrunden var i høj grad en stigende modstand i befolkningen over for den tyske besættelse, vel nok også hjulpet med af de vendepunkter, som man kunne se i krigen ude i verden.

Formentlig kunne man godt have oplevet begivenhederne omkring den 29. august 1943 som en ren politisk krise, hvor regeringen var gået af, og der ikke var nogen, der længere påtog sig et politisk ansvar, hverken for den hidtidige politik eller for Danmark som sådan. Måske havde værnene fortsat fået mulighed for at eksistere under departementscheferne, således som megen anden dansk administration fik lov til efter 29. august.

Når værnene blev inddraget i begivenhederne, skyldtes dette formentlig to forhold. Det ene var, at disse trods alt var et meget synligt symbol for eksistensen af en dansk suverænitet, og at en ophævelse af denne fra tysk side næppe ville harmonere med en fortsat tilstedeværelse af en dansk hær og flåde.

Det andet forhold var nok det vigtigste. Den tyske militære ledelse i Danmark var ikke tryk ved eksistensen af den danske hær, der – efterhånden som kvaliteten ved de tyske tropper i Danmark blev mere og mere udvandet – udgjorde en potentiel trussel ved en allieret invasion i Danmark eller områder tæt på dette. Flåden blev næppe af tyskerne betragtet som en potentiel

trussel i så henseende, men røg med i dette køb. Den tyske øverstkommanderende benyttede derfor den tiltagende politiske uro til at få gennemført en længe ønsket operation, nemlig bortelimineringen af den danske hær og flåde. Inden den politiske udvikling i august 1943 havde en sådan selvstændig operation ikke været mulig fra tysk side.

Den militære værdi af selv-sænkningen af den danske flåde, der formelt og reelt havde haft en fleet-in-being status, var meget begrænset. Tilgangen til den tyske flåde af de skibe, som senere blev gjort klar, havde ikke den større betydning. Det var ikke på den materielle side, at den tyske gevinst lå. Den lå i, at man ikke længere behøvede at kalkulere med en trussel fra ryggen, hvis englænderne gik i land i Jylland. Forsvaret af Danmark var efter 29. august set ud fra en tysk synsvinkel blevet lettere at overskue.

Når flådens sænkning den 29. august 1943 fik en så markant placering i samtid og eftertid skyldes det i meget høj grad den store symbolværdi, den havde. For nogen praktisk betydning kan man ikke sige den fik. Den krigsmæssige værdi af selv en intakt flåde i tyskernes hænder ville have været tvivlsom. Derimod vil det kunne hævdes, at sænkningens betydning for Søværnets personels selvforståelse og almindelige placering i modstandsarbejdet var mærkbar.

Fotografierne med skibe med skrå master gav i meget enkel form et signal om, at danskerne ikke havde fundet sig i afmagten, men havde foretaget sig noget aktivt, selv om det var inden for en passiv ramme, og frem for alt havde valgt side. Ingen begivenhed, hverken i Hæren eller ved en af de mange strejker, som fandt sted rundt om i landet, havde den samme symbolværdi som flådens sænkning. De få tilfælde, hvor det lykkedes danske orlogsfartøjer at undkomme til Sverige understregede yderligere dette symbolske billede, der gav indtryk af, hvorledes David havde narret Goliath. Det var dette billede, der fæstnede sig på de allieredes nethinde, og hvis betydning for den generelle holdning til Danmark blandt de kæmpende nationer næppe bør undervurderes. Set ud fra denne synsvinkel fik flådens sænkning en stor betydning for den danske modstandsholdning.

Sænkningen af den danske flåde var efter omstændighederne en vellykket aktion. Som andetsteds nævnt var man allerede i 1941-42 begyndt overvejelserne omkring modforanstaltninger overfor en eventuel tysk aktion mod flåden. På basis af egne overvejelser og vurderinger stod man i sommeren 1943 i den danske flådeledelse udmærket rustet reelt og mentalt til at imødegå den type aktion, som tyskerne lod løbe af stabelen den 29. august 1943. Det lykkedes ligeledes til det sidste at holde loyalitet og disciplin intakt blandt personellet. Man kan måske på denne baggrund undre sig over, at Søværnets ledelse i den grad internt opretholdt fiktionen om flåden som samarbejdsregeringens loyale værn. Den generelle holdning hos personellet må karakteriseres som passiv modstand.

Flådens opløsning kom ikke inde fra, men som en følge af en ydre situation, hvad der på længere sigt betød kolossalt meget for Søværnet som institution. Støttet af sin stab slog viceadmiralen til på det rigtige tidspunkt. Således som regeringens klare ordre til Søværnet var, var det nødvendigt, at der var konstateret et uprovokeret angreb på flåden fra tysk side; på den anden side skulle ordren om den passive modstand – sænkningen – udføres på et tidspunkt før regeringen f.eks. havde måttet bøje sig for tyske krav og trusler. Tidsmarginen kunne dreje sig om ½ time eller mindre. Sænkningen

I 1983 skænkede Hr Wandel tre egetræer, avlet af marineegene, der blev plantet efter flådens ran i 1807. De blev plantet på Arsenaløen og skulle minde personellet om 9. april 1940, 29. august 1943 og 5. maj 1945. Træet for 29. august blev plantet af professor H. Vedel, viceadmiralens søn.

måtte ikke påbegyndes i utide, da viceadmiralen derved næppe havde tilstrækkelig politisk rygdækning for sin ordre; omvendt var han belært af erfaring klar over, at politikerne skulle præsenteres for et *fait-accompli*, således at der ikke kunne handles med flådens ære, som det skete ved udleveringen af torpedobådene i 1941.

Virkningen af flådens sænkning var optimal, fordi den gik hånd i hånd med den politiske udvikling. En sænkning af flåden f.eks. i 1941 ved torpedobådernes udlevering havde ingen virkning haft og havde gjort mere skade. En sænkning f.eks. i oktober 1942 havde ligeledes blokeret regeringens handlefrihed. Det er karakteristisk for situationen, at tidspunktet for sænkningen ikke medførte problemer for loyalitetsforholdet til regeringen og de militære æresbegrebs efterlevelse.

For at kunne bedømme en historisk begivenhed og komme så tæt på virkeligheden som muligt er det nødvendigt at have samtidige kilder og at kunne samle dem til en mosaik – en helhed. Det er historikerens privilegium at kunne se de historiske begivenheder under en samlet synsvinkel. Han har mulighed for at se og vide en lang række kendsgerninger, som var skjult for begivenhedernes meget aktive aktører. Historikeren og eftertiden er imidlertid meget afhængig af, at der findes gode samtidige beretninger. Det er derfor godt, at der nu og ikke mindst i nærværende publikation er taget initiativ til at aktører fra flådens sænkning den 29. august 1943 har nedfældet deres erindring om og synspunkter på denne mærkedag i Søværnets historie.

Beretningerne og kilder giver et samlet billede af begivenhederne den 29. august 1943, således som de kom til at udspille sig for den danske flåde og

dens personel. I dette billede indgår en flåde, hvis ledelse havde forberedt sig på den situation, der vitterlig opstod, og som også havde et veluddannet mandskab, men hvis materiel ikke var det allerbedste. Ledelsen fulgte nøje den politiske udvikling og satte da også på korrekt vis flådens enheder i alarmberedskab.

Søværnets store problem var imidlertid kommunikationen på så at sige alle niveauer. Noget var det vanskeligt at gøre noget ved, andet burde der have været gjort noget ved. Der var manglende kommunikation mellem Søværnets ledelse og flådens enheder. Der var dårlig kommunikation mellem flådens enheder og der var tilsyneladende også dårlig kommunikation inden for de enkelte enheder. På trods af de forberedelser, som Søværnets ledelse havde gjort, så var der meget få i flåden, der var opdaterede omkring den tilspidsede politiske udvikling og dens evt. følgevirkninger for de militære værn.

Blandt personellet er der bunkevis af eksempler på, at forsvarsvilje, snarrådighed og disciplin ikke kun var tomme floskler, men som også fungerede i praksis. Omvendt var der selvfølgelig også eksempler på, at nogle ikke klarede den ildprøve, som virkelige forhold er.

Ofte støder man i beretningerne fra Søværnets personel, der deltog i begivenhederne, på at de følte »sorg og stolthed«, da de så de selv-sænkede skibe. Følelsen er nok karakteristisk for hele situationen. På en måde følte man sorg over at se de skibe, som var ens dagligdag, og som man følte sig knyttet til på mange måder, ligge vingeskudt og skæve i deres bassiner. Et symbol på afmagt. På den anden side følte man også stolthed over at der var reageret på overmagten, og at æren derfor var i behold, selvom der ikke kunne gøres modstand.

Det skal retfærdigvis også her anføres, at med i det samlede billede hører, at den tyske aktion specielt mod den danske flådes skibe den 29. august 1943 ikke var præget af den store planlægning eller beslutsomhed. Dette blev så til gengæld udnyttet et par steder af danskerne. Specielt hvad begivenhederne på Holmen angår blev den manglende tyske planlægning af afgørende betydning for det danske personels muligheder for at udføre den udstedte ordre om at sænke egne skibe.

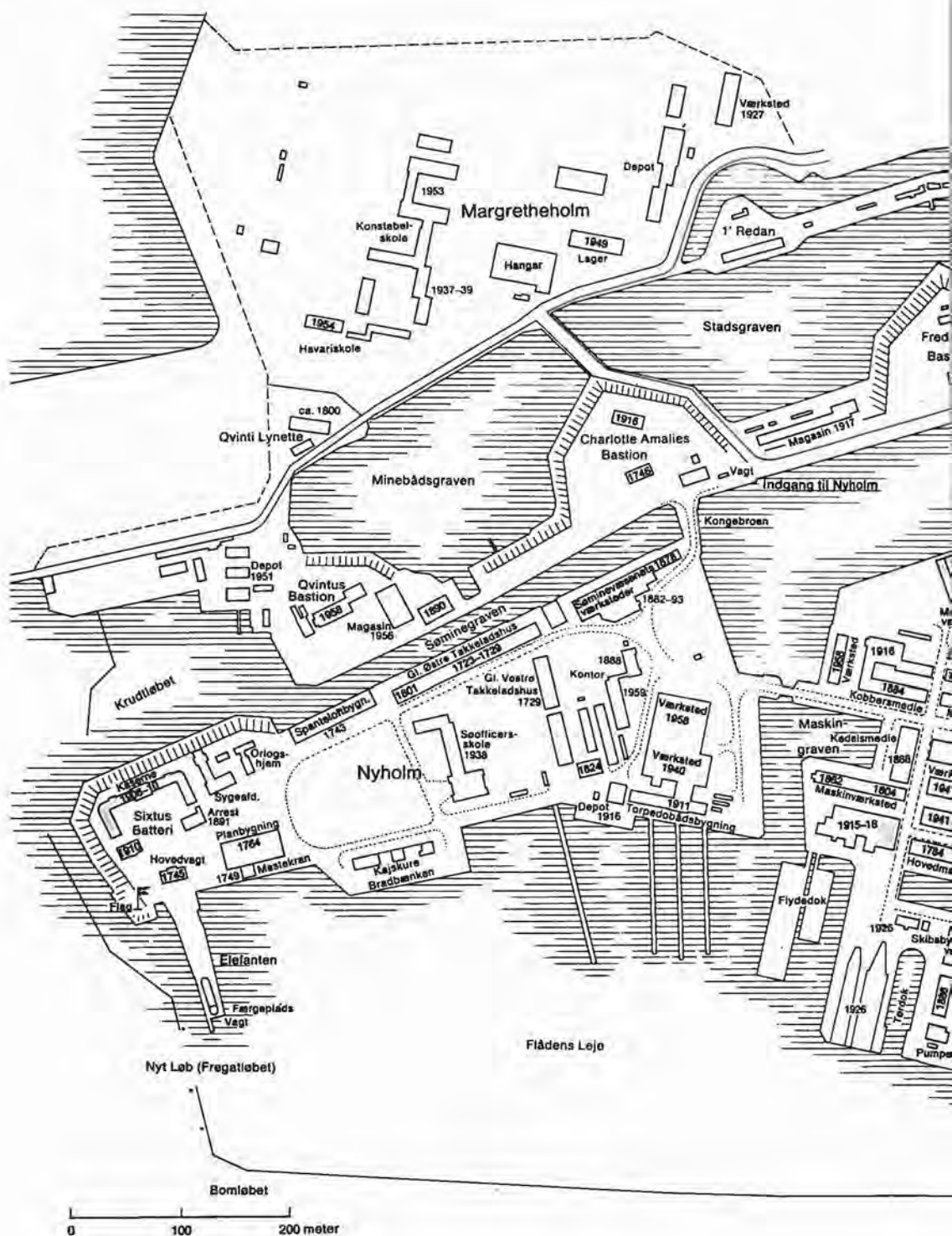
Sænkningen af flåden var både en storsabotage – formentlig den største enkeltsabotage, der blev foretaget under besættelsen – og et udtryk for passiv modstand, de to former, som den danske modstandskamp benyttede sig af.

Ved aktionen den 29. august 1943 effektuerede tyskerne det, som de skulle have gjort den 9. april 1940, nemlig at uskadeliggøre den danske hær og flåde. På samme måde kan det siges, at den danske flåde udførte den 29. august 1943 en række ting, som den skulle have gjort den 9. april.

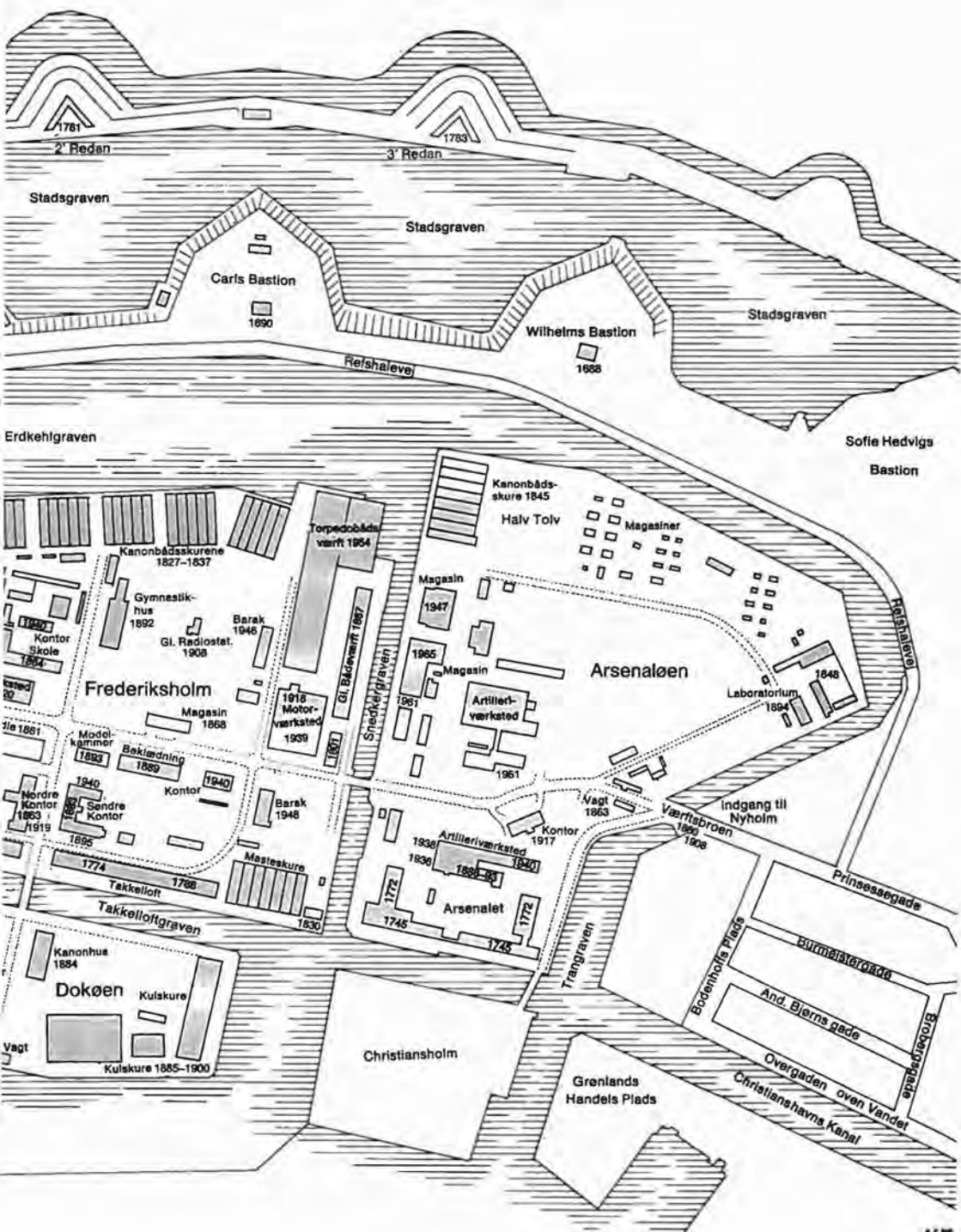
Med den operation, der blev udført den 29. august 1943, genvandt den danske flåde sin selvrespekt, uanset hvilken betydning denne operation iøvrigt fik både for den hjemlige modstandsholdning og for de allieredes indtryk af danskerne. Derfor er den 29. august med rette en mærkedag i Søværnets historie.

På en mur i Kuglegården syd på Arsenalsøen (Holmen) er der med et søm indridset denne kommentar: »Nicht als Feind, sondern als Freund waren wir hier. Es gilt für die Freiheit Europas. 1943. Ein deutscher Soldat«. (Foto: P.W.-T.).

Efter »København før, nu og aldrig«.

Skibsfortegnelse

Artilleriskibe:

Peder Skram 19, 35, 37, 42, 98
Niels Juel 15, 18, 21, 23, 74, 75, 81, 92, 93, 101

Undervandsbåde:

Havmanden 19
Havfruen 19
Havkalen 19
Havbesten 19
Daphne 19
Dryaden 19
Rota 19
Bellona 19
Flora 19

Mineskibe:

Lindormen 17, 19
Lossen 19, 20, 39, 82

Minefartøjer:

Lougen 19, 39, 41, 43, 82
Laaland 19, 39, 41, 82
Kvintus 19
Sixtus 19

Værkstedsskib:

Henrik Gerner 19

Ministrygere:

Søløven 21, 47
Søbjørnen 19, 47
Søulven 19
Søridderen 13, 21
Søbesten 21, 81
Søhunden 19
Springeren 16, 21, 22, 49
Havørnen 21, 22, 23, 80
Hajen 21, 22, 47, 48, 50, 57, 81
Narhvalen
MS 1 21, 22, 62, 64, 65, 66, 80
MS 2 21, 81
MS 3 21
MS 4 19, 82
MS 5 21, 22, 74
MS 6 21, 22, 74

MS 7 21, 23, 66, 76, 80

MS 8 19

MS 9 21, 22, 59, 62, 63, 65, 66, 80

MS 10 19, 61

Inspektionsskibe:

Islands Falk
Hvidbjørnen 21, 52, 54, 55, 56, 93, 94
Ingolf 21, 52, 53, 55, 56, 57, 90
Beskytteren

Bevogtningsfartøjer:

Hvalrossen 19, 21, 52, 57
Makrelen 19, 21, 52, 57
Nordkaperen 27, 82
Havkatten 23, 66, 76, 99
Sølen 82

Opmålingsskibe:

Hejmdal
Freja

Kasernes skibe:

Fyen 37, 51
Hekla

Kuttere:

P 5 77
P 6 81
P 8 22
P 14 59, 77
P 19 59, 77
P 26 81
P 27 81
P 35 59, 77
K 11 76
K 13 66, 76
K 17 66, 76

Udenlandske skibe:

M 13 (ministryger af M 1-klassen); tysk.
T 18 (torpedobåd af T-klassen); tysk.

NR. 8 *Reserv* (fyrskip udlagt som vagtskip); svensk 61
Sigurd (jager af *Sigurd*-klassen); svensk 66

Personregister

- Alexander, A.W., marineminister 99
 Andersen, værnepligtig maskinist 65
 Andreasen, M.E.; kvartermester 24
 Bahnsen, H.J.; orlogskaptajn 71
 Barfoed, S.H.L.; søløjtnant 23, 66
 Best, Werner; tysk rigsbefuldægtiget 72
 Bisp, P.E.; kaptajnløjtnant 90
 Brorsen, S.; forsvarsminister 69, 70, 73
 Churchill, W.; premierminister 102, 106
 Clausen, A.; søløjtnant 22
 Corfitzen, P.; søløjtnant 22
 Crévecoeur, Briand de; kontreadmiral 10, 11, 12, 16, 18
 Dahl, E.M.; kommandørkaptajn 17
 Dalgaard, B. 98
 Eden, A.; udenrigsminister 102
 Evers, C.V.; kommandør 91
 Frederiksen, J.O.; søløjtnant (R) 59, 91
 Friis, Aage 96
 Frisch, H. 96, 97
 Gad, U.; søløjtnant 62, 64, 65
 Grandjean, A.E.V.; kommandør 18, 36
 Gørtz, E.; general 91, 97
 Hanneken, H. von; general 12, 24, 70, 75, 83
 Hastrup, C.E.J.; kaptajnløjtnant 41, 45, 94
 Haugsted, F. 11
 Hector, G.; kaptajnløjtnant 89
 Heinberg, Aa. 94
 Hempel-Jørgensen, F.; kommandørkaptajn 53, 55
 Hitler, Adolf 72
 Holm; kaptén 65
 Hull, Cordell; amerikansk udenrigsminister 105
 Hæstrup, J. 97
 Ipsen, P.; kommandør 14, 18, 19, 37, 94
 Jakobsen, F. 89, 97
 Jegstrup, J.H.J.; orlogskaptajn 23, 62, 66, 67, 76
 Jodl, A.; generaloberst 72
 Johansen, K.N.P.; søløjtnant 32, 33
 Jørgensen, A. Rübner; søløjtnant 49, 50
 Jørgensen, Skjoldan; maskinmester 41
 Kaalund, H.; kommandørkaptajn 88
 Kehler; søløjtnant 41, 42
 Kjølse, F.H.; kommandørkaptajn 19, 83, 94, 96, 97
 Kruuse; dansk gesandt 65
 La Cour, Vilhelm 96
 Larsen, J.V.H. Sander; søkadet 54
 Lundsten, K.; kontreadmiral 87
 Michelsen, M.E.; søløjtnant 94, 95
 Munch, P. 96
 Munk; søløjtnant (R) 59
 Muus, Flemming B. 71
 Münster, J.T.B.; orlogskaptajn 47
 Møller, Christmas; 106
 Mørch, P.A.; orlogskaptajn 11, 87
 Negri; kaptén 62, 64
 Olsen, N.B.V.P. 22
 Outze, B. 97
 Palsgaard, Aa.; kaptajnløjtnant 47, 48
 Petersen, H.M.; søkadet 90
 Peymann; general 12
 Prause, H.L.; søløjtnant 45
 Prip, T.S.; orlogskaptajn 13
 Præstkær; fyrbøder 48
 Ramberg, K.; kaptajnløjtnant 88, 89
 Rechnitzer, H.; viceadmiral 10, 68, 96
 Ries, Chr.; orlogskaptajn 27
 Sander Larsen, J.V.H.; søkadet 54
 Schultze, Aa. O.; kaptajnløjtnant 22
 Seehusen, K.H.; orlogskaptajn 54, 94
 Thomas, Brinley; professor 25
 Thomsen, Chr.; torpedoundertermester 22, 48, 49, 50
 Valentiner, H.; kaptajnløjtnant 11
 Vedel, A.H.; viceadmiral 10, 12, 14, 15, 17, 18, 36, 68, 71, 72, 83, 87, 88, 91, 93, 94, 96, 97
 Westergaard, I.A.R.; søløjtnant
 Westermann, C.A.S.; kommandørkaptajn 23, 64, 81, 93, 96, 97
 Westrup, J.J.; orlogskaptajn 57
 Wurmbach; admiral 15
 Würtz, P.; kaptajnløjtnant 23, 99

Bibliografi

Oversigtsbeskrivelser

- Brøndsted, Johannes og Gedde, Knud*: De fem lange år. Gyldendal, Nordisk forlag, Kbh. 1947. 1585 s. ill.
- La Cour, Vilhelm*, dr. phil.: Danmark under Besættelsen. Westermann, Kbh. 1945. 85 s.
- Crabbé, Raoul*: Le sabotage de la flotte danoise. Revue General Belge Nr. 37. Ad. Goemaere, Bruxelles, Nov. 1948.
- Flåden*, Tillæg til dagbladet Information 29. august 1953, Kbh. 1953. 32 s. ill.
- Kjølens, F.H.*: Da Danmarks flåde blev sænket. H. Hagerup, Kbh. 1945, 71 s. ill.
- Kjølens, F.H.*: Mit Livs Logbog. Berlinske Forlag, Kbh. 1957, 303 s. ill.
- Wesche, H.H.*: Den 29. august 1943 i »Flåden gennem 475 år«, I, pp. 161-172. Martins Forlag, Kbh. 1974. ill.

Beretninger

- Bang, Kaj Nolsøe*: Styr mænd til orlogs. Chr. Erichsens forlag, Kbh. 1977. 191 s.
- Barfod, Jørgen H.*: Endelig – 29. august 1943. Frihedsmuseets Venners Forlagsfond, Kbh. 1993. 226 s. ill.
- Bisp, E.*: Søndag den 29. august 1943. Marinehistorisk Tidsskrift 4/1968.
- Bojesen, Gregers*: Kadetdelingen 29. august 1943. Nationaltidende 20/9-1945.
- Langballe, Paul*: En værnepligtigs odysse med den danske Flotille i Sverige. Marinehistorisk Tidsskrift 4/1986, 1/1987 og 2/1987.
- Ludwig, Otto*: Dagbog over *Niels Juels* sidste timer. Socialdemokraten 29/8-1953.
- Muus, Flemming B.*: Ingen tænder et lys. Henning Branner, Kbh. 1950. 207 s.
- Refslund, Chr.* (red): Fem år, indtryk og oplevelser (Bd I). H. Hagerup, Kbh. 1946, 568 s.
- Sådan oplevede jeg 29. august 1943. (24 øjenvidneberetninger). Marineforeningen 1993. 42 s. ill.
- Westergaard, Ivar*: Lidt om begivenhederne før og omkring 29. august 1943 om bord i minefartøjet *Lougen*. Skt. Knuds Skole: Meddelelser om skoleåret 1944-45.
- Winge, M.*: Den 29'ende august 1943. Herlovianeren, 71 årg., nr. 82, juni 1993.

Anden, supplerende litteratur

- Best, Werner*, dr. jur.: Den tyske politik i Danmark. Zae, Kbh. 1981. 85 s.
- Roslyng-Jensen, Palle*: Flådens sænkning den 29. august 1943 i illegal presse og litteratur. Marinehistorisk Tidsskrift, nr. 4, 1968, 1' årg., pp. 20-23.
- Steen, R. Steen*: Flådens skibe den 29. august 1943 og deres senere skæbne. Tidsskrift for søvæsen, Kbh. 1953.

English Summary

On April 9th 1940, when Denmark was occupied, the Government chose to surrender. The Army had fought dispersely over the country but the Navy was directed away from the key areas, and was ordered to remain passive. This caused frustration among the permanent personnel who found it shameful and humiliating. Regarding minesweeping another crisis arose as it was found to serve German interests. In May 1940 the Commander of the Naval Command, Viceadmiral Rechnitzer, was compelled to leave his post by Danish naval officers. In January 1941 the worst crisis arose when the Government obeyed the demand for handing over the six newest *Draegen*-class torpedo boats. The morale of the Navy could not endure anymore.

In September 1941 A.H. Vedel was Commander of the Naval Command, and already in October 1942 he stated that he would object to surrender of any more ships by either leaving them to neutral Sweden or by sinking them. The secret orders necessary for this purpose were issued in May 1943. During the summer of that same year a number of strikes and acts of sabotage lead to confrontations with the occupying power. In case of an allied invasion the German Supreme Commander, General von Hanneken regarded the Danish Army and Navy as a threat in the rear and on august 29th 1943 the Germans struck. The Danish Government had decided that there could be offered no resistance from the Army's barracks and coastal fortification, which on August 28th was extended to include the naval station (Holmen).

German forces surrounded Danish military establishments and attacked them. The ships of the Navy were confined in Korsør, Nyborg as well as in Isefjorden and on Holmen. There was fighting in several places.

Thus the result of that day's incidents may be settled: In 1943 the Danish Navy consisted of 49 actual warships. Of these 31 were sunk, namely 28 on Holmen and 3 in the provinces. 4 ships reached Swedish territory and 14 were taken by the Germans along with the majority of the 56 cutters. In 1942 Admiral Vedel had stated that it was not decisive whether all ships were sunk as the aim primarily was a symbolic action. He reached that goal.

In chapter 2 the events are described recapitulating by a naval officer who participated, and in chapter 3 by people who participated and were affected by them. Chapter 4 contains an analysis of orders, political negotiations and matters of communication in order to illustrate why things happened the way they did.

Chapter 5 contains an analysis of the reaction within the population and opinion-shaping sources, including the illegal press and later on literature, with the conclusion that the sinking of the Fleet is placed in a wider perspective with emphasis on an explanation of the Navy's position during the occupation and its influence on the relations to the occupying power and to the allied parties/countries.

The latter is analysed in chapter 6 where the English and American press coverage is gone through. Even though the importance of single elements in

the Danish overall approach is not assessed, it is stated that the behaviour of the Navy contributed to »in a prominent way creating the allied attitude for which Danish abroad had hoped and wanted«, including the contribution to give Denmark status corresponding to »allied«.

In the final chapter the analysis are summarized showing that the military value of the action was very limited, however, the effect was optimum as it corresponded to the political development. The major effect was that the Danish Navy regained its self-respect.

Deutschsprachige Kurzfassung

Als Dänemark am 9. April 1940 besetzt wurde hat die Regierung die Kapitulation gewählt. Das Heer hatte vereintelt im Lande gekämpft, aber die Marine wurde aus den Schlüsselgebieten geleitet und war befohlen sich passiv zu verhalten.

Das hat unter das fest-angestellte Personal Frustrationen mit sich geführt, weil man es schamvoll und demütigend fand. Eine neue Krise entstand mit dem Minenräumen, das man als ein deutsches Interesse empfand. Im Mai 1940 wurde der Kommandant des Marinekommandos, Vizeadmiral Rechinzer von dänischen Marineoffizieren seinem Amt enthoben. Die schlimmste Krise entstand, als die Regierung die Forderung der Auslieferung der sechs neuesten Torpedoboote der »DRAGEN-Klasse« im Januar 1941 entgegen kam. Die Moral der Marine konnte nichts mehr ertragen.

Im September 1941 wurde A.H. Vedel Kommandant des Marinekommandos, und schon im Oktober 1942 hat er gesagt, dass er sich eine Auslieferung der Schiffe entgegenstellen würde, entweder indem er sie in neutrale Gewässer entlassen wollte oder sie versenken lassen wollte. Die dazu benötigten geheimen Befehle wurden im Mai 1943 entlassen. Im Sommer desselben Jahres führten eine Reihe von Streiks und Sabotagen zu einer Konfrontation mit der Besatzungsmacht. Der deutsche Oberbefehlshaber, General von Hanneken betrachtete das dänische Heer und die dänische Marine als eine Bedrohung im Rücken der Deutschen im Falle einer alliierten Landung, und am 29. August 1943 haben die Deutschen zugeschlagen. Die dänische Regierung hatte festgesetzt, dass aus den dänischen Kasernen und der Küstendefension kein Widerstand verübt werden durfte, welches am 28. August auch über die Marinestützpunkte erweitert wurde.

Deutsche Streitkräfte haben dänische militärische Stützpunkte umzangelt und angegriffen. Die Schiffe der Marine wurden in Korsør, Nyborg wie als im Isefjord und auf Holmen eingesperrt. Es wurde vereintelt gekämpft.

Das Ergebnis der Ereignisse des Tages kan wie folgt kalkuliert werden; Die dänische Marine hatte 1943 einen Bestand von 49 eigentliche Kriegsschiffe. Von denen wurden 31 versenkt, nämlich 28 auf Holmen und 3 in der Provinz. Vier Schiffe haben schwedisches Territorialgewässer erreicht, und 14 wurden von dem Deutschen zusammen mit dem grössten Teil der 56 Kutter genommen. Admiral Vedel hatte 1942 gesagt, dass es nicht entscheidend sei alle Schiffe zu versenken, weil man in erster Reihe ein symbolisches Handeln anstrebte. Dieses Ziel hat er erreicht.

Die Ereignisse werden zusammenfassend im 2. Kapitel von einem teilnehmenden Marineoffizier geschildert, und im 3. Kapitel von Leute, die teilgenommen haben oder davon berührt wurden. Im 4. Kapitel werden Befehle, politische Verhandlungen und Kommunikationsverhältnisse analysiert um darzustellen, warum es so verlaufen ist, wie es der Fall war.

Im 5. Kapitel wird die Reaktion der Bevölkerung und meinungserzeugende Quellen, darunter illegale Presse und später Litteratur, analysiert mit der Konklusion, dass die Versenkung der Marine in eine breitere Perspektive eingegliedert wird mit Schwerpunkt in einer Erklärung der Rolle der Marine während der Besetzung und ihrer Bedeutung für das Verhalten zur Besatzungsmacht und zu den Alliierten.

Das Letztere wird im 6. Kapitel analysiert, wo die Berichte in der englischen und amerikanischen Presse erläutert wird. Obwohl eine Beurteilung der Bedeutung der einzelnen Elemente in der dänische Stellungnahme nicht unternommen wird, wird es erwähnt, dass der Einsatz der Marine auf hervorragender Weise dazu beigetragen hat, die Einstellung der Alliierten zu schaffen, die von Dänen im Ausland erhofft und gewünscht worden war, und weiterhin dazu beigetragen hat Dänemark eine Rolle als Alliierten zu geben.

Die Analysen werden im letzten Kapitel so zusammengefasst, dass der militärische Wert der Aktion sehr begrenzt war, aber die Wirkung optimal war, weil sie mit der politischen Entwicklung Hand in Hand geschah. Die grösste Bedeutung lag darin, dass die dänische Marine ihren Selbstrespekt wiedergewann.

Marinehistorisk Selskabs skriftrække

1. *Jørgen H. Barfod*: Slaget i Køge Bugt den 1. juli 1677 (1952). Udsolgt.
2. *R. Steen Steensen*: Vore torpedobåde gennem 75 år (1953). Udsolgt.
3. *Georg Nørregaard*: Fregatten Falster ved Marokko 1753 (1956). 20/10 kr.
4. *Gunnar Olsen, Erik Harremose, G. Honnens de Lichtenberg og R. Steen Steensen*: De danske stræder og Øresundstolden (1958). 20/10 kr.
5. *R. Steen Steensen*: Vore undervandsbåde gennem 50 år 1909-59 (1960). Udsolgt.
6. *R. Steen Steensen*: Orlogsmuseet (1961). Udsolgt.
7. *Jørgen H. Barfod*: Orlogsflåden på Niels Juels tid 1648-99 (1963). 40/10 kr.
8. *G. Honnens de Lichtenberg*: Larssen fra 64 (1964). 20/10 kr.
9. *R. Steen Steensen*: Fregatten Jylland (1965). Udsolgt.
10. *R. Steen Steensen*: Vore panserskibe 1863-1943 (1968). Udsolgt.
11. *R. Steen Steensen*: Vore krydsere (1971). 40/20 kr. Næsten udsolgt.
12. *Hans Chr. Bjerg*: Dansk Marinehistorisk Bibliografi 1500-1975 (1975). Udsolgt.
13. *M. Vinge*: Sæetatens Syge- og Kvæsthuse (1976). Udsolgt.
14. *Jørgen H. Barfod*: Niels Juel. A Danish Admiral of the 17th Century (1977). 20/10 kr.
15. *Hans Garde & Hans Chr. Bjerg*: Torpedobåde gennem 100 år. Det danske torpedobådsvåben 1879-1979 (1979). Udsolgt.
16. *Ole L. Frantzen*: Truslen fra Øst. Dansk-norsk flådepolitik 1769-1807 (1980). 48/30 kr.
17. Fregatten Bellona's togt til Sydamerika 1840-41. Skibslægen J. H. Lorcks dagbog (1980). 40/20 kr.
18. *Hanne Andersen*: Nyboder – et københavnsk miljø, med en gennemgang af dets afspejling i litteraturen (1981). Udsolgt.
19. *Hans Chr. Bjerg* (udg.): Lex Rechnitzer. Optegnelser af viceadmiral H. Wenck, kontreadmiral H. Rechnitzer og kommandør A. G. Topsøe-Jensen om tilblivelsen af Lov om Søværnet 1932 (1985). 40/20 kr.
20. *Hans Chr. Bjerg, H. C. Dahlerup Koch og P. B. Nielsen*: Ubåde gennem 75 år. Det danske ubådsvåben 1909-84 (1984). 100/50 kr.
21. *Ole L. Frantzen* (red.): Linieskibet Holsten 1772-1814, En kulturhistorisk studie af et dansk orlogsskib (1988). 150 kr.
22. *Jørgen H. Barfod*: Flådens Fødsel (1990). 250/200 kr.

Beløbet før skråstregen er prisen hos boghandleren, beløbet efter skråstregen er medlemspris, dvs. man skal være medlem af Marinehistorisk Selskab for at kunne erhverve bøgerne til denne favorable pris. Ønskes skriftet tilsendt, tillægges porto. Skriftrækken forhandles af Nyboders Boghandel, Marinehistorisk Selskab, Orlogsmuseet og Tøjhusmuseet.

